

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NATMÆNDSFOLK OG KJÆLTRINGER

I

AF

H. P. HANSEN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KJØBENHAVN - KRISTIANIA
BERLIN - LONDON - MDCCCCXXI

NATMÆNDSFOLK OG KJÆLTRINGER

I

H. P. HANSEN
x

NATMÆNDSFOLK OG KJÆLTRINGER

I

MED UNDERSTØTTELSE AF DEN GREVELIGE
HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KJØBENHAVN - KRISTIANIA
BERLIN - LONDON - MDCCCCXXI

Folkemindegranskeren

**Pastor emerit., Dr. phil. *H. F. FEILBERG* i
Anledning af 90 Aars Fødselsdagen, 6/8 1921**

i Taknemlighed tilegnet

af

Forfatteren.

INDHOLD

	Side
I. Ældre Opfattelse af Natmændsfolket og dets Afstamning	9
II. Rakkere og Natmændsfolks Embeder og Bestillinger	25
III. Kjæltringer som Fællesbetegnelse til Tiggere af Natmændstypen	79
IV. Kjæltringsproget	126
V. Register	165

I. Ældre Opfattelse af Natmændsfolket og dets Afstamning.

SPREDT rundt om i Jylland, med Hovedcentre i afsides liggende, magre Hedeegne, fandtes der indtil hen mod Slutningen af forrige Aarhundrede Smaa-samfund af et ejendommeligt, vagabonderende Folk, som man har kaldt Rakkere, Natmandsfolk, Tater, Skøjere, Kjæltringer osv. Hvorfra nævnte Folk stammede, vidste man ikke, og deres Levevis førte med sig, at der kom til at staa et mystisk Skær over dem, der paa en Gang gjorde dem baade afskyede og frygtede af Befolkningen og interessante for vore Poeter og Folklorister. ¶

Det er disse Folk, jeg her vil fortælle om; men forinden jeg gaar over til at behandle selve Æmnet, vil vi et Øjeblik se paa, hvilken Opfattelse tidligere Forfattere har haft af disse Folk og deres Afstamning.

Vor store Antiquarius Otto Speringius fremsatte 1699 den Opfattelse, at Kjæltringerne var Rester af Landets Urbefolkning, Kelterne, en Opfattelse, E. Pontoppidan siden delte i sit »Danske Atlas«, Tom. I. 1763, hvor Forfatteren, efter at have omtalt Asernes Indvandring her, skriver: »Hvo som enten af Egen-sindighed eller anden Aarsag ikke ville beqvemme sig til at antage den nye østerlandske Leve-Maade, men holdt ved den gamle Klæde-Dragt og simple Sæder, maatte enten flye hen til øde Stæder, eller og tracteres med yderlig Foragt af de stolte Asers, hvilke

adskilte dem ved det Navn *Keltringer*, som endnu bruges til at betegne de allerlumpneste og liderligste Mennesker«. S. 31.

Det var dog først i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, at Spørgsmaalet blev brændende. Regeringen saa i disse Folk et generende Samfundsonde, som man var stærkt interesseret i at faa ophævet, og for Videnskabsmændene blev *Kjæltringerne* en interessant Gaade, der krævede sin Løsning.

I Sommeren 1824 udgav Adjunkt N. V. Dorph i Viborg sit »Rotvelsk Lexicon«, hvori han meddelte et betydeligt Ordforraad og en Del Sprogprøver af ovennævnte Folks hemmelige Sprog. Dorph udtaler sig ikke deri om *Kjæltringernes* eller *Natmandsfolkenes* Afstamning, men Folk med Sprogsans kunde ikke være blinde for, at Gloserne kunde tydes som disse Folks usynlige Færdselsveje, før de kom til Danmark, idet man af de mange fremmede Ord sluttede, at *Kjæltringerne* var Efterkommere af et fremmed Folkefærd.

I Videnskabernes Selskabs Ordbog, 1826, hedder det om *Natmændsfolket*: »En i Nørrejylland alm. Benævnelse paa Taterfolk, omstrefjende Bander, hvilke drive de mest foragtede Haandteringer, og nedstamme tildeels fra *Zigeunere*«.

Steen Blicher danner paa en morsom Maade Overgangen fra den ældre til den nye Anskuelse. Han skriver i sin Beskrivelse over Viborg Amt, 1829: »Dette under saa mange Hensyn mærkelige Samfund, hvilket jeg af flere indlysende Grunde anseer at nedstamme i lige Linie fra vore hedenske Forfædres Slaver — hvorvel noget lidet blandet med *Zigeunere* og fremmede Omløbere — har tilforn været udbredt over hele det danske Rige«. S. 21.

Dorph's Ordbog, hvis sproglige Del vil blive omtalt under Kjæltringsproget, udkom i en forøget Udgave 1837 under Titelen: »De jyske Zigeunere og en rotvelsk Ordbog«. Efter deri at have givet en kort Oversigt over Zigeunerne (Hinduene), deres Levevis og Fremtrængen til Europa og Jylland, skriver Forfatteren S. 8: »Her have de vedligeholdt sig lige til vor Tid; og da de efterhaanden mere og mere stabilerede sig i deres af den gjeldende Statsorden uafhængige Virksomhed, benævnedes de med forskellige Navne: Taterne : Tartarer, fordi Zigeunerne ansaaes for at være komne fra Tartariet; Kjeldringer (hvilket Navn, Forfatteren mener kommer af Kjeldredreng) af deres fornemste Haandtering, Kjeldelflikkeri; Natmandsfolk, af det Hverv at flaae Heste o. d., hvilket endnu for ikke længe siden ansaaes af vor Almue for besmittende og vanærende«.

I 1833 udkom J. C. Hald's Beskrivelse over Ringkjøbing Amt, hvori Natmændsfolket omtales paa følgende Maade: »Af egentlige Løsgængere findes faa eller ingen, naar man undtager de omstrejfende, saakaldte Natmandsfolk, der menes at være Afkom af nogle fra Orienten i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede udvandrede Horder, som oversvømmede en stor Deel af Europa under Navn af Zigeunere eller Taterne. De danne paa en Maade en Stat i Staten, tale endog et eget Sprog, almindeligen kaldet Kieltringe-Latin — — —, og til Trods for bestaaende Anordninger, have de i Grunden ej anden Levevej, end Betlen, som vel ej sjældent udarter til Tyveri. Flokkevis stryge de Landet rundt, Mænd, Koner, Børn, og tilbyde, ja paatvinge deres Tjeneste med at sætte Ruder ind, feje Skorstene, flaa Kreaturer o. s. v. — — —«. S. 251.

Utvivlsomt skyldes disse Udtalelser Justitsraad

Fjelstrup paa Sindinggaard, der saavel før som senere lagde en stærk Interesse for Dagen over for Kjæltringerne.

Sinding var Annex til Ørre Sogn, hvor »Taterkongen«, Johannes Axelsen havde sit Domicil, og der kan næppe være Tvivl om, at St. Blicher og Fjelstrup ofte har drøftet Natmandsspørgsmaalet, naar første gæstede Sindinggaard.

I »Landoeconomiske Tidender«, 6. Bd. 1817, skrev Fjelstrup saaledes en Artikel under Overskriften: »Bidrag til Ønskerne om et forbedret Land Politie, især med Hensyn til Tjenestefolk«, hvori han ogsaa omtaler de omstrefjende Natmænds- og Glarmesterfolk, og i 1836 slog han, som Stænderdeputeret, et Slag for at faa den besværlige Kaste, disse Folk dannede, ophævet. Comiteen, der blev valgt til at overveje Fjelstrups Forslag, kom til at bestaa af: Møller Ebbe Nielsen, Biskop Øllgaard og Stiftamtmand Rosenørn. Og i Betænkningen, disse afgav den 27. Juni s. A., hedder det blandt andet: *»Det kan vel ikke ansees for tvivlsomt, at disse omløbende Folk fra først af maae have deres Oprindelse fra en eller anden fremmed Folkestamme, hvilket især gøres rimeligt ved det iblandt dem almindelige Sprog, som kaldes »Rotvælsk«, da det bærer saa mange Præg af sydlig Oprindelse — — —«.*

Gennem flere af sine Bøger har Carit Etlar vakt Interessen for »Taterne« — hvem mindes ikke Kulsoen? —, men derimod kan man ikke godt sige, at han ogsaa har været med til at udbrede Kendskabet til disse Folk, eftersom det var falske Skildringer han gav af disse.

Følgende Prøve fra Etlars »Hedemanden«, 1840, er særtegnende for Forfatterens Opfattelse af Natmands-

folket: »Længere oppe paa Land laa sex Mænd af et vildt Udseende, rygende af korte Kridtpiber. Deres Klædedragt havde et særegent Snit, deres gulbrune Ansigter et eget Udtryk og intet af det nationale Præg, man ellers plejer at finde hos Vesterbomændene. De talte livligt med hverandre, i et fremmed fuldtonende Sprog, som de ledsagede med heftige og udtryksfulde Gebærder; de brøde sig ikke stort om, at de vare Gjenstand for Fiskernes Opmærksomhed, hvilke af og til saae over til dem med foragtelige Blikke. Paa Sjælland træffer man sjelden den Slags Folk, men i Jylland kjendes de godt, man kalder dem Natmænd, Skøiere eller Taterer«.

Etlar slutter Bogen med: »Hvor er Tateren bleven af?« spørger den Reisende, hvem Bonden fortæller det halvglemte Sagn. Ingen veed det, blot en enkelt brun Skikkelse lister sig sommetider igjennem Herredet; han besøger da altid Mosen og viser sin Søn, med højtideligt Alvor, Stedet, hvor hans Fædre have levet«.

I E. Erslev's »Den danske Stat«, 1855—57, er Natmandsfolkene ogsaa Genstand for længere Omtale. Forfatteren skriver S. 209: »Til Slutning maa vi endnu omtale et Folkefærd, der vel ikke indbefatter mere end 4—500 Personer i Alt, men som dog fortjener at underkastes en nøjere Betragtning, da det adskiller sig fra den øvrige Befolkning i Henseende til Oprindelse, Sprog og Leveviis, og lige til den nyeste Tid danner en særegen Kaste, saa at sige, et Samfund i Samfundet. Dette Folkefærd er Natmændsfolkene eller Kjeltringerne«.

Og videre skriver Erslev, S. 215, efter at have pointeret, at Tater- og Skøjersproget er forskelligt og meddelt nogle Prøver paa samme: »Resultatet af om-

staaende Betragtninger over Natmandsfolkernes Sprog maa absolut blive det, at disse Folk ikke høre sammen med Taterne, men derimod med de norske og svenske Skoiere og med de tyske Rotvælskere, Men dette Sprog er paa Grund af, at *Indvandringen af disse Skøierfolk er skeet i en gammel Tid, og at Forbindelsen med de udenlandske Folk af samme Art ikke har været vedligeholdt, blevet meget forandret.*«

Forfatteren M. Goldschmidt er i sin Bog, »En Hederejse i Viborg-Egnen«, 1867, meget optaget af »Taterne«, til hvis Karakteristik han giver gode Bidrag. Han fortæller deri, at da han henvendte sig til Inspektøren ved Viborg Tugthus for at faa Lov til at tale med Taterne i Tugthuset, svarede denne, at han ikke var sikker paa, »om han for Øjeblikket havde Tatere, hvilken Uvished hidrørte fra, *at der ingen synderlig Forskjel var imellem dem og andre af den laveste Almue*«. Men Inspektørens nøgterne Syn hindrede naturligvis ikke Goldschmidt i straks at se orientalsk Blod i Kristian Adamsen, da denne bliver hentet ind. Fuld af Begejstring skriver han: »— ligesom han var den første danske Tater, jeg saa, saaledes var han ogsaa den af alle, jeg har truffet, der tydeligst og bestemt saa ud som en Zigeuner. Han lignede fuldstændig en Hindu, jeg faa Uger før havde set feje Gaden i London«.

Aaret efter udgav den bekendte Topograf, L. Both, en lille Bog under Titlen: »Fra Heden til Havet«, hvori han skildrer Midt- og Vestjyllands Natur og Befolkning. Forfatteren ofrer deri forholdsvis megen Plads paa Kjæltringerne — S. 14—18. Her skal gives et Par Uddrag af nævnte Afsnit: »Men ogsaa en anden, fra hine Nordboere vidtforskellig Folkerace, har fra umindelig Tid færdedes paa disse øde

Hedestrækninger. Det er en Green af hint mystiske, sydlandske Folk, der selv kalder sig Tatere, men som her kalder sig Kjeltringer eller Natmænd, et Folk, der som bekjendt i forrige Tider var meget berygtet for deres vilde Hevnlyst og deres Ildgjerninger. Endnu holder det haardt for Afkommet af disse Folk at binde sig til en bestemt Plet. Naar Foraarets mildere Luft indtræder, flyder deres sydlandske Blod livligere i Aarene, deres utæmmelige Vandrelust vaagner, og de maae afsted paa Lykke og Fromme ud i den vide Verden«. I Beskrivelsen af selve Typerne hedder det: »Mændene bære gjerne lyseblaa Benklæder, højrød Vest samt Skjorte og Tørklæde af broget Tøj, desuden messingbeslagne Livbælter, Hueremme og Knive samt Messingringe næsten paa alle Fingrene, og Kvinderne klæde sig ligeledes i de mest brogede Lapper, samt bærer volumineuse Smykker ogsaa af Messing og almindeligviis store Ørelokker af Glas, der hænge dem helt ned paa Skuldrene«. Og videre fortæller Both om, at disse Folk »villig« begrave deres Døde efter Landets Skik; men naar alle Landets brugelige Ceremonier ere tilende, saa begynde deres egne, som bestaa i at rase og hyle paa hindostansk (!) Maneer og rive Flig i deres Klædning etc. *) — — Denne Stamme kjendes let fra den øvrige Befolkning ved dens hurtige Manerer, dens elastiske Gang, de mørke

*) Denne højst dramatiske Begravelsesceremoni synes Forfatteren helt at have glemt, da han ti Aar senere udgav sin „Natur og Folkeliv i Jylland“, thi deri skriver han S. 44: „Spor af religiøs Bekjendelse eller Følelser mærker man aldrig til hos dem, derimod have de en stor Mængde Ceremonier, kun, mærkeligt nok, ikke ved deres Begravelser; thi ligesom de leve uden noget bestemt Familieforhold, saaledes døe de uden at Nogen ytrer synderlig Beklagelse over deres Afgang, og blive begravne uden mindste højtidelige Skik eller Tegn paa Sorg, men, naar det blot er muligt, paa den frie Hede“.

blinkende Øine, det ravnsorte fyldige Haar, Næsens besynderlige Bøjning og endelig dens Sprog. Dette Sprog kalde de selv »det rotvelske« — — —.

Af samme Forfatters frodige Fantasifostre i »Natur og Folkeliv i Danmark«, 1875, skal her blot gengives følgende: »Man kan tydelig skjelne imellem to forskellige Arter af dette besynderlige Folk, nemlig de med en næsten ublandet sydlig Typus og en anden med en Typus, der mere har Lighed med Nordboen. De første udmærker sig i det Ydre ved muskuløs og tillige smidig Legemsbygning, en næsten kobberbrun Hudfarve, store mørkebrune Øine, et glødende Blik, en fin kroget Næse, tykke Læber, ravnsort Haar, tyndladent Skjæg og yderst livlige Bevægelser. Folk af denne Stamme finder man sjældent bosatte paa den jyske Hede, og skjønt de blandt mange andre Sprog ogsaa taler det Danske, finder man dem som oftest kun paa Gennemreiser«. S. 191.

Videre hedder det: »Den anden Stamme, der egentlig kaldes »Natmandsfolket«, men i den senere Tid kun »Folket«, har næsten altid deres Tilhold eller faste Boliger paa de ensomme Heder, i den senere Tid for en stor Deel ogsaa i Fattighusene, hvorfra de saa af og til foretage deres Streiferier. Denne Stammes Typus er en ganske anden end hins, og man opdager let, at man i den har en Blanding af Sydboer og Nordboer«.

Endelig omtaler Both S. 197 Tatarernes Indvandring i Europa og Danmark, hvor han mener, at Bander af disse Folk fandt Tilhold hos Natmændene: »Paa den Maade har der rimeligvis udviklet sig et flygtigt Samliv imellem Taterne og Natmænd, hvoraf den Blanding er fremgaaet, som vi nu under Navn af Natmænd især træffer paa den jyske Hede«.

Først i 1872 blev Spørgsmaalet taget op til videnskabelig Behandling, idet F. Dyrlund tog sin Doktorgrad paa en vidtløftig Afhandling over »Tatere og Natmandsfolket i Danmark«. Dyrlund har lagt et betydeligt Arbejde paa sin Afhandling, der fylder 394 Sider 8°; men Stoffet er daarligt ordnet og Resultatet med Hensyn til Spørgsmaalet om Natmandsfolkets Afstamning magert. Ganske vist gør Forfatteren, saavel som Ejler Sundt, i sin »Beretning om Fante eller Landstrygerfolket i Norge«, der udkom tyve Aar tidligere, klart Skel mellem Taterne (Zigeunerne) og Natmandsfolket (Kjæltringerne), men han antager, at der en Gang var sket en større Indvandring af rotvelsk talende Omstrejferne til den jyske Halvø, der saa havde blandet sig med vore egne løse Eksisterer, og derfra skulde saa de rotvelske og andre fremmede Ord i vort Kjæltringsprog stamme. Han skriver, S. 218: »Nærmere beset viser imidlertid dette folk færd sig som en blandet masse, sammensat af oprindelig uensartede, men da til en vis grad forenede, bestanddele. *Hvorledes forskellige nationale elementer: et dansk (jysk), et tysk og et romanisk*, deri afspejler sig, skal jeg senere oplyse, naar jeg kommer til Sige-nerne og til sproget — —«. Og S. 220 skriver han videre: »Hvorvel nemlig modsætningen mellem »natmændene« og »professionisterne« (d. v. s. Glarmesterfolket) for saa vidt ingenlunde tør kaldes overfladisk, som den hviler paa historisk grundvold: *delvis national forskel* — — —«.

Siden Dyrunds Bog udkom, er der skrevet mange Artikler og Afhandlinger om Natmandsfolkene. Her maa jeg nøjes med at nævne enkelte af de betydeligste. I »Aar bog for dansk Kulturhistorie«, 1897 har P. C. Christensen skrevet om »Kjæltringliv i Salling«.

Forfatterens Syn paa det Spørgsmaal, her er Tale om, vil fremgaa af et Par Uddrag: »At Kæltringerne hørte til en indvandret Folkestamme, er jo en bekendt Sag; men hvor deres egentlige Hjemstavn har været, er ikke godt at sige. Nogle antager, at de er kommen fra Spanien. Andre, at Asien er deres Hjemland, og at de i en fjern Fortid har fulgt Folkevandringens Landevej, forbi det kaspiske og sorte Hav og indtil Ungarn, hvor en stor Del blev, medens de øvrige spredte sig viden om i Vest-Europa. Nok er det, for vort Lands Vedkommende saa man let, at de var fremmede. Den mørke Hudfarve, det sorte Haar, de smaa, fiffige Øjne ved Siden af Nordboens lyse Hudfarve, hørgule Haar og store, blaa, svømmende Øjne talte tydelig nok derom. Dertil kom, at de havde deres eget Sprog, Rotvælsk kaldte man det. Ingen af de Salling Rakkere kendte dog dette Sprog til Fuldkommenhed, om end de nok brugte nogle Gloser deraf. De talte Egnens Sprog rigtignok med et eget Tonefald, og det kunde lyde helt kælent. Ogsaa deres Navne var de paa Egnen brugte, og kun for et Par af dem gjaldt det, at de var udelukkende Rakkernavne, nemlig Abraham og Diderik — — —«. Og senere skriver Forfatteren: »Hvorfor, tænkte jeg da, mon Kæltringerne foretrak denne Hede, fremfor andre Steder? Hvorfor opslog de her paa dens Grænses deres Hytter og samlede her i store Skarer? Var det en medfødt Længsel efter deres Stammeland Spaniens tørre Heder eller Asiens vidtstrakte Stepper, der drog dem her til?«

I førnævnte Betænkning, som et Udvalg af den jyske Stænderforsamling fremlagde d. 27. Juni 1836, hedder det bl. a., efter at man har fremsat den alm. Opfattelse af Natmandsfolkets fremmede Oprindelse: »De ernære sig forøvrigt ved Glarmester«, Blikken«

slagerarbejde, Kjeddelflikning o. d. l., men dele sig dog i to Afdelinger, nemlig dem, der udelukkende bruge de nævnte Professioner, uden at befatte sig med at flaa Kreaturer, slagte Katte og Hunde, feje Skorstene o. s. v., hvilke kalde sig Glarmesterfolk, anse sig for bedre end de andre, klæde sig bedre og ikke indlade sig i Følgeskab eller Omgang med de egentlige Natmandsfolk, som ere dem, der mest befatte sig med sidstnævnte Forretninger, hvilke af Glarmesterfolkene ansees for uværdige, og iblandt disse sidste er det, efter hvad vi har været i Stand til at erholde Kundskab om, at der endnu findes nogle faa Individer, som *antages at nedstamme fra Taterne eller Zigeunere* og som mellem de øvrige kaldes med Tilnavn Taterne eller Rominier, og synes ved deres Haars, Huds og Øjnes mørke Farve at bære Præg af fremmed Oprindelse. Forøvrigt synes det som om Glarmesterfolkene, der, som meldt, ansee sig bedre end Natmandsfolkene, meget sjældnere eje Boliger end de sidste, endnu sjældnere end disse lade deres Børn søge Skoler og confirmere; de synes og sjældnere at indgaa ordentlige Ægteskaber, ligesom og langt oftere end de egentlige Natmandsfolk at gjøre sig skyldige i grovere Tyverier og andre Forbrydelser, især Bedrageri med Spaadomskunster, Hexekurer o. d. l.α.

Dyrlund synes mærkelig nok ikke at have fattet større Mistanke til Rigtigheden af ovennævnte Anskuelse, at Natmands- og Glarmesterfolkene skulde være forskellige, skønt han dog gør opmærksom paa, at disse Folk ofte kom i fortrolig samkvæg: de indgik kønsforbindelse med hinanden o. s. v.α.

De Synspunkter, der var fremsatte i nævnte Betænkning og derefter omtalte hos Dyrlund, godkender den næste Kjæltring-Forsker, hvis Arbejder vi skal

omtale, Anton Gaardboe, i sin Bog »De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel«, 1900. Forfatteren skriver bl. a. S. 7: »— — — Natmands eller Rakkerfolket og dets nære Aands og Stammefrænder Glarmesterfolket«. Og efter at have omtalt de omvandrende og enkeltvis bosiddende Rakkere hedder det: »— hvorimod Glarmesterfolket synes at nedstamme fra eller dog i al Fald at være stærkt blandet med fremmede indvandrede Omstrejfere, saa som tyske Gaunere eller Rotvælskere og Tatere eller Zigeunere«.

S. 133 skriver Gaardboe: »De ovenfor skildrede Personer hørte alle til den Afdeling af Natmandsfolket, som flaaede og fejede Skorstene; i det følgende skulle vi nu i Korthed ogsaa skænke den anden Fraktion, Glarmesterfolkene, en lille Omtale. Som Regel havde disse sidste ingen Boliger, og som Følge af dette Forhold vare de sikkert ogsaa berøvede en ikke uvæsentlig Forudsætning for at kunne dannes til endog blot nogenlunde taalelige Individuer for det øvrige Samfund, og det synes ogsaa, at de vare fuldt saa demoraliserede i alle Henseender som den første Afdeling«.

I sine to sidste Bøger: »Himmerlands Rakkere« I. 1904 og do. II. 1912, kommer Gaardboe ikke ind paa dette Spørgsmaal, men de indeholder, saavel som hans første Bog, en Mængde gode Oplysninger, dels optegnede fra Folkemunde og dels hentede fra Arkiverne, om Rakkerne i Nordjylland.

»Naar De forgæves søger Oplysning om et eller andet Spørgsmaal, slaa saa op i Salmonsens Leksikon«, sagde en lærd Mand en Gang til mig. Ser vi nu efter, hvad Salmon siger om Natmandsfolket, da læser man: »— — det danske (jydske) Element var overvejende hos de egentlige N., medens de saakaldte Glarmesterfolk for største Delen nedstammede fra tyske Gau-

nere eller Rotvælskere, af og til vel ogsaa fra virkelige Tater (Zigeunere) — —.

I »Den jydsk Hede«, 1903, har Mylius Erichsen et større Afsnit om Rakkerliv og Kæltringlatin (S. 435—516), hvori Forfatteren meget livfuldt fortæller om de Kjæltring-Ætlinge, han traf paa sine Hede-vandringer. Side 456 skriver han meget fornuftigt: »at egentlig er Tater og Sigøjnere omflakkende Syd-lændinge, der paa deres Farter ogsaa er kommen til Danmark, medens Rakkerne — eller, som de ogsaa kaldes, Natmandsfolk, Skojere eller Kæltringe — er danske Borgere og Bønder, mest Bønder og især af jydsk Oprindelse, der, enten i Kraft af deres foragtede Virksomhed, som f. Eks. Medhjælper, Rakkerknægt hos Bøden, eller fordi de af anden Grund hørte til Samfundets Udskud, følte og ernærede sig som en Paria-Kaste, og fra deres Huler og Hytter i afsides Hedeegne strejfede rundt gennem Landet paa et eller andet besynderligt specialiseret Haandværk eller Handelsskab. — — — *Undertiden optraadte de fremmede Rejsende, Sigøjnere eller Taterne, i et Slags Fællesskab med vore egne Omstrejfer, Rakkerne, fordi Vandretangen hos begge Parter var den samme og Bedriften lige nær ved det lovløse; undertiden giftede disse to Klasser »rejsende Folk« sig ind i hinandens Familjer eller avlede i hvert Fald Børn sammen, og da dette Blandingsprodukt snart fulgte Sigøjnerne ud af Landet, snart blev hos Rakkerne indenfor Landets Grænser, er det indlysende, hvor vanskeligt det gennem Tiderne maatte være at skelne mellem de fremmede og vore egne, og at derfor Betegnelserne Sigøjner, Tater, Rakker, Natmand, Skojer og Kæltring altid er bleven brugt og endnu hyppigt bruges i Flæng om begge Slags Omstrejfer.*«

Pudsigt er det, at skønt Mylius Erichsen skriver, at Kjeltringerne »er danske Borgere og Bønder, mest Bønder«, saa undlader han dog ikke stadig at sætte Tater-Betegnelsen ved hvert Billede, der vedrører Kjeltringerne, og man mindes uvilkaarlig Goldschmidts hindulignende Kristian Adamsen, naar man S. 446 læser om Laust Niensens Kone: »Hun gik hen til Bordet, og neppe var Ansigtet fuldt belyst, før jeg vidste, at hun havde Taterblod i Aarerne — den gusten-gule Hudfarve, det mørke Haar, Ansigtets skarpe Form, de vidtstillede levende Øjne var ikke af ren bonde-jydsk Oprindelse«. Hverken Billedet eller Navnet — hun hed Ane — virker dog særlig orientalsk i dette Tilfælde.

Direkte har Jeppe Aakjær, der iøvrigt har givet mange livfulde Skildringer af navngivne Kjeltringer — se »Randgloser i Blichers Livstragedie«, 1903, »Hedevandringer«, 1908, og »Skivebogen«, 1918 og 20 — ikke udtalt sig om Afstammingsspørgsmaalet. Men indirekte har han, ved at stille Kjeltringerne frem i naturlig Belysning, været med til at pille den orientalske Forgyldning, eller rettere Sværte, af, som tidligere Forfattere saa snildelig havde dekoreret vore gode, danske Kjeltringer med.

Saa sent som 1914 kan man i »Politiken«s Kronik (2/1) finde følgende Udtalelse om Natmændsfolkene i en Artikel om »Natmændene og deres Sprog« af Professor Kr. Nyrop, hvori det hedder: »Det er fra disse professionelle Rakkere, at de jydske Tater nedstammer. — — — Men meget fremmed Blod var ogsaa blevet blandet sammen med Rakkernes; *til deres Bander havde sluttet sig saavel indenlandske som udenlandske Vagabonder, navnlig Zigøjnere.* Om disse forskellige Sammenblandinger og Krydsninger afgiver Nat-

mandssproget yderst talende Vidnesbyrd«. Se videre under Afsnittet: »Kjæltringsproget«.

Endelig kan nævnes en Artikelrække i Skive Folkeblad, 1915, af Sigurd Daugbjerg og Isak Jensen om Zigøjnerfolket og »Taterne«. Førstnævnte skriver bl. a.: »Men er det eet Folk, der færdes spredt i de mange forskellige Lande og nævnes med alle disse Navne: Zigøjnere, Taterne, Kæltringer, Natmænd, Fanner o. s. v. — Ja og Nej! Det vi Alm. kalder Zigøjner, kan ikke ubetinget kaldes for eet Folk; men videnskabelige Undersøgelser har vist, at det er en oprindelig Stamme, blandet med Elementer fra flere forskellige Folkeslag. Der menes endogsaa, at Jyllands Natmandsfolk egentlig fra først af er indfødte Vagabonder — senere blandet med en Gren af Zigøjnerfolket«. Og i en senere Artikel hedder det: »Men i Jylland har Danmarks Zigøjnere kunnet leve nær op til vore Dage; for det jydsk Fastland laa og gemte alle Ørkenens Herligheder for dem i sine lynggroede Øder. I Jylland hører alle danske Taterhistorier hjemme.

Jyllands Zigøjnere — Taterne, Kæltringerne, Rakkerne, Natmandsfolket — talte for mange Aar siden med hverandre indbyrdes i et sært Blandingssprog, hvori det egentlige Zigøjnersprog var stærkt blandet med latinske, tyske og forvrængede danske Ord. Men dette Sprog døde, og de sidste Slægtled snakkede godt Jydsk, der dog beholdt enkelte Særheder«.

Af foranstaaende Oversigt over de forskellige Forfatteres Opfattelse af Natmandsfolkets Afstamning vil det være iøjnefaldende, at man gerne har villet se fremmed Blod i disse Folk. Forklaringen dertil ligger

dog ikke fjern. Natmandsfolket skilte sig, eller blev skilt, ud som en særlig Kaste, saa deres Liv kom til at forme sig forskelligt fra Almuens i Almindelighed. Den Omstændighed, at de førte et stærkt omflakkende Liv, gjorde, at Folk ofte hverken vidste, hvorfra disse Omstørfere kom eller hvor de drog hen. I enkelte Tilfælde havde de faktisk heller intet Hjemsted. Naar et Barn fødtes under Forældrenes Omvandring i et Sogn, blev døbt i et andet, konfirmeret i et tredie og ellers levede overalt, da kunde det være vanskeligt nok at hitte ud af, hvor Individet rettelig hørte hjemme, hvad man vil finde Eksempler nok paa under de forskellige Kjeltringslægters Beskrivelse.

Et mystisk Skær fik de ogsaa ved deres i ægte-skabelig Henseende frie Liv og ikke mindst derigen-nem, at de havde et hemmeligt Sprog.

At man har taget grundigt fejl i ovennævnte Op-fattelse, skulde efterfølgende vise, og ved Siden af ogsaa at give en Del nye Bidrag til Oplysning om Nat-mændsfolkene i Almindelighed og de midt- og vest-jydske Kjeltringer i Særdeleshed, haaber jeg, det skal lykkes mig at skaffe disse Folk den »danske Borgerret«, man, som nævnt, hidtil har villet frakende dem.

Vejen der til gaar især gennem vor ældre juridiske Literatur og gennem juridiske og gejstlige Arkivalier. *Følger man Natmænds- og Kjeltringslægterne saa langt tilbage, som Kilderne tillader, og op til Nutiden, vil man forgæves lede efter fremmed Blod. Her skal blot noteres, at man aldrig i Kirkebøgerne træffer Zigeuner og Kjeltringnavne sammen, f. E. ved Vielser eller Barnedaab, og blandt de næsten utallige Rets-sager, jeg har gennemgaaet, hvori Kjeltringer var ind-viklet, traf jeg aldrig Zigeunere nævnt. Kjeltringernes og Natmandsfolkernes Navne er, i Modsætning til*

Zigeunernes, danske ell. saadanne, som har været alm. brugte af danske, og deres hemmelige Sprog, der ved Siden af Fantasien i særlig Grad har paatrykt disse Folk et »orientalsk« Præg, afgiver netop det bedste Bevis for, at vore Folk var Zigeunerne uvedkommende.

II. Rakkere og Natmændsfolks Embeder og Bestilling.

TATER er et Navn, man fra gammel Tid har givet de fremmede, vandrende Folk, der fra Indien i Aarhundredernes Løb oversvømmede Europa. Det er de samme Folk, vi nu kalder Zigeunere.

I de ældre kgl. Love, Forordninger, Recesser, Rescripter etc., hvor Taterne ofte nævnes, forveksler man ikke disse med vore egne Omstrejfer, og man faar gennem disse Lovbestemmelser et stærkt Indtryk af, hvor fremmed et Folk, Taterne faktisk var.

Medens man forgæves søger Ord som: Rakker, Natmand og Kjæltring i Chr. Osterssøn Veylles »Glossarium Juridicum«, 1652, omtales Taterne ret udførligt saaledes: »*Tattere venefici. Lat. er et særdelis slags Folck: En deel sorte, oc en deel hvide *)*, gemeenlig, et ublufærdigt løgnactig skielmsk oc hoeractigt Folck, som icke hos nogen ærlige Folck, her i Landene, maa eller kand lidis, formedelst deris skielmske Løgen, Tyfveri, oc ublufærdighed, samt Spaadom oc ret Diefvelskab, som de omgaais med, hvor med de, skielmske vijs, affbedrage oc frastiæle den simple oc eenfoldige

*) jvnf. en Bemærkning af Præsten Mads Rasmussen fra sit Ophold paa Kastellet i Danisborg i Østindien 1623—26: „Jeg befandt, ligesom udi Persia, at hos de hvide Tatter er brugeligt etc.“ (Danske Magazin 1. R. 1 B. S. 108)

Almue deris Gods oc Formue, oc der hos med saadan deris slemme, forargelige oc vederstyggelige Leffnet, forføre oc indlede Ungdommen til lige Letfærdigheds Misbrug, oc andre Guds store Fortørnelser, etc. Hvorfore saadanne Tattere forbiudis, udie Christ. 4. Forordning, ey at tilstedis her i Riget, enten paa Kronens, Adelsens, eller andensteds, under hyøeste Straf. Men hvor de findes, da skulle de paagribis, oc deris Øfverste eller Anførere straffis paa Liffvet, oc de andre, baade Mænd oc Qvinder, skulle paaleggis en vis Dag oc Tid at rømme Riget; Skeer det icke, da straffis de, ligesom deris Anførere, paa Liffvet.

Findis Øffrigheden (paa hvis Grund saadanne Folck findis) her udi forsømmelig, da stande de til rette, ligesom de hans Kongel. Mayest. Forordning ey holde ville.

Herritzfogderne og Sognefogderne, skulle gifve Lehnsmændene tilkiende, hvor saadanne findes, under deris Gaardfestis fortabelse. Borgmestere oc Raad i Kiøbstæderne, skulle i lige maader, under tilbørlige Straff, gifve saadant tilkiende for Lehnsmanden. End, hvo dennem huser, bøder for hver Nat, som de der huse Fredløse, 3: 3 marck. Hvilcke Færiemænd eller Skippere sig understaae, at føre saadanne Tattere her ind i Riget, eller oc fra et Færiested til et andet, de hafve der med forbrut deris Skib, oc halfve Boeslod, oc der foruden stande til rette, som de der foragteligen gjøre imod hans Kongel. Mayest. naadigste Forbud Constit. Christ. 4. Dat. den 31. Maij, Anno 1589. Vide istius Recesz. cap. 3 art. 16 lib. 2^a. Samme Behandling loves saavel Taterne som de, der huser disse, og de Færgemænd, der mulig indfører eller fragter Taterne her i Riget, i Chr. 5tes Danske Lov 3 B. XX C. 3 A. og 3—XI—8.

I Forordn. af 24/9 1708 om Betlere, hvor Natmændsfolk og Kjæltringer ikke nævnes, hedder det i § 13: »Tatere maae ingenlunde taales i Kongens Riger og Lande, men skal af Stedets Øvrighed, hvor de findes, paagribes, dem efter Loven fratages, hvis de have med at fare, og de strax rømme Riget; Fortøve de endda efter Advarsel, skal de sættes i Raspehuset, der at fortiene deres Brød. Og holde slige Folk sig tilside enten paa Marken eller i Skove, skal Amtmanden sogneviis lade dem eftersætte og paagribe. Hvo dem huser, skal bøde for hver Nat 16 Lod Sølv, hvilke Kongen skienker til Byens Fattige«.

Ved at gennemgaa Arkivalierne fra Glückstad Fæstning i Krigsministeriets Arkiv fandt jeg en Tater ved Navn Peter Tim, der var indsat paa Livstid i 1765 — i en Liste 1788 angives Manden at være fra Holsten. Ejendommeligt er det, at medens hans Lidelsesfæller har gjort sig skyldig i grove Forbrydelser som Tyveri, Desertion o. lign. staar der, som Aarsag til at han er dømt til livsvarigt Slaveri, kun: »ein Ziageuner«.

I Modsætning til de kgl. Love træffer man ofte KjæltringsNavnet, jævnsides med andre Betegnelser paa Landstrygere, i vore gamle Landsbylove, Vider og Vedtægter. Det hedder i Aulum Vide, Viborg Amt, 1648: »Item skal ingen tage ind i sine Husse fremede Byefolk ofver en Nat, omb di icke hafver god Kundskab, hvad di er for Folk och aldellis ingen Kieltring eller Drafvels Folk at herbergere. Hvo der imoed bryder gifve 1 Skip Biug til Viede, hver Nat det sker«. Lyngø Vide, Sorø Amt, 1670 har: »Kieldringer eller Sammenkiøbere«. V. Brønderslev Vide, Hjørring Amt, 1682: »Hvo som huser eller heler Løsgiangere eller Kiltringer, Horer eller løse Kvinder

ofver en Nat, som icke er fød i Sognet eller hafver rigtig Bevis, daa skal samme Mand pantis for hver Gang, hans Brøst saa findis, for 1 Td. Øl och falden til Hosbonden 3 Mark«. Endvidere nævnes Kjeltringer i Viderne for Radsted, Maribo Amt, 1689, Drigstrup, Odense Amt, 1698, Kværndrup, Svendborg Amt, 1709, Over Kjærby, Odense Amt, 1723, Brabrand, Aarhus Amt, 1725, Holmebo, Odense Amt, 1731, Sdr. Tranders, Aalborg Amt, 1758, og Rynkeby, Svendborg Amt, 1775. I flere Tilfælde nævnes »Tartere eller andre Keltringe« (Drigstrup, Odense Amt), »omløbende Skarnsfolk, Tatre eller andre Kieltringe« (O. Kjærby, Odense Amt, 1723), »Tattere eller andre ubekiente Landstrygere« (Bælum, Aalborg Amt, 1712) osv. Jvnf. »Danske Vider og Vedtægter« af Bjerger og Søegaard.

Oprindelig var *Rakkeren* og *Natmanden* knyttede til særlige Embeder. De var Bødlens Hjælpere ved Eksekutionerne og maatte iøvrigt, som vi straks skal høre, udføre forskellige, lidet tiltalende Arbejder.

I vor Lovgivning træffer vi Bødlen og Rakkeren saa tidligt som i Christian II.s Ordinants 1522, hvor det hedder i Art. 68: »Udenfore alle Kiøbsteder skall giøres en Rackerkule tiil døde Odtzell.

Wele Wii, at paa Marcken udenfore alle Kiøbsteder skall graffues en stor Kule, som Rackeren i Staden skall udiføre alle døde Aess, Qweg, Fææ, Heste, Ög, Hunde, Swin oc sliigdt andit, ther Stanck giör, oc döö ther i Byen eller udenfore Byen, skulle theruti kastis oc Jord paa, at thet ey skall ligge owen Jorde oc forgiffue Luckten oc Mendisken, och huor sliig Aess ligge paa Gaden eller i Marcken skall then thet till haffuer hördt lade saadant udkomme, at thet ey giör Stanck og Luckdt. Huilcken thet forsømmer

oc icke giör, haffue forbrut tree Marck tiill Oss oc Byen.

Og i Art. 69 hedder det: »— och wele Wii uti hver Kiöbstedt skall holdes en Bödiill oc Racker under theres Faldtzmolle tiill Oss«. (Jvnf. Kolderup-Rosenvinge: Samlg. af gamle d. Love IV.).

Bøddel og Rakker i Virksomhed.

[Tysk Træsnit ca 1550]

I København nævnes Bøddlen eller Mestermannen allerede i 1496 — han havde paa den Tid fri Bolig østen op til Raadhusgaarden — og rimeligvis har Rakkeren eksisteret der samtidig, han nævnes i hvert Fald i 1516 som boende paa Raadhusgaarden, hvor Retterstedet den Gang fandtes. (Dr. O. Nielsen, Københavns Hist. I. 132 og III. 293).

Ordet Rakker, der stammer fra Nedertysk, var vistnok oprindelig Navn paa den, der spændte Fan-

gen paa Pinebænken, hvorimod man ved Udtrykket Natmænd særlig betegnede de, der tog sig af Renovationen og Skorstensfejningen i Byerne. Men Grænsen mellem Rakkerens og Natmandens Bestillinger var saa flydende, at en og samme Person som Regel bestred begge Embeder. Ja, man har baade Eksempler paa, at Rakkeren selv ansattes som Bøddel og omvendt, at Skarpretteren havde Tilsyn med og tog Del i Gadernes Renholdelse. I Ribe *) sees Skarpretteren i 1593 at have udøvet nævnte Tilsyn, og faa Aar senere maa han selv have givet sig af med de egentlige Natmandsbestillinger, efter som man I 1618 fandt Anledning til at tilføje Kontrakten med denne en Bestemmelse om, at han ikke maatte befatte sig med Rakkeri, men skulde holde en Skorstensfejer der til. Man har vel fundet det nedværdigende, at Byens Skarpretter, en ret vigtig Embedsmand med fast Gage, gav sig af med saa simpelt Arbejde som Udkørsel af Skarn, Flaaning af selvdøde Kreaturer o. l. I 1717 mulktetes Garnisonens Skarpretter, Mühlhausen, i København, fordi han, Store Bededags Aften, havde ladet sine Folk udføre Urenlighed fra d. kgl. Akademi og spildt langs Gaden til Christianshavns Bro, »hvilket har foraarsaget stor Stank og Væmmelse for Indvaanerne i samme Gader, da de om Morgen søgte til Gudstjenesten«. (Dr. O. N., Kbh.s Hist. VI. 353).

I Rudkøbing var Bøddlen tillige Natmand og han havde Knegte til at hjælpe sig 1726. (Jvnf. Hofmans Foundationer VI. 218).

I København slap Natmanden forholdsvis tidligt af med den egentlige Renovation, idet der i en Forordning af 21. Maj 1680 vedrørende Gadernes Reno-

*) Jvnf. Kinch, Ribe By.

vation og Brolægning etc. bestemtes, at Renovationen skulde besørges af Vognmænd for en vis Takst, dog maatte enhver Husejer godt selv fjærne Skarnet, naar det skete i »dygtige« Vogne. Men døde Hunde, Katte, Heste og andre Aadsler maatte Natmanden naturligvis vedblivende tage sig af. 1691 lønnede København sin Natmand med 20 Rdl. om Aaret (antagelig med betydelige Sportler), men i 1695 klagede han over, at »baade en og anden Tid efter anden har afskaffet og endnu fremdeles afskaffer deres gamle Nathuse, derved at menagere den Bekostning, som de ellers skulde gøre, naar de saadanne Huse lod rense etc.«. Nu indretter de sig saaledes, at deres egne Tjenestefolk og Sandagere kan rense disse Huse. Da nu Embedet var forringet betydeligt ved ovennævnte Forordn. og Natmanden ikke kunde klare sig, forhøjede man hans Løn til 200 Rdl. (Carl Bruun, København II. 264 og Dr. O. N., V. 74).

Gennem de kgl. Rescripter, Forordninger etc. faar man et godt Indblik i de forskellige Natmandsforretninger. Rescr. af 22. September 1661 til Præs., Borgmester og Raad i København bestemmer, at Natmanden skal nedgrave de Aadsler, som han af Staden udfører, under 10 Rdl. Straf, og ligesaa de Beene, som allerede paa Amager ligge; der paa Marken ellers ligge Folk til Afsky. Og d. 2. Maj 1682 udsendes et lignende Rescript til Amtmændene i Sjælland, Fyn samt Koldinghus Amt med Befaling til, »at Aadsler af Heste, Hopper og andre Slags døde Qvæg, i Synnderlighed de, som udi By eller ved almindelige Veie findes, skulle strax dybt i Jorden nedgraves«. Da de formedelst deres onde Lugt og Stank stor Usundhed med paafølgende Svaghed kunde foraarsage.

Det synes at have været Kongen meget magtpaa-

liggende paa den Tid at faa ren Luft, thi to Dage efter Udsendelsen af sidste Rescr. fik Magistraten Befaling til at »foranstalte ved Stadens Natmand og hans Folk alle Aadsler i Kjøbenhavns Amt — hvortil Bønderne gjøre Gravene — ned — og en i Smørum Herreds Rettersted hengende Tyvs Legeme begravet; saavidt Konge- og Landeveie angaae, inden Løverdag Aften, og Resten strax i tilkommende Uge«.

Til Natmandens Bestillinger hørte ogsaa at hjælpe til ved grove Forbryderes Henrettelse og Begravelse. Det hedder saaledes i Forordningen af 16. Oktober 1697: »Hvo, som herefter befindes og lovlig overbevises med frie Forsæt og beraad Hue at have myrdet sin Ægtefælle, sin Herre eller Husbond, sin Frue eller Madmoder eller nogen af deres Børn, skal uden al Naade saaledes straffes, at han af Skarpretteren knibes med gloende Tænger, først udenfor det Huus eller Sted, hvor Mordet er begaaet, siden, om det er i en Kiøbsted, paa alle Byens Torve eller offentlige Steder, og om det er paa Landet, da 3 Gange mellem Giernings- og Retterstedet, og allersidst paa Retterstedet; dernæst skal den Skyldiges høire Haand levendes afhugges med en Øxe, hvorpaa *Legemet af Natmandens Folk skal lægges paa Steile og Hovedet til ligemed Haanden fæstes paa en Stage oven over Legemet*«.

I en Forordning af 9. Aug. 1737 angaaende Delinkventers Henrettelse og Begravelse hedder det om ovenomtalte henrettede Forbrydere, at de »skal ved Natmanden nedgraves ved Galgen eller paa de udenfor Byerne værende Rettersteder«.

Men ogsaa Selvmordere maatte Natmanden tage sig af. I Halling By, Dronningborg Amt, var der en Mand ved Navn Jens Smed, der eksperimenterede

med at lave falsk Mynt, og som i den Anledning blev dømt fra Livet, men rømte. Nogle Aar efter blev han greben i Randers og arresteret — han syslede stadig med Fabrikation af Penge. Imidlertid fandtes Manden en skønne Dag død i Arresten (27. Maj 1715), og da man ikke var fortrolig med, hvorledes man skulde behandle Liget i dette Tilfælde, rettede man en Forespørgsel til Regeringen. Svaret lød: »— hans Legeme udføres og af vedkommende (Natmanden) paa Retterstedet nedgraves —«. »Jydske Tegnelser«^{56/1716} (Rigsarkivet).

Da en Husmand, Niels Hore, der var tiltalt og blev dømt for Omgang mod Naturen, hængte sig i Arresten, og man ikke vidste, hvorledes man skulde behandle Sagen, fik Amtmand Claus Christian Schinchel, i Anledning af Forespørgsel til Regeringen, Ordre til at lade Natmanden bortføre og hensætte Selvmorderens Lig i det Sogns Markskjæl, hvor han havde opholdt sig. (Dat. 31. Maj 1737). Og i et andet lignende Tilfælde, hvor en Delinkvent ved Navn Michel Madsen, der var dømt til Baal og Brand, var død i Varde Arrest, fik Stiftsbefalingsmand Friederich Greve af Ørtz en kgl. Befaling, der gik ud paa, »at du lader føye den Anstalt, at denne Delinkvents døde Legeme af Natmanden vorder bortført og nedgravet«. (31. Decbr. 1751). »J. T.«^{43/1737} og ^{125/1751}.

Natmanden synes at have været lønnet direkte af Skarpretteren for sin Hjælp ved Forbryderes Hensrettelse og Begravelse. I Skarpretterens Takst, Rescr. 8. Marts 1698, er bl. a. opført: »For En igjen af Galgen at nedtage 4 Rdl. For en Krop at nedgrave i Jorden 3 Rdl. og for en død Krop at udføre af Byen 2 Rdl.«. Natmanden nævnes slet ikke der; men da

Skarpretter Ingermann i Roskilde klager over, at Natmændene i Adlersborg og Holbæk har nægtet at hjælpe til ved Executionerne over to Tyvselinqventer, da de ikkun ernære sig ved Skorstensfejning og derfor ikke kunne ansees for bundne til at assistere ved Executioner, finder Cancelliet, d. 21. Nov. 1801, det rettest, at Skarpretteren selv medtager en Hjælper, og da Cancelliet Aaret efter fik Forespørgsel fra Fyns Stiftamtmand, om Natmændene skulle gaa Skarpretteren tilhaande ved Executioner, og hvad Betaling de i saa Fald bør nyde, hedder det i Cancelliets Prom. af 4. Decb. 1802, at Skarpretteren selv bør skaffe sig Hjælpere. »Men, naar Kagstrygning finder Sted, da kan ham, i det Tilfælde at der ingen Pæl findes oprejst, hvortil Delinqventen under Executionen kan bindes, foruden hans Salarium efter berørte Taxt (Resc. 8. 3. 1698) tilstaaes særskilt Betaling, som dog ei maa overgaae 4 Rdl., for at rejse og bortføre Kaget eller Pælen, hvilket Arbejde han da maae besørge forrettet enten ved Natmanden eller en Anden, hvem han i saa Fald selv betaler derfor etc.«.

Men til de Forretninger, der hørte mere direkte under Natmanden, havde denne bestemte Takster.

I Kæmnerens Embedsbog i Odense (Landsarkivet 0.) findes følgende:

»Anordning giort aff borgemester och raad dennd 29. may 1646, huad racheren schall giffues for schorsteene at feie.

1 esse igiennem toe lofft høit huus	24 sk.
1 esse igiennem it lofft høit huus	1 mrk.
1 schorsteen med 1 pibe igiennomb toe lofft høit huus	12 sk.

For raadhuusfengsell och gaarden aars
 ligen at holde reen ..... 4 rixdaler
 Och det saa ofte som aff kiemnerne
 tilsigis.

For bæster at wdslebe

for en hest, oxse eller koe med hans egen
 heste och redskab wd at forschaffe... 1 rdl.
 for et ungnød halfft saamegett
 1 kalff, faar eller suin ..... 1 mrk.α

Og Taksterne i København, der findes indførte i
 Raadstue Protokollen, 21. Aug. 1864 (O. N., V. 72)
 ser saaledes ud:

»For en død Hest, Ko og Stud, som med Karren
 skal udføres, skal ham betales af hvert Stykke af den,
 som det lader bestille, 2 Rdl. For en Hund, Kat og
 Svin, som Folkene kan bære ud, skål ham gives for
 hvert Stykke 3 Mark. Men hvis Katte, Hunde og
 Svin, som paa Gaderne eller Byens Torve kan findes
 og Byen vedkommer og lader bestille, nyder Nat-
 mesteren aarlig af Byen 16 Sletdaler, og for det, som
 paa Karren udføres, som Byen vedkommer, betales
 Natmesteren for hvert Stykke 1 Rdl. (d. 19. Aug.
 1691 fastsattes Betalingen til 20 Rdl. aarlig).

For Priveter, som skal renses, deres Besigtelse til-
 lades Svendene 3 Mk. For Priveters Rensning skal
 gives Natmanden for hvert lovligt Læs, saa meget
 som Vognen kan tage uden at spilde paa Gaderne,
 1 Rdl., og Svendene for en hel Nats Arbejde til
 Drikkepenge udi alt 1 Rdl. og for en halv Nats Ar-
 bejde $\frac{1}{2}$ Rdl.α.

Om Mestermændens Virksomhed som Rakker og
 Skorstensfejer i Kolding for 200 Aar siden findes en
 Del interessante Oplysninger i Vejle Amts Aarbog

1905, S. 197—202 i en Artikel af P. Eliassen om Bøddel og Natmand, hvoraf her gengives et Uddrag:

En Søndag i Juni 1699, da Bønderne i Lunderskov var samlede til Grandestævne, kom Mestermannen af Kolding, Jochim Brøchner, gaaende hen til Rytterbonde Peder Bertelsen, lagde Haanden paa hans Skulder og sagde: »Du est en Rakker!« og sigtede ham for at have flaaet en selvdød Ko. Ved den paafølgende Proces tabte Mestermannen, men han søgte at slippe for Straf eller Bøde ved at indgive en ydmyg Henstilling til Dommeren, hvori det bl. a. hedder: »— jeg fattige Menneske af ringe Indkomst maa aarlig leve med Hustru og 7 Børn, foruden Knægten at holde, Skorstene at rengøre og forulykkede døde Kvæg, Bæster og deslige at lade aftrække og paa sære Steder at henvføre — —«. Og i et Dokument, der gemmes i Kolding Raadstuearkiv, findes følgende interessante Kontrakt:

»Kiender Jeg Underskrefne Augustinus Pflug af Kaabel (ved Fredericia), skarp Retter i Coldinghuus ampt at Have Indgaaet følgende Contragt med Borgemeister og Raad i Kolding angaaende Natmandsforretninger for Colding Indvaanere, Saaledis:

1. Huuset Colding Bye tilhørende, som Natmanden bor udi, forpligter jeg mig til at holde i lige saa god stand, som dend af min Formand Var, da hand samme efter Tilladelse hafde om bygt.

2. Forbinder ieg mig til at holde alle tiider een Persohn tilstede i Bemeldte Huus, Som Natmands-tienesten I alle tilfælde vedbørlig kand forrette.

3. Lover ieg at bem^{te} Natmand eller hans folck skal forholde sig føyelig og beqvem imod alle og i ingen Maade noget usømmeligt, forargeligt eller uskikkeligt begaae eller foretage, mindre nogen Aadzell

andetsteds henligge uden aleene paa de pladtzer, som der til hannem anvises — — —.

Og under 4 hedder det bl. a.:

»Derimod har Magistraten accorderet mig, at ieg til Skarp Retter og Natmandsløn skal nyde af huer gaard 4 sk. huer huus 2 sk. til hver Mickelsdag og Paaske af Colding Borgerskab og indbyggere, Item Bevilliget bemel^{te} Natmand for efterfølgende hans forretninger at nyde efter Skrefne Betaling.

For Een Skorsten gennem 3 Loft høye huuse.....	1	Mk. 4 sk.
1 Dito 2 Loft høy Huus.....	1	»
1 Dito 1 Loft høy huus eller igennem et half Tag		10 »
for en Hest eller Støer Nød 3 Aar gl. og derover naar hand det tillige med Egne Heste af Byen udfører	4	»
Mens naar byen skaffer Self Hester til Aadzelet at udslæbe	3 ¹ / ₂	»
1 Plag eller ung Nød fra 1 Aar til 3 Aar gl. naar (han) self fører det af Byen med Egne Heste	2	» 3 »
Skaffer Eieren Heste	1	» 8 »
For 1 føll, Kalf, faar, geed Buck, Svin og Stor Hund, som hand self besørger til sit Sted udført	1	»

Imod hvilken Betaling hand Leverer huden eller skindet af alle ovenmeldte Creature fra sig til detz Eyermand uden Beskadigelse Velaftaget.

for ovenmeldte at opskere og tillige I Jorden Nedgrafve gives han aparte $\frac{1}{4}$ part meere, men alleene at nedkaste i Jorden $\frac{1}{8}$ mere end Taxten.

Naar Eieren Skaffer Heste ommelder, findes det i Marcken huor det med Magistratens tilladelse fra Stedet icke behøvis at forflytte, Da gifver der for lige som for det af Byen. Naar Eieren Self forskaffer heste og for opskiæren eller Nedkastning i Jorden, som for er melte.

For en Kat eller liden hund, Lam, kied Griis og Diszlige smaa Creaturer findes paa de Steder, de icke Sømmer sig at ligge til deres anordnede Steder 8 sk.

Findes det i en Brønd eller fra deszlige besværslige Stæder skal optages 12 sk. foruden Skindet, som hand deraf kand tage og beholde om hand sig dend vil nyttig giøre.

At forskrefne skal holdes usRyggelig, bekræftes med min Eien Haand og Seigl og 2de Mændt til Vitterlighed.

Colding d. 30. Augusti Anno 1725.

Augustinus Pflug.«

Medens Natmanden (Rakkeren) ikke synes at have haft noget at gøre med Skorstensfejningen i Københ., hørte sidste Arbejde til en af hans vigtigste Bestillinger i Provinsbyerne. Ovenfor har vi hørt om, at Skarpretteren i Ribe maatte holde en Skorstensfejer til at udføre Rakkerarbejdet *), men allerede tidligere har Skorstensfejeren udført egentligt Rakkerarbejde der, thi det hedder i Ribes Vide 1563: »Item gifvis tilkiende ogsaa, om den Hundebulder i Kirken sker under Prediken och Guds Tieneste, at hver tiltenker for den Orsagis Skyld at lade deris Hunde blifve Hiemme, saa framt at de icke skal komme under

*) Da „Troidkvinden“ Birgithe Olufsdatter var død paa Pinebænken i Ribe 1620 og hun to Dage eft. blev dømt til Baalet, kørte Skorstensfejeren hendes Lig ud og brændte det paa Galgebakken (Kinch, Ribe By II. 671).

Las Skorstensfeiers Straf«. I 1587 er Las Skorstensfeier saa ivrig optaget af at fange løsgaaende Svin, at man klager over, at han endog fanger Svin, hvor han ikke maa.

Ikke alene i Ribe men ogsaa i Helsingør var det galt med Hundebulder i Kirken paa den Tid, hvad der fremgaar af Byens Tingbog 1580 og man ser, at Mestermændene der havde en betydelig Indtægt ved at fange og dræbe løsgaaende Køtere.

I Københ. maatte Natmændene ligeledes tage sig af omstrefjende Hunde, i hvilken Anledning der blev udstedt flere Forordninger. Det hedder saaledes i Forordn. af 6. Marts 1789: »den hidtil befalede Ihielsslagnings af Hunde skal herefter være indskrænket til saadanne Tider (mellem St. Hans og Slutningen af Aug. eller hvis Hundegalskab optraadte paa anden Tid) som i 3 og 4 § ere bestemte, *da Natmesterens Folk flittig skal efterfølge løse Hunde paa Gaderne og nedslaa dem, uden Hensyn til sammes Eiere; dog undtages herfra de, som enten bæres eller føres i Strikke*«.

Selve Natmands eller Natmesternavnet fik disse Folk, som nævnt, af, at de sørgede for Renovationen i Byerne, d. v. s., de tømte om Natten Priveterne, Hemmeligheden, Vandhusene eller hvilket Navn man nu gav disse Nødtørftshuse i ældre Tid.

Man kan danne sig et svagt Begreb om, hvilket hæslikt Arbejde det maa have været, naar man af forskellige Regnskaber, f. Eks. Universitetets og Børnehusets, ser, at det var i snesevis af Læs, Natmændene udførte ad Gangen; og man finder det ret naturligt, at disse Folk maatte føle Trang til at forfriske sig med nogle Tønder Øl, medens Arbejdet stod paa.

Som et godt Eksempel paa, hvor foragteligt et

saadant Arbejde var, og hvor farligt det kunde være for et ærligt Menneske at holde sin egen Gaard og sit Vandhus rent, skal her, efter Troels Lund »Dagligt Liv i Norden« II. 114, nævnes, at Borgerne i Helsingør i 1583 krævede, at Bernt Hollænder skulde udvises, da han gjorde sig skyldig i denne Forseelse, og de var rørende énige om, »at de for ingen Del vilde samtykke ham til Medborger efter saadan Håndel, hvorved han var falden i Rakkerens Embede og havde gjort sig selv til Rakker«. Det hedder ogsaa i en Ordinans af 30 Apr. 1647: »Befindes nogen udi Bøtter, Ballier, Spande eller anden Maade Menneskerskarn at udbære eller at udbære lade og det i eller ved Stranden, paa Torvéne, ved Volden eller paa andres Fortov at henkaste, bør saavel den, der lader det bestille, som den, der overtager sig det, første Gang paa det højeste straffes. Skeer det oftere, skal de agtes for Folk, som Natmanden falde i Bestillingen og længer ei lides i Menigheden«.

Paa Landet var Forholdene anderledes. Amtmand Lund, Lundenæs og Bøvling, skriver i en Indberetning 1717: »Ved Varde, Ringkjøbing, Holstebro og Lemvig og ved flere Stæder findes ingen Natmænd, Skorstensfejere o. s. v.«. Derimod hedder det i samme Skrivelse: »Proprietærerne anvise Rakkerne Byggepladser paa Udhederne langt fra andre Mennesker«.

Sagen var, at medens der var Brug nok for en Rakker overalt til at flaa og nedkule selvdøde Kreaturer, var der ingen særlig Trang for en Fagmand til at besørge Skorstensfejningen og Renovationen — den Slags Arbejde slap man nemt om ved paa Lan-

det paa den Tid. Skorstene (gennem Taget) er en forholdsvis ny Indretning paa Landet. Pastor Th. Mortensen Bredsdorf skriver i en Indberetning 1763: »I den Egn, hvor min Broder bor (denne var Præst i Vridsted og Fly i Fjends Herr.) og mange flere Steder, helst udi Viborg Stift og paa den nordre Kant af Ribe Stift, bruge Bønderne ingen Skorstene i deres Huse, men alene en lav Mur, som Ilden ligger ved, og oven i Taget er et Røghul, som hos dem kaldes Lyre«. (Aarb. f. d. Kulturhist. 1894 S. 49). I Chr. 8. 7 Forordning angaaende Brandvæsenet paa Landet, 29. Febr. 1792, læses i 1ste Capitel bl. a.: »Hvor ingen Skorsten er, skal over Ildstedet være en Bue med godt LeerLoft over; og naar herefter enten en gammel Bygning ombygges, eller en nye opbygges, skal Buen over Ildstedet række igjennem 2, 3 eller flere Fag, eller opføres Skorsteen, og lægges Loft eller andet forsvarligt Lukke over Bryggerhuse og Kjøkker; saa intet aabent Ildsted findes under Taget«.

I sine »ReiseIagttagelser«, 1798, V. 206, skriver Prof. M. J. N. Wilse om Forholdene paa Thyholm (1776): »de fleste Vaaninger have ingen Skorstene, men Røgen gaaer op og ud af et Røghul i Mundingen, hvorover nogle sætte en Røghat, som dreier sig for Vinden«.

I Aagaards Beskrivelse over Thy, 1802, hedder det: »Hidindtil har i mange Bønderhuse ikke været opført Skorstene; men kun været Røghuller paa Taget, men nu blive Skorstene almindelige«, og saa sent som i 1810—12 skriver Gr. Begtrup i sin »Agerdyrknings Tilstand i Danmark«: »Paa mange Steder, f. Ex. i Strandbyerne mellem Sæby og Hals, har Husene ingen Skorsteen, men blot en Aabning i Taget«. (Hjørring Amt S. 518). »Nu indføres Skorstene mere al-

mindeligt i Bønderhusene, i de ældre haves ingen Skorstene, men kun Røghuller i Tagene«. (Thisted Amt S. 191).

Forholdene har dog m. Hens. t. Skorstenene været forskellige i de forskellige Landsdele. Rescriptet af 21. Okt. 1684 til Stiftbetalingsmanden paa Fyn befaler, at de Skorstensfejere, der bor paa Landet, fremtidig skal tage Ophold i Købstæderne og at Proprietæerne under Mulkt straks skal forvise disse fra deres Stavn. Befalingen motiveres med, at Skorstensfejterne tog en saa høj Betaling, at Bønderne ofte undlod at lade deres Skorsten rense, hvoraf Følgen blev, at Gaardene undertiden brændte. Nu skulde man jo ikke synes, Brandfaren blev mindre, fordi Skorstensfejterne flyttede helt bort fra Landet; men man har muligvis regnet med, at det var lettere at faa Bønderne til selv at feje deres Skorsten, naar der slet ingen Skorstensfejere var paa Stedet.

Et Rescript af 9. Sept. 1724 gaar ud paa, at Natmanden paa Landet (paa Sjælland) tillige skal være Skorstensfejer og have 8 a 12 Skill. for hver Skorsten. Paa Øerne har Forholdene vel i Alm. været mindre primitive end i Vest- og Nordjylland paa den Tid, dog fremgaar det af en Forordning af 24. Juli 1697 vedrørende Møen, »at moxen over det heele Land ikke skal findes enten Esser eller Skorstene i Bøndernes Huse etc.«. Møenboerne faar da Befaling til, »inden eet eller to Aars Forløb i det længste, under Fortabelse af deres Gaardes Fæste, at lade opbygge Skorsteene i deres Huse, hvortil de kan betjene sig af Kridstenene der i Klinten, og ellers af de raa Steene, som der i Landet kan haves«.

Hvor liden Trang, der i ældre Tid var til Natmandens Hjælp ved Renovationen paa Landet, frem-

gaar tydeligt nok deraf, at det kun var paa Herregaardene og en enkelt Proprietærgaard, at man i Midt- og Vestjylland havde Vandhuse i Begyndelsen af det 19. Aarh., ja langt senere.

Ved at gennemgaa de ældste Brandtaxationsprotokoller for Hammerum Herred, fandt jeg ved Taxation af Tanderup, Snejbjerg Sogn 1808 nævnt et Vandhus i det søndre Hus; Herningsholm havde et Locum i det nordre Fløjhus 1811 og i Højris, Ikast S. fandtes ligeledes et Locum 1811. Men derimod savner man, mærkelig nok, denne Bekvemmelighed ved Snejbjerg Præstegaard s. A., skønt der baade fandtes Vognport, Hakkelsehus, Rullestue, Gæstestald etc. og ved Taxation af Rind Præstegaard 1816 nævnes heller intet Vandhus. Har man betragtet et saadant Rum som Luxus for Præsterne paa den Tid, overrasker det jo ikke, at Degnen i Gjellerup, Forligelseskommisær Søren Lund og »Supstituten«, Christopher Fredericksen, for ikke at tale om Skolebørnene, har maattet klare sig som alm. Bønder. Det kan i denne Forbindelse bemærkes, at det var undtagelsesvis, man her i Egnen havde Vandhuse i Bøndergaardene saa sent som omkr. 1890. Folk satte sig bag Laden, ved et Dige eller i Staldene.

Allerede tidligt ses Natmændsfolkene, hvad ogsaa fremgaar af det foregaaende, at have været afskyede af ordentlige Mennesker og betragtede som »uærlige«. Men med Hensyn til sidste Betegnelse maa dog mærkes, at »uærlig« havde en anden Betydning end den, man nu lægger i Ordet. Det betød nærmest noget i Retning af »uren« (infam) i en saa høj Grad, at ordentlige Mennesker ved Samkvem med disse Folk, eller blot ved at udføre lignende Arbejde som Natmænd

dene, selv af Samfundet kunde risikere at blive betragtede som »uærlige«.

Nu turde det være en Selvfølge, at disse Folk hværken har været særlig ærlige eller rene, thi man fik næppe bedre Folk til at udføre saa uappetitlige Arbejder som at nedtage hængte Folk af Galgen eller nedgrave Ligene af Forbrydere, der havde hængt, indtil Hovedet slap af disse, ikke heller var det noget renligt Arbejde at flaa selvdøde Dyr og slæbe Kadderne hen i Kulen osv. Nej, til sligt Arbejde meldte sig sikkert kun Bærmen, og da det ikke var et Arbejde, der egnede sig til at adle Manden, maatte saa vel Rakkeren som dennes Efterkommere nødvendigvis blive i Dybet. Men samtidig tyder adskilligt paa, at de ogsaa har set deres Fordel ved at skille sig ud som en særlig Klasse Mennesker med medfødte Rettigheder, som Almuen ikke ustraffet turde pille ved.

Gennem et Andragende fra Natmand Hans Nielsen i Kolding, ved Stiftbefalingsmand Christian Carl von Gabel, til Kongen og sidstnævntes Svar af 12. Oktober 1736, faar man et klart Billede af, hvor vanskeligt det paa den Tid var for Folk af Natmandstanden at skifte Stilling og gaa op i den alm. Bondebefolkning. »Eftersom Hans Nielsen Natmand af vor Kiøbstad Colding, for os allerunderdanigst haver andraget, at, fordi hans Fader skal have været Natmand, har hand og maattet sig af samme Profession ernære, som hand baade i Districtet omkring Colding, og der i Byen, hvor hand nu i syv Aar har haft Bopæl, haver drevet, og opført sig skikkelig og vel, og da hand haver mange Børn, som tillige med ham og Hustrue suke over deres foragtelige Stand og ønske at maatte ansees som andre ærlige BønderFolk, og dem med BondeArbeyde ernære, saa haver hand der

hos allerunderdanigst anholdet, at vi allernaadigst ville tillade, at de fra Natmands Stand, maa indtages i Bondestanden og enten fæste, købe eller leye dem et liidet Bondestæd, hvor de kand bekomme, og at de ike af nogen maa foragtes, men at hand med Husstrue og ægte Børn efter allern. Forordning, maa her efter agtes, æres og antages i alle Maader som andre ærlige Bønderfolk«. Kongen befaler Tit., at denne »maintenerer Supplicanten« i F. Forordningen af 21. Marts 1685, hvis nogen skulle ville paaføre disse Folk nogen Vanære. (J. T. ⁸³/1736).

Regeringen gjorde sig i Tidernes Løb store Anstrængelser for at jage en Pæl gennem de gængse Fordomme vedrørende Natmandens »uærlige« Arbejde. Den 21. Marts 1685 udstedtes en Forordning »om dem, som formedelst nogle uomgiængelige Forretninger og Bestillinger paa deres Ære forulæmpes«. Forordningen motiveres med, at »endeel løse Personer have sammenrottet sig paa adskillige Steder i Provintserne, og der anmasset sig en Rettighed adskillige ringe Arbeid at forrette, under Skin at saadant er uærligt, hvorved de foreskrive Almuen, hvad de vil have for saadan deres Betiening, og saaledes alene utilbørlig enhver betyng, men endog tillægge dem, som det selv forrette, uærlig Sag, for sig alene ders ved at berige, Undersaatterne til ikke ringe Skade og Nakdeel.

Da det ei er billigt, at saadanne Folk, som *Hestegildere, Svinesnidere, Skorsteensfejere, Natmænd og andre slige*, som saadanne uomgiængelige Gjerninger bestille, Byerne og Landet til Nytte og Tieneste, baade med Ureenlighed samt dødt Qvæg at udføre og andet deslige at forrette, skulle ansees for uærlige Folk; Saa maa ingen herefter forekaste enten dem eller deres

Børn nogen uærlig Titel eller tilføie dem nogen Vanære; langt mindre skal nogen, som selv eller med sine underhavende Tienstefolk saadant vil lade giøre, komme i ringeste Foragt eller Æres Forkleining, men hvo, som enten med Ord, Skrift eller Gierning øver imod een eller anden nogen Overlast, eller dem noget uærligt for saadan deres Forretning bebreider, skal uden Forskaanelse lide paa sin Ære eller straffes paa Bremmerholm.

En Snes Aar senere udstedtes et Rescript (²⁶/₈ 1705) af lignende Indhold til Amtmændene, hvorved Bønderne fik Tilhold om *selv og ved deres Folk* at lade deres i Byerne og paa Marken liggende døde Qvæg og Bæster paa afliggende Steder nedgrave »til ond og slem Stank at forekomme, saasom det erfares, at nu i forgangen Foraar, da Græsset formedelst den langvarige strenge Kuld ikke har kunnet komme af Jorden, og Foringen hos de fleste Bønder har været fortæret, en stor Deel Qvæg og Bæster paa adskillige Steder her i Landene skal være bortdøde, derover endeel løse Folk af Hestegildere, Sviinesnidere, Skorstensfeiere, Natmænd og andre Deslige, paa sine Steder skal ville anmasse sig en Rettighed, saadant dødt Qvæg for Bonden at udføre, *under det Skin, at sligt skulde være uærligt, hvorved de afskrække Bønderne derfra*, som det selv ville og kunne forrette, og foreskrive dem, hvad de for samme deres Arbejde ville have, uagtet hvad bemeldte Forordning i saa Maade byder.

Atter d. 6. Maj 1713 gentog man sidstnævnte Paa bud, et Bevis for, at Befolkningen ikke holdt af at røre det Arbejde, man mente rettelig hørte under Natmandens Embede.

I Viborg Bys Vide 1715 tillades at gamle Plov

heste efter Sædetiden maa gaa løse paa Marken til Allerhelgens Dag, men ikke efter, for ikke at ødelægge Sæden. »Og som stor usikkerhed haver været med slige gamle asener, idet at naar de afskaffis, lader de hudden ved natmanden aftage, paa hvis jord hestene findis, og der lader aadselet lige, og offti sker, at slige aadseler blifver liggendis mit i alveiene, hvor kiørse-len falder for de reisende, eller og strax ved veiene, og der over baade ofte paakommer, at de, som kommer kiørendes, deris heste bliver skye og lider skade, desforuden og foraarsager stor stank og anden usikkerlighed, saa skal enhver, som slige gamle bester lader aftage, betale natmanden for at føre dem ned i de anordnede kuler udenfor porten. Skulle og nogle bæster selv døe paa marken paa anden mands jord eller inden i byen, skal natmanden paa eiernis bekostning skaffe det strax bort, og hvis dend, som har tilhørt bæstet, icke vil betale hannem for umagen, maa udpantis hos ham derfor en mark, og beholder natmanden hudden til«.

Omtalte Usikkerhed maa stadig have været almindelig over det ganske Land, eftersom Regeringen d. 11. Septb. 1739 atter udsteder en Forordning angaaende Nedgravning eller Fjernelse af døde Kreaturer, der findes liggende paa Veje og Marker, og som Proprietærer saavel som Almuen af Frygt for Vanære, Foragt eller Bebrejdelse icke vil tage sig af. Det heder i denne Forordning: »— derhos befales, at efterdags maae ingensteds paa Mark eller Veie i Kongens Riger og Lande findes Aadsler af Heste, Kiør eller andre Creature at henligge; Men naar samme der findes, skal saa mange af den Landsbye eller Sogn, paa hvis Grund de er, som med deres Tienestefolk af Sognefogden tilsiges og behøves, det døde Aadsel at

nedgrave eller bortføre, være pligtige at møde og samtligede der til hjælpe; Og skal det med sligt Arbejde gaa omkring imellem Bye- og Huusmændene med deres Tienestefolk efter Mandtallet«. Straffen for ikke at møde eller stille en anden i sit Sted var 1 Mark til Sognets Fattige.

Det var dog ikke alene paa Landet, at det til Tider flød med stinkende Kadavere af forskellige Slags Dyr, thi i en Forordning af 7. Maj 1777 vedrørende Københavns Gaders og Pladsers Renovation hedder det i § 12: »Ei heller maae Aadsler af Hunde, Katte og større Dyr paa Gaden udlægges, men Eierne skal lade dem af Natmandens Folk af deres Huse bortføre — —«. Og videre hedder det i § 27: »Forefindes Aadsler i Gaderne skal Natmanden, paa Budskikkelse fra Renovations-Betienten i det District (Byen var inddelt i 24 Distrikter) straks sende sine Folk for at borttage dem; Forsømmer Natmanden at befale sine Folk saadant bøder han derfor 1 Rdl.; indfinder hans Folk sig ikke i det seneste 1 Time, efterat de have faaet deres Husbonds Befaling, da straffes de med 24 Timers Fængsel paa Vand og Brød i Raadhuskielderen. Kan Eierne til Aadslerne opdages, da betale de Natmandens Folk for Bortførelsen efter Politimesterens Kiendelse«.

Naar de kgl. Befalinger gik ud paa at formaa Bønderne til at udføre det foragtede Rakkerarbejde, kunde man dog ikke vente, at Truslen om en Bøde paa 1 Mark skulde virke særlig afskrækkende paa Overtræderne. De Saliing Bønder og Tienestefolk kunde ikke slaa Fordommene af Hovedet, at det var uærligt Arbejde at flaa selvdødt Kvæg og udslæbe det af Byen. Der skete Indberetning derom til Kongen, og ved et Rescript af 27. Septb. 1747 fik Amtmanden

Ordre til at føre de mest modvillige til *Viborg Tugthus*, naar de, uagtet Advarsel, nægtede at udføre nævnte Arbejde. At det ogsaa var galt andre Steder fremgaar af, at der d. 19. Marts 1748 blev udstedt et lignende Rescript til Amtmanden over Dueholm, Ørum og Vestervig Amter.

Man var dog stadig lige vidt. Da fandt man paa at lade Embedsmændene foregaa de fordomsbefængte Bønder med et godt Eksempel og derom melder en Placat af 24. Novemb. 1758, efter at det, i Henh. t. tidligere Forordninger, er tilladt enhver at flaa sine døde Kreaturer etc. »udent at saadant maa eller skal tilregnes nogen som en skammelig og uanstændig Gierning, men at det for enhver skal agtes og ansees for en ærlig og tilladelig Sag; til hvilken Ende og paa det Almuen kunde betages deres Indbildning, at det maatte holdes for en Haanhed at benytte sig paa anførte Maade af deres bortdøde Kreature, *ethvert Steds nærmeste Øvrighed, nemlig Byfogderne i Kiøbstæderne og Herredsfogderne paa Landet, ved det første creperede Kreatur, som nogen af Undersaatterne saaledes vil afdække, efter Forlangende skal være tilstede, og først derpaa lægge Haand*«.

I Forordningen af 31. Jan. 1794 fortsatte man i samme Spor. Ejeren skulde inden 24 Timer efter Kreaturets Død lade Huden flaa af Dyret og nedgrave Kroppen, naar det var ubrugeligt til Føde eller til at skyde vilde Dyr paa. »Nægter noget Tienestetyende at hjælpe sin Hosbond med nævnte Arbejde, skal denne hidkalde to Naboer og i disses Nærværelse, *selv lægge Haand paa Kreaturet*«. Er Tyendet trods Advarsel ulydigt idømmes det 4 Dages Fængsel paa Vand og Brød og anden Gang en Maanedes Forbedringshusarbejde, en Straf der fordobles saa ofte, han

gør sig skyldig i Forbrydelsen. I § 3 hedder det: »Ifald nogen er saa dristig og ondsksfuld, at forhaane, laste, eller ilde omtale enten Hosbond eller Tiener, fordi disse, som fornuftige Mennesker og gode Undersaatter, have efterkommet de Pligter, som Kongen, ved denne Anordning, har skrevet til deres eget og det Almindeliges Beste, da skal han bøde 4 Rdl, til Sognets Fattige, og gjøre den Fornærmede offentlig Afbigt for Retten, og dersom han vægrer sig ved at bede den Forurettede om Forladelse, skal han, i det Sted, sættes en Time i Gabestokken eller Halsjærnet, paa en Søndag, naar der er Gudstjeneste i Kirken«. Og i § 7 henstilles til Embedsmændene — særlig Præsterne — at foregaa Almuen med et godt Eksempel og retlede Bønderne i deres Fordom. I Motiveringingen hedder det bl. a.: »Vel formodes ikke, at der nu findes mange saa ufornuftige og uoplyste, at de virkeligen troe, at en god og nyttig Handling medføre Vanære, og at det kunde være en mere beskjæmmende Gjærning at tage Huden af et Slags Kreaturer, end af et andet, eller at det, i denne Henseende, gjør nogen Forskiel, om et saadant Kreatur er slagtet eller det paa andre Maader har mistet Livet«.

Det var tydeligt nok Regeringens Mening, at Bønderne selv skulde tage sig af deres selvdøde Kreaturer, men nu opstod Spørgsmaalet om, hvorvidt det dog vedblivende var tilladt at lade sligt Arbejde besørge ved Natmanden eller ej. Herredsfoged Baden i Skodborg Vandfuld Herr. indsendte en saadan Forespørgsel, og Cancelliet svarer i den Anledning, 6. Septbr. 1794, »at bemeldte Forordning ei forbyder Nogen at lade Huden aftage deres døde Kreaturer ved Natmanden, men denne lovbefaler blot, at Huden skal aftages, og opmuntrer de vedkommende Eiere til at for-

rette dette selv og ved deres Folk som en god og nyttig Handling, der følgelig i sin Natur er agtværdig, og langt fra at være vanærende«. Samme Besked faar Sognefogden i Sundby paa Mors gennem Canc. Prom. til Amtmanden i Thisted d. 29. Novb. s. A. hvorhos tilføjes: »Iøvrigt han der med det Første venter en Anordning ang. samtlige Natmænds Folks solenelle Optagelse i Borgerselskabet, hvorved man haaber, at den hidtil herskende Fordom mod disse Mennesker skal blive aldeles udryddet«.

Var nævnte Arbejde foraget, da var selve Rakkere og Natmanden det ikke mindre. Medens Hunden dog fik Lov til at slikke Bondens Fade og Gryder, uden at det vakte nogen Forargelse, maatte disse Folk i sin Tid ikke drikke af de Glas og Bægre, ordentlige Mennesker brugte. Man havde derfor Glas paa Træfod*), Rakkerglas, eller Bægre, der var kendelige fra andre. Selvfølgelig maatte disse Folk heller ikke sidde til Bords sammen med ordentlige Mennesker og helst slet ikke komme i ærlige Folks Huse.

Naar Børn af Rakkere og Natmænd holdt deres Indtog her i Verden, kneb det med at skaffe Mødrene Hjælp, og det kunde forresten da ogsaa knibe med at faa nogen til at hjælpe til ved Begravelsen af disse Folk. I Rescript af 12. Marts 1698 fik Magistraten i Købstæderne, Kbh. undtagen, og deres Hustruer (Byfogden og hans Hustru) Befaling til at skulle overvære Natmandens Børnedaab og Begravelser, »Borgerskabet med Exempel foregaae, som de have at tilsige, sig og derved, naar det begjeres, at lade finde; des-

*) At skikkelige Folk ogsaa kunde bruge den Slags fremgaa af, at der ved en Auktion d. 18/12 1824 over afdøde Al-misselem Anne Johanne Jensdatter i Ørre, Hammer. Herr. blev solgt „Et Glas med Træfod“ for 6 Skil. Det var takseret til 4 Skil.

ligeste at deres (hans) og Borgerskabets Hustruer, saavel som Jordemoderen, paa Ansøgning indfinder sig, naar Natmandens Hustru kan være i Barnsnød.

Hvilke Vanskeligheder, det kunde volde Natmanden at skaffe Hjælp til sin Kone, naar hun kom i Barnsnød, viser efterfølgende. Da Natmand Jørgen Nielsen i Aalborg ventede sig en Arving, henvendte han sig til Magistraten, »angav for dem, at hans Hustrues Fødsels Tiid var forhaanden, og begiærte, at hun som var en ung Kone, og ej hafde faaet Børn før, maatte blive hjulpen til Rette ved Jorde Mødre«. Man lod i den Anledning Byens fire Jordemødre kalde op paa Raadhuset, hvor man forlangte, at enten et Par af dem eller alle fire skulde hjælpe Natmandens Kone, og at et Par af Magistratens Koner samt nogle Borgeres Hustruer skulde give Møde, naar der blev sendt Bud efter dem. »Men da Natmandens Kone kom i Barns Nød, skal de 2de fornemste Jordemødre, nemlig Birgitte Jens Daatter ej have været at finde og Birgitte Angelmagers have undskyldt sig, fordi hun skulde betiene en Uhrmagers Kone, da ej heller de andre af Magistraten udnævnt 5 Koner skal have været at formaa til at indfinde sig i Natmandens Huus, hvorfor Magistraten til Os (d. v. s. Kongen) allerunderdanigst haver indstillet, om de icke for saadan deres motvillighed og opsetlighed maatte blive afskaffede, eenhver i sær med en kiendelig Mulct — fra 5 a 10 til 20 Lod Sølv til Aalborg Byes Fattige —«. I sit Svar giver Kongen Magistraten en Næse. »Saa er hermed Vores allern. Villie og Befaling, at du (d. v. s. Stiftbefalingsmand, Baron Iver Holck) betyder Magistraten, at deres allerunderdanigste Foredragende icke er velgrundet, og at du tilholder Magistraten herefter i slige eller andre imellem den og Indvaa-

nerne sig tildragende Tilfælde at communicere Stifts-
befalingsmanden Sagen for at see, hvad Tvist imellem
dem og Borgerskabet kunde forefalde, i Mindelighed
afgiort, paa det Eenighed og Roelighed kunde des
bedre blive holt vedlige, og Vi for slige smaa Ting,
som paa Stæden i Stilhed kunde være at afhandle
og bilægge, kunde vorde forskaanede«. Dat. Hirsch-
holm d. 14. August 1739. (J. T. ^{97/1739}).

Da Bødlen i Ribe fik sin Søn, Joachim, døbt 1624,
var Kapellanen ved Domkirken Fadder; Hans »Skarp-
ricter« havde i 1652 trende Raadmænd, Borgmeste-
rens Frue etc. og »Gotfrø Mestermænd« i 1660 flere
Raadmænd og Raadmændskoner som Faddere ved
Barnedaab. Men ved en Natmands Datters Daab i
1692 hedder det i Domsognets Døbebog: »Faddere
Ingen, og bar han den selv til Daaben«. Et lignende
Træk fandt jeg i Rønbjerg Sogns Kirkebog: »1692
d. 22. Aug. havde Christen Nielsen Embedsmand i
Rønberg et Drengbarn til Daaben i Rønberg Kircke,
som hand selv frembar oc holdt til Daaben Hans.
Faddere: Ingen uden de i Kircken hosværende Sogne-
folch«. Af Estvadgaards Regnskab 1750—51 fremgaar
det, at Fru Scharffenberg har betalt Ridefogdens og
Kudskens Offer »med Natmandens Barn i Rønbjerg,
da han ingenlunde kunde faa nogen til at bære det
eller staa Fadder til det, med mindre Begyndelsen
gjordes her fra Gaarden«. (J. S. II: 1. 95).

Det er næsten en Selvfølge, at Natmændsbørnenes
Skolegang ogsaa maatte volde betydelige Vanskelig-
heder paa sine Steder, hvad man da ogsaa har Eksem-
pler paa; mulig slap man andre Steder nemmere over
dette Spørgsmaal, ved at lade saadanne Børn blive
hjemme.

Hvilke Kvaler, Natmandens Børn i Dejbjerg voldte

den gejstlige Øvrighed, især, faar man et interessant Billede af ved at læse nogle Skrivelser, der findes i Ribe Biske Arkiv, fra 1723—24. (Landsark. Vibg.)

Først er der en længere Beretning fra Sognepræsten i Dejbjerg, J. K. Lanng, til Provsten, Chr. Christensen Allerup, i Lem af følgende Indhold:

Velærværdige D^{ne} Præpos:!

Min Tilforladne Velydere!

Af min pligtig omsorg for ungdommens underviisning i de mig af Gud og Hans Maj^{tt} andbetroede Meenigheder har jeg fra min første andkomst hid til Stædet maatt aarligen andmode Meenighederne og især Dejbjerg Meenighed hvor Dejgnen er boendis, de ville til Deignen sætte deris børn iskole; Men efterat min bøn og begjæring i saa Maader iche endnu er blefven efterkommet, mens eendeel sat deris børn iskole til Herridtz skrifveren Sr Andreas Falch, mueligt i Meening de iche hos Deignen skulle blifve saa vel obagtede, dermed jeg og vel kunde være heel vel fornøjed, dærsom Natmandens Børn, som ere her i Meenigheden, og inderlig længis effter underviisning, iche blefve forskudte og plat ud nægted information baade af Deignen med dend paaskud, at hand absolute iche vil læse for dem med mindre ald Sognets børn vil og søge skolegang hos ham, saa og af Herridtzskrifveren med dend verson, at foruden hand iche vil læse for Nat Mandens Børn, er hand iche pligtig at læse for dem eller nogen af Sognet, uden hvis hand af Høflighed kand gjøre med eendeel hans bekiendte og Venner af Sognet, dermed hand dog aldrig forlanger at falde ind i Deignens Embede. Men Deignen giærne at maa for ham beholde dend umag dersom Børnenis Forældre saaledis behagis, ved hvilchen slig

uordentlighed ingen kommer i skole til Dejgnen, eendeel til Skrifveren, Nat Mandens Børn efter afvisning til ingen af dem, alt saa har jeg for 14 Dage siden maatt ved Meenighedens Nærværelse i Kiærchen effter Tienistens forretning begiære offentlig nogen ville dog sige mig hvad paaklage der maatte hafves til Deignen, effterdi ingen har endnu effter mine mange Begiæringer villet sætte deris børn iskole til ham, hvor til Meenigheden da ofver alt taugde stille, som dend der enten iche ville Deignen ilde, eller og ville ej, af frygt for hans og huusis Vrede og Gienklage udraabe offentlig deris Meening i hans paahør, som dog hemmelig af een og anden er berettet mig, at skal udgaa paa hans forsømmelse naar hand ved sine mange udrejser i Sognene forsømmer dem som til hans information er andbetroet; hvilchet Sognefolchene, som det før har erfaret, befrygtes, og kand efftersom jeg har fornunnen, til saadan frygt endnu meget vel andlediges.

Thi seer da deris Velærværdighed heraf hvorledis Guds ord ved slig forhold skeer ret merchelig afbrech, Siælene een ynchelig forblindelse i Christendommen, jeg een fortrædelig andstød i den tilbørlig nidkiærhed, derofver jeg nødis til for Velærværdige H. Proust det nu igien at andrage, med inderlig Begiæring Mand endelig Guds ære til forfremmelse, og mig, som af yderste fliid og formue effter skyldighed der hen sigter, til assistance, vil behage enten at imponere Deignen til hand uden videre forvending, og effter sin Embedes pligt, lige saa vel som jeg, uden forskiæl paa Stæderne andtager dem under sin information. som af Meenigheden dertil Lærvillige erbiuder sig, eller og henvise det til Biscopens og Stiftamtmandens rætmæssig og endelig Kiændelse, effterdi jeg

umuelig kand, mindre maatte forventis af mig, jeg skulle nu længere taale slige mig andbetroede Siæle at gaae videre hen i Mørchhed, særlig det aldrig kand ansees billigt, at Nat Mandens Børn, der giærne ville lære og maa iche, skal blifve til forskudte og endelig fortabte Siæle, formedelst Deignens Halfstarrighed at andtage dem til underviisning, og Meenighedens Modvillighed at sette tillige deris Børn til Dejgnen, i stæden for eendeel alligevel setter dem til Hærritz Skrifveren, thi skall Meenigheden vel hafve sat deris Børn til Dejgnen for mange aar siden da Nat Mandens Børn iche er blefven næfnet, der som det iche hafde haft sin aarsag som før ermelt; Og lad være at een Mand eller tu a 3 kand effter mine mange Begiæringer lade sig beqvemme at sætte deris Børn iskole til Dejgnen, saa blifver Dejgnen mig dog lige saa fortrædelig i aar som afvigte aar, at hand, fordi hand skal hafve Nat Mandens Børn tillige, effter een par dages forløb rejser ud i Sognene, og lader hans Kone tilsige Børnene een ulyche dersom de kommer tiere, hvorofver Nat Mandens Børn for Hug eller eet bræchet Lem at undgaae, maa strax blifve hiemme, og andre, for unyttig Bekostning i saa Maader at spare, holder deris Børn tilbage; Kand nu Velærværdige H Proust faa mig slig Dejgeens misforstand og Halfstarrighed dempet, at jeg dog een Gang kunde naa een ræt ordentlig skolehold hos ham for alle i almindelighed indrettet, vilde jeg og Meenigheden derfor vor Lifvis Tiid betache; skulle det siunis dem vanskeligt ville jeg begiære, da ville være af dend Godhed og paa denne min Missive med Nærværende henviise det til Biscopens og Stiftampt Mandens Kiendelse, til hvem jeg saa straxen endskiønt det gifver bekostning, maa være bereed paa at indforde een

loulig Attest om Deignen slig forhold og Sagens Beskaffenhed i alt; Forudbestiller jeg det endnu til Velærværdig H. Proustis første og nidkiær Beten- chende, som aldrig tviles paa jo blifver mig een god Grundvold til Ofverøvrighedens forventede billig assi- stence i denne min forehavvende; Thi er og hafver jeg ald min Tiid næst kiærligst Hilsens Formelding velærværdige Hr Proustis

pligtskyldigste Væn og Thiener
J. K. Lanng.

Dejberg Præstegr. d. 15. Nov. 1723.

I Provstens Resolution, der er paategnet oven- nævnte Skrivelse, appellerer Velærværdigheden til Menighedens og Degnens Samvittighed samtidig med at han peger paa kgl. May^{ts} allerⁿ Lov.

Det er forøvrigt vanskeligt at blive klar over, om det virkelig er af lutter Nidkærhed, at Præsten tager sig saa varmt af Natmandsbørnenes Skolegang; man faar næsten Indtryk af, at han har et lille Horn i Siden paa Degnen. Naa, hvorom alting er, Præsten kiler paa igen. Den 28. Decb. s. A. udfærdiger han, denne Gg. paa stemplet Papir, en ny Skrivelse, som han lader de Sognemænd, der har Børn i Skolealder, paategne, hvorefter den gennem Provsten sendes til Biskoppen.

I Skrivelsen, der er stilet til:

»Elskelige andbetroede Siæle

Samtlige Dejberg Sogns Indvaanere«, opfordres Mændene kraftigt til at oplyse, hvorfor de ikke sender deres Børn i Skole. Er der Grund til Klage, vil Præsten søge Fejlen rettet. Men saa rører han ved »Corpus delicti«, idet han nævner Mulig- heden for »een utidig frygtsomhed for Eders æris

forkleinelse om Eders Børn gich i skole med Nat Mandens Børn, som dog af Gud er sat i lige Værdighed til Jesu Værdskyld, og af Kongen i lige ære med andre — — —. Men om de effter mine begiæringer vil, det jeg indstændig formoder, lader Eder beqvemme straxen at lade Eders Børn søge skolegang hos Deignen, det da iligemaade maatte her paa tilforsichris mig under Eders Haand, eller ved disse tvende udskichede mundtlig tilforstændigis; thi er jeg ald min Tiid Samptlige Eders trosforbundne og redebond Siæle Sørger

Deilberg Præstegr. d. 28. Dec. 1723.

J. K. Lanng.«

Paa samme Papir findes Sognemændenes Erklæringer, skrevne af en af Listebærerne og undertegnet af Mændene med Navn eller Bogstaver. For Vidtløftigheds Skyld nøjes jeg med delvis at gengive disse Erklæringer i Uddrag, men medtager dog alle Navne:

»Madz Hands Søn Lyager gifver her paa Svar at hand vil self læsze for sine børn i Vintter for hand hafuer iche Efne til at holde denem udi skolle bekrefter ieg med Egen haand underschrefuen

Madz
Hansen«.

Christen Jensøn Alkiersig holder selv Skolemester, fordi Vejen til Skolen er saa lang og hans Børn er smaa.

»Laust Leding gifuer her paa Svar at hand hafuer tuende børn den Ene Agter hand selv at lære den Første Aar og den Anden hafuer den lærdom ved schollegang der hun faar bekrefter ieg med Egen haand

Laust Jeespersøn«.

Anders Lætager svarer: hvis de andre Sognemænds Børn kommer til Skole hos Degnen tilligemed Natmandens, skal hans ogsaa møde, »men Ellers vil hand selv lære dem det bedste hand kand«.

Laust Christensen af Øster Raberg vil selv undervise sine Børn; Peder Erigsøns (P E S) Børn »Ere smaa og uMyndig og iche kand gaa saa langt til scholle«, hvorfor han selv vil undervise disse, og samme Svar giver Anders Jepsøn (A I S).

»Madz Jenssøn i Bechboe gifuer her paa Svar at nogen af hans børn hafuer den Lærdom som di hafuer for Nøden« — de andre er smaa og disse vil han selv lære til de bliver større. Peder Mortensøns Børn er naturligvis ogsaa baade smaa og umyndige — »Mens ieg med gudz hielp vil lade denem lære som ieg for Gud vil svare at di iche skal gaa i floch med Nat Mandens børn«.

Niels Peder Bechboe svarer akurat som Naboen, og Anne Marie Laust Datter »hafuer ichun En barn som vel Er for fremit udi gudzfrygt iche heller kan undvære hende af huset«.

Niels Jenssøn Vester ager har kun et Barn, som han selv vil lære og optugte, og Jens Jenssen Væster ager har ringe Evne til at holde sine Børn i Skole og vil derfor selv lære disse — »mens kommer andres børn til scholle til Degnen til lige med Nat Mandens børn saa skal mine komme med«.

Poul Jens Søns Børn maa ogsaa gaa i Skole sammen med Natmandens, naar andre Folk ligeledes sender deres Børn. »Niels Andersøn Gl.gaard gifuer her paa svar at min børn kommer iche I scholle med Nat Mandz børn meere End di Andre Sogne børn Mens ieg lader mine nyde den same Ære di andre«.

»Laust Christensøn gifuer her paa svar at tvende af mine børn hafuer den Lærdøm haaber ieg med gudz hielp der di hafuer Nødig og den anden Er liden og u-myndig og iche kand gaa til scholle og iche komer mine børn heller udi Natmandens familie Dette bekræfter ieg med Egen haand«.

Christen Laustsøn Sandager's Børn er smaa etc. og han vil selv undervise disse. Naboen, Jens Hanssøn, svarer, at vil Gud, de bliver friske, skal hans Børn gaa i Skole — »mens uden Nat Mandz børn og Familie«, og endelig erklærer Olle (skriver selv Olluf) Pedersøn »gifuer her paa svar at En af Mine børn Eer noget vel lærd og saa lærer hand di andre«.

Listebærerne, Evert Danielsen og Jens Lasszøn Sandager, attesterer Rigtigheden af de afgivne Erklæringer.

Nu gaar Beretningen med en længere Følgeskrivelse af ²⁴/₁ 1724, der intet Nyt indeholder, fra Pastor Lanng til Biskop Thura i Ribe, og Svaret (der fattes bl. d. a. Skr.) ledsaget af en Skrivelse, dat. Lemb Prestegrd. d. 8. Febr. 1724, undertegnet af saavel Provst som Præst sendes til: Høyædle og Velbaarne, samt Velædle, Ædle, og Høyfornemme H_l Proprietarier over Deibiere Sogn. Denne Skrivelse henstiller i Henh. t. Biskoppens Svar, at Proprietærene »tilholder deres bønder og tienere ei at undrage deres børn fra skolegang hos Deignen i Deibiere, endog Natmandens børn maa tillige antages af ham til underviisning efftersom deres arme siæle ere lige dyre kiøbte med os, og de fattige mennsker ogsaa selv saa hierteligen længes efter at faa den saliggjørende Guds kundskab«.

Atter faar Provsten en Skrivelse fra Hr. Lanng

vedrørende denne Sag, dat. Dejberg Præstegr. d. 13. Martij 1724:

»Efter at Documenterne Nat Mandens Sag andgaaende har nu een Tiid ervartet de Hr. Proprietariers Lejlighed til fornøjelig erklæring — —« fik Præsten endelig fat paa disse fra Hr. Amtsforvalter Hellevad, og nu udbedes Biskoppens videre Bestemmelse — »dog har jeg at forstændige Edle Hr. Forvalter Raschis mundtlig tilsagde beteenchende at det aldrig var tenligt at lade denne voris foretagende blifve Nat Manden i alt Vitterligt, Mindre at oplæse det af Prædichistolen, siden det visz ville være venteligt at handsc. Nat Manden, hos hvem jeg og med sandhed kand sige at der findis lidet Got, skulle straxen ville opponere sig af indbildinger, hvorofver der maatte befrygtes ville derhos følge noget viderligt« etc.

Sluttelig findes Provstens Skrivelse til Biskoppen, dat. Lemb prstegr. d. 18. Marti 1724, hvori anføres: »man kunde paa kierche gulven effter tienesten i min og sognepræstens præsence forelæse Meenigheden Cap. af den kongl. allerⁿ forordning, sampt deris Høyærv. missive med de Hr. Proprietariers paaskrift, og saa fremkalde Natmanden, og i Meenighedens paahør alvorligen; dog varligen, ei at peccere mod HKM^{ts} Høye ordre; formane ham ej at bruge nogen insolence til nogens præjudice, hvis sligt skede, maatte hand og hans, som øvede saadant, vente sig at vorde af Øvrigheden sat til rette, og der hos vedbørlig straf etc. Skulde Meenigheden ei finde sig med deres Høyærværdigheds, sampt gode Hr. Proprietariers anstalt vel fornøede kand man forestille dem den passase i Aarhus, hvor om ieg har nogen skriftlig effterretning. Og at andre Sogne iche af Vankundighed og misforstånd skulde forekaste Deibiere sogn noget ube-

qvemt, kunde maaske være tienligt, at den kongl. forordning fra alle Præchestolene i Herredet blev afkyndiget^a etc.

Det havde jo været rart, hvis Navnene paa Natmanden og hans Familiemedlemmer var nævnt i Skrivelserne; men vi er saa heldige at træffe disse Folk i den senere (2. Del) omtalte Natmandssag fra Hammer. Herr. 1745, hvoraf ogsaa fremgaar, at nævnte Natmandsfamilie har rystet Dejbjerg Støvet af Fødderne omkring 1725. Forhaabentlig er samtidig alle de smaa og umyndige Børn blevne saa store, at de derefter kunde gaa til Skole hos den, maaske nok noget genstridige Degn, men derom tier Kilderne.

Som antydet i Provst Allerups sidstnævnte Skrivelse havde man paa samme Tid en lignende »passage i Aarhus«. Natmand og Skorstensfejer Rasmus Madsen henvendte sig i 1722 til Stiftamtmanden med Klage over, at Byens Skolelærere ikke vilde modtage hans Børn til Undervisning. Stiftamtmanden gav da Befaling til, at Skolerne skulde tage mod Natmandens Børn, men Følgen blev, at Borgerne tog deres Børn ud af Skolen, der derefter blev lukket. Biskop Oksen skrev til Stiftamtmanden i den Anledning og denne fik saa udvirket et kgl. Rescript af 21. Aug. s. A., hvori det hedder: »Meget ugjerne har Kongen fornummet, at Indvaanerne i Aarhus etc. — — da dog deres (Natmandsbørnenes) Information i deres Christendoms og Salighedssager er dem ligesaa høistnødvendig som andre — — det er Hs. Maj. Villie og Befaling, at bemeldte Natmands Børn ikke maa negtes Samkvem med deres Jevn-Christne, og det paalægges Stiftamtmanden straks at faa Skolerne aabnede

etc. *). Ogsaa i Randers indtraf et lignende Tilfælde 1735.

Natmanden, Gregers Rasmussen, søgte Stiftamtmanden for at faa sine 6 Børn underviste. Lærerne havde negtet at optage dem i Skolerne, uagtet Magistraten havde Lærerne oppe paa Raadhuset i den Anledning. Stiftamtmanden, Baron Eiler Holck, resolvede, at Natmandens Børn skulde fordeles til Skolerne, »dog at de sættes paa et Sted for sig selv i Stuen, eller i et aparte Kammer, om dertil er Lejlighed« — med mindre Magistraten kunde finde anden Udvej til Natmandsbørnenes Undervisning.

I Slutningen af det 18. Aarh. forsøgte man hist og her at anbringe Børn og unge Mennesker af Natmandsafstamning i Pladser paa Landet. I en Indberetning **) fra Pastor Huudegaard ang. Fattigvæsenet (1794) skriver Præsten: »I Brøndum Sogn er een Natmandsfamilie bestaaende af 8 Personer, som alle forholde sig skikkelig. Deres Næringsvej kan aldrig blive Tieneste hos Bønder; thi jeg tror ikke, at Bondens gamle Fordomme udryddes ved alle Kgl. Forordn^{er}, præstelige Formaninger og Exempler. I afvigte Sommer tog jeg en af Natmandens Døtre i min Tieneste, blot for at give Bonden Exempel; men jeg kunde ikke enten ved Opmuntringer eller Bebreidelser eller Trudser overtale mine andre Folk til at spise af Fad med hende. Min Kone spiste af samme Fad som hende; men det virkede intet paa de andre«. I et Følg brev med Estvad Sogns Fattigregnskaber **) 1805—06 til Amtmand Rosenørn, Ringkøbing, skriver Provst Schørring bl. a.: »I mit Annex, Rønberg Sogn, bor en

*) Om denne Sag se bl. a. Chr. Buur, Folkeundervisning i Aarhus før 1814, S. 36 ff.

**) Landsarkivet Viborg.

dobbelt saakaldt Natmands Familie; jeg har engang tilforn i Hr. Etatz Raad Hansens Embeds Tiid som Amtmand forestillet disse ulykkelige Menneskers tunge Skjæbne, da de som Natmandsfolk ere saa godt som udelukte fra al Nærings Vey, vist dette arme Sogne Distrikt, som er betyngtet med mange fattige, og det, som endnu er værre, hvis Beboere for en stor Deel ere yderlig fattige, dets Uformuenhed til at underholde ogsaa disse Natmands, og derfor bedt om Hjælp af Amtet for dem, men fik den Resolution af 2. Maj 1804 fra Amtsdirektionen, at den ikke fandt, at Understøttelse af Amtet ogsaa var fornøden, hvorfor anbefales til Opmærksomhed i Henseende til Natmændsfolk, at disse bør ligesom andre lovlig ernære sig i Landet, følgelig gives ikke Understøttelse til andre end dem, som trænge. — Derfor nyder den ene af bemeldte Familier, som er en gammel Enke med en stærk Datter, egentlig alene Understøttelse af Sogne Distriktet, men den anden Familie, en ung stærk Mand og Kone, som haver 4 Børn, faaer alene Liste Understøttelse til Børnenes Skolegang om Vinteren. Men Ulykken er, han kan intet Arbejde faae for medelst almindelig Mands Fordom, der betragter disse Mennesker som uærlige, og derfor ikke vil arbejde, spise eller drikke med dem; af samme Aarsag kan han ey heller faae sine Børn ud at tjene; dog hører jeg med Glæde, at hans ældste Søn skal være kommen til at tjene en Mand i Rønberg, og ønsker ret inderlig, at det maa blive varigt — —«. Mange lignende Udtalelser kunde nævnes vedrørende dette Spørgsmaal.

Regeringen maatte stadig sysselsætte sig med dette Emne. I Canc. Prom. af 13. Apr. 1793 til Stiftsbefalingsmanden i Viborg hedder det: »Men hvad For-

dom betræffer, som han melder, at der overalt hindrer Natmændsfolkene og deres Børn fra at fortjene Brødet paa lovlig Maade, da have Lovene gjort Sit til at udrydde samme. Naar altsaa Øvrigheden paa ethvert Sted, hvor de findes, vilde ikke aleene efterhaanden søge at faae ophævet Forskjellen, som gjøres imellem dem og Andre i Kirker, Skoler og alle øvrige offentlige Steder, samt bestræbe sig for at anbringe dem ved Landbruget eller paa andre Maader uden for Haandværks Standen, men i Særdeleshed vilde selv antage, samt søge at formaae Embedsmænd og andre oplyste Folk udenfor Bondestanden til at modtage saadanne Drenges saavel som de Voxne af deslige Folk i deres Tieneste, saa paatvivler man ikke, at jo dette vilde have en fordeelagtig Indflydelse etc.«.

Selv i Kirken viste Forskellen sig mellem disse Folk og andre, idet man adskillige Steder (Rind, Dejbjerg m. fl.) havde en bestemt Stol, »Rakkerstol«, til Natmændsfolkene nederst i Kirken. I Viborg lod Magister Morten Rhodius (i Vibg. 1681—1717) endog gjøre en aparte Kalk og Disk af Tin til at betjene Natmandens Folk med. Disse Tinsager afskaffede Niels Hertzberg (1733—44) »og han befalede tillige, at naar han selv kommuniserede, og Natmanden gik i Kirke samme Dag, skulde denne komme op og sidde ved hans Side for Alteret, medens de kommuniserede, og vilde ved dette Exempel vise, at lige som der ingen Personsanseelse er hos Gud, saa bør den ej heller være i hans Naademidlers Delagtighed«. (Jydske Samlinger IV. 350).

Mindre bekostelig, om end lige saa aparte, var den Fremgangsmaade man brugte i Hvalløs og andre Steder, naar Rakkeren der skulde til Alters. Man lod ham nemlig drikke af Bægerets Bund.

Nævnte Eksempler angiver vel Yderlighederne; som Regel var der ikke anden Forskel paa »ærlige« og »uærlige« Folks Kommunikation, end at de sidste maatte vente, til de første var færdige.

At Kjæltringerne havde deres egen Krog paa Kirkegaarden, et Sted, honette Folk ikke ønskede at ligge i Nærheden af, siger næsten sig selv.

Her kan det være paa sin Plads at dvæle yderligere ved Begreberne »ærlig« og »uærlig«.

I Militær Etaten træffer man tidligt disse Begreber, men hvor tidligt ved jeg ikke, da jeg har savnet Materiale til Undersøgelse af Spørgsmaalet. I Begyndelsen af 1700 Tallet har jeg truffet flere Eksempler paa, at de militære »Gevaltigers« eller »Profossens« Hjælpere, de saakaldte Stokkeknægte (Stöchen Knecht) *gøres ærlige ved Fanesvingning* og optages blandt de andre Soldater. Det hedder saaledes i en Skrivelse til General Major Staffeldt fra »Krigs Canzeliet« af 11. Jan. 1723 (Rigsarkivet):

»Demnach Wir auf deine allerunterthanigst gethane Vorstellung allergnädigst concediren, dasz der bey Unsern die anvertraueten Granadier Corps bishers gestandene Stöchenknecht Christian Poul Hermansen Schwenschung der Fahn gewöhnlicher maszen Ehrlich gemachet und als Tambour beym Corps angenommen werden möge. So habe wir dir solches zu deiner Nachricht hiermit allergnädigst kund zu wollen«.

Den 15. Marts s. A. faar en anden »Stöchen Knecht, Rasmus Nielsen« Tilladelse til at blive gjort ærlig paa samme Maade og træde ind i Oberst Schack's Regiment som »Mousquetier«.

I de ældre militære Straffelove hedder det: »Sla

veri er tvende Slags, det ærlige eller uærlige. Til det uærlige Slaveri dømmes bestandig paa Livs-Tid, og gaar derved en infamerende Straf forud. Men til det ærlige Slaveri dømmes enten paa en bestemt Tid, eller paa Livs-Tid.

Det gik imidlertid lige saa lidt den Gang, som nu, altid saa haardt til, som Præsten prædiker. En uærlig Slave, der var dømt paa Livstid, kunde være saa heldig at blive gjort ærlig igen og slippe ud. Derom hedder det i Fr. Vtes Krigs-Artikels-Brev for Land-Tjenesten ved Sø-Etaten, 29. Juli 1756, LI § 740: »Naar nogen ved Dom er skilt fra sin Ære, eller for Desertion hans Navn er slaget paa Galgen, og han altsaa er *infam*, og Kongen igien vil skienke ham hans Ære, da skal samme ham efter Kgl. derom faldne Resolution *igiengives ved det Kgl. Flags Svingning over ham*».

Vedrørende de *æreløse* Slavers *Ærliggørelse* hedder det (Rescriptsaml. 1790 ^{17/10}): mange af disse Slaver ere dømte — — — for Tyverier og »dels ere kagstrøgne og dels tillige Brændmærkede: saa skal de Kagstrøgne (hvilke, som *æreløse*, ej ere skikkede til at leve i det borgerlige Selskab — — —) et halvt Aar førend de blive indstillede til Løsladelse, gjøres *ærlige* ved en kgl. Resolution og derefter forflyttes fra de uærlige Slaver og Tugthuslemmer til Bevaring blandt de Ærlige; samt derefter, naar de erholde Frihed, gives Pas som Ærlige — — —.

De brændmærkede derimod kunne ikke vente, af de foranførte Aarsager, nogensinde at blive satte i Frihed.

Og i et Rescript af 18. Juni 1790, der omhandler de (civile) Forbrydere i Slaveriet og Tugthusene, der aarlig løslades og tildels forud ærliggøres, hedder det:

»Og for at gjøre den Act, hvorved en Uærlig igjen gjøres ærlig, desto høitideligere, skal i et hvert Tilfælde den Kongelige Resolution ved en kort Tale af vedkommende Directeur, Commission etc. i Paahør af samtlige Fanger paa det Sted, ham bekjendtgjøres, og i Protokollen, naar han eller hun løslades, bemærkes, hvilket Opholdssted, Levebrød, og saa videre, de vælge«.

Saa godt som hele vort ældre Rets- og Straffe-Apparat har vi, hvad de forskellige Udtryk bære tydeligt Vidne om, faaet fra Tyskland. Saaledes er det ogsaa med Fanesvingning og den ældgamle Skik at lyse Fred over Bøddlen, naar denne første Gang skulde halsugge en Synder.

- I »Keyser Karl des fünfften: vnd des heyligen Römischen Reichs peinlich gericht ordnung«, XCVII hedder det: »Des nachrichters fried auszuruffen. Item so der Richter nach der endt vrtheyl sein stab gebrochen hat, deszgleichen auch so der nachrichter den armen auff die richtstatt bringt, soll der Richter öffentlich auszuruffen oder verkünden lassen, vnd der oberkeyt wegen bei leib vnd gut gebieten, dem nachrichter keynerley verhinderung zuthun, auch ob im miszling nit handt anzulegen«. Udg. 1533.

Her hjemme fra omtaler Biskop Bircherod i sin Dagbog 1663 et Tilfælde, hvor Byfogden i Odense, »efter gammel Viis«, lyste Fred over Bøddlen, før denne henrettede en Morder, »eftersom samme Bøddel havde ingen afhugget tilforn«.

Det er ganske ejendommeligt at se, hvorledes en Ceremoni som Fanesvingning paa én Gang, i hvert bestemte Tilfælde, har kunnet borttrydde den Fordom, som man forgæves søgte at bekæmpe ved kongelige Forordninger, præstelige Formaninger og gode Eksemp-

ler. Hvorledes denne Ceremoni foregik, skal jeg her, efter »Des Reglements für Unsere Geworb. und National Infanteri. 3 Theil. Copenhagen 1747«, give en Skildring af.

Der skulde udkommanderes lige saa meget Mandſkab som til den »übrigen scharffen Execution«. Fanen skulde hentes af 1 Kapt., 1 Prmlt., 1 Secondlt. og 1 Fændrik med 4 Underofficerer, 3 Tamburer, 3 Pibere og 50 »Gemeinen«. Efter Ankomsten med Fanen stillede Fændriken sig; efter Majorens Ordre, i Midten af Kredsen med Fanen. Var nu den, der skulde gøres ærlig, en »Stöcher-Knecht«, saa kaldte Majoren ham ved Navn og befalede ham at komme ind i Kredsen og Auditøren oplæste dernæst den fra Regimentet modtagne Ansøgning og Kongens Resolution, ved hvilken sidste Geværet (uden Bajonet) præsenteredes saa længe, som Auditøren læste.

Efter at Soldaterne atter havde skuldret Gevær, klædte Stokke Knægten sig af og lagde sig paa Knæ tre Skridt fra Fanen, hvorefter Majoren befalede Fændriken at svinge Fanen over den »uærlige«.

Svingningen skete ti Gange saaledes, at Fanestangen rørte Mandens Hoved hver Gang. Naar det var sket, rejste den forhenværende Stokke Knægt sig og iførte sig en »Regiments-Montirung«, der i den Anledning var lagt frem, og samtidig holdt Majoren følgende Tale:

»Wie, en Conformite Unsere allergnädigsten Resolution, gegenwärtiger N. N. durch Schwenkung der Fahne ehrlich gemacht worden, und sich also von nun ab an, bey Gewärtigung einer nachdrücklichen Straffe, niemand erkünnen solle, demselben seinen vorigen Stand wieder vorzuwerffen, sondern mit ihm,

als einem ehrlichen Manne, und (hvis Manden blev i Regimentet) als seinem Cameraden umzugehen.

Efter Talen rakte Majoren den ærliggjorte Sablen (»den Degen«), som en Underofficer i Kredsen havde holdt parat, og en anden Underofficer rakte ham Gevær og Patron Taske, hvorefter han af Adjudanten stilledes i Række og Geled.

Men i Tilfælde af, at Mandens Navn var slaet paa Galgen, maatte alle i Kredsen knæle ned, medens Ansøgningen og Resolutionen blev læst op, hvorefter hans Navn hurtigst muligt blev slettet eller fjernet fra Galgen af Skarpretteren (»von dem Scharff-Richter an der Justice ausgekratzet«). Endelig foretog man Fanesvingningen og Majoren holdt ovennævnte Tale.

I vor civile Lovgivning findes der, mig bekendt, ingen Hjemmel for omtalte Ærliggørelse, men Fanesvingningen er dog, hvad vi straks skal faa Eksempler paa, brugt i flere Tilfælde for at fjærne det formentlige uærlige, der klæbede ved Natmandsvæsnet, og der fremkom forresten ogsaa et Forslag fra Raadmand og Byskriver H. Diechmann i Kolding til Cancelliet, dat. 20. Novb. 1792, hvori Forslagsstilleren mente, at man paa en Gang kunde gøre alle Landets Kjeltringer til ærlige Mennesker ved Hjælp af nævnte Ceremoni. »Paa en vis bestemt Dag skulle alle her i Riget værende Natmænd og enhver til deres Familie henhørende Person gøres ærlige: om jeg saa tør sige, og deri rette mig efter Almuens Indbildning: ved det at Fanen ved Borger-Compagniet efter den ved Militair-Etaten brugelige Maade offentlig paa Torvet blev svinget over dem for det under Gevær opstillede Borgerskab, hvorefter Øvrigheden skulle give Haand til enhver af disse Personer og deres Navne tilligemed den med dem foretagne actus gratis indføres i Raad-

stue-Protokollen til Efterretning i Fremtiden«. (Dyrlid. 382).

Et lignende Forslag fremkom Bornholms Kommandant med, da en Natmand ønskede at blive optaget blandt Øens andre Soldater 1776. Da denne Sag samtidig giver et interessant Billede af, hvor vankelmødig Regeringen var, naar den i Praksis skulde afgøre, hvorvidt man nu ogsaa i Overensstemmelse med de forskellige Forordninger og Forsikringer, kunde regne Natmanden for et ærligt Menneske, gengives samme i Uddrag. Natmand Samuel Samuelsen Møller havde indsendt en Ansøgning til Kongen om at maatte blive optaget i Bornholms Væbning lige som andre skikkelige Mandfolk paa Øen. Kommandanten havde i den Anledning attesteret, at Ansøgeren talte sandt og fortjente at bønnes af Hs. Mayestæt. »Mens formedelst Anstøds Skyld hos den gemene Mand vil det vel være nødvendig, at hannem i saa Fald gratis meddeles en Kgl. ell. Kollegie Ordre til Oplæsning ved Tinge eller Kirkestævne, at han i alle Maader skal passere for en ærlig Karl, eller ogsaa, at han paa den sædvanlige militairiske med Fane Svingning bliver gjort ærlig«.

I en ny Skrivelse, dat. Rønne d. 9. Oktober 1776, skriver Kommandanten, Oberst v. Nansen:

»De af Hs. Exell. Hr. Geheime Raad og Stiftamtmand v. Brockenhuus i Anledning af Samuel Samuelsen Møllers allerunderdanigste indgivne Ansøgning anførte mange kgl. allernaadigste Anordninger beviise just, at den vrangte Oppinion som den gemene Mand har om Natmandene og deres Børn icke saa let haver været at udrydde, mens formodentlig vil vedblive saa længe Verden staar. Tvende mine Formænd have derfor vel icke uden god Grund og Bevægende Aarsager

negtet S. S. M. at blive enrolleret ved den bornholmske Milice, og om endskiønt ieg for min Deel holder det for Skade, at en saa velvoxen og anseelig Karl som denne er icke skulle kunde bruges til Fæderne Landets Forsvar saa har ieg dog icke holdet det raadelig uden Ordre at forandre denne mine Foræmænds tagne Beslutning, fornemmelig da det vil give meere Opsigt nu, end om hand tillige med de andre strax efter sin Confirmation var antagen. Thi endskiønt ieg maa tilstaa, hvad Høybmt. Hs. Excellence behageligt anfører, at alt tienstdygtig Mandkiøn er Soldat eller i det mindste enrolleret ved det ene eller det andet Slags bevæbnede Folck, saa dog er dette ikkun at forstaae om dem af Borger og Bondestanden, og ieg veed i det mindste ingen Exempler hverken her paa Landet, i heele Danmarck eller Holsten, at en Natmand eller Natmandssøn er bleven enrolleret ved Land Milicen eller Soldateschen, meget mindre er mig bevidst, at det Kgl. aller naadigste Militair Reglement tilholder end ogsaa at Profosserne, hvis Forretninger dog ere mindre nedrige end disses, skal ved Fane Svingning giøres ærlige, førend de maa indlemmes Compagnierne som Soldater. I hvilcken Anledning ieg ogsaa haver proponeret de forhen underdanigst ommeldte Formaliteter, som formodentlig ville have meere Indtryck hos Folckene end alle mine Erindringer, hvilcke saavel som Personers Indlemmelse iblandt dem, de maaske maatte tæncke skeede proprie Auctoritate: For det øvrige kand det være mig lige gyltig, om Formaliteterne bliver indskrænkede eller aldeles udeladte, naar mig ikkun Ordre til Legitimation i alle paakommende Tilfælde naadigt bliver meddelt. Hvilcket ieg ifølge det kgl. Generalitets og Commissariats Collegii naadige Ordre af 28. passato og i

Anledning af medfulgte Beilager, som herved underdanigst remitteres, haver fundet mig pligtig at erklære.

Sagen endte med en kgl. Generalitets og Comissariats Collegii Ordre af 30. November 1776, hvorved resolveres, at Natmands Sønnen Samuel Samuelsen Møller *ikke* kunde enrolleres ved den bornholmske Milice. (Bornh. Væbnings Kopibog i Krigsministeriets Arkiv).

Man seer i 1792, at Natmand Jens Qvembjærchs tre Sønner ikke opførtes paa Lægdssedlen fra Ekstrasessionen, skønt de var angivne der og Faderen ønskede dem indskrevne i Rullen. Generalitets-Collegiet turde ikke tilraade Optagelsen, »saalænge Børnene tage Deel i Forældrenes Haandtering, da Soldaten, efter den almindelige Fordom, som, skjønt ugrundet, dog med Varsomhed maa behandles, neppe vil finde sig i at gjøre Kammeratskab med Folk af dette Slags«. (Canc. Prom. 1793. 30. Marts).

Et beslægtet Tilfælde indtraf et halvt Hundrede Aar tidligere, idet der ved Sessionen i Tisted blev præsenteret trede Karle som Reservesoldater, af hvilke de tvendes Farfar var Natmand og den tredies Moder Natmandsdatter — Lægderne frygtede, at disse tre af den Grund skulde blive kasserede, men man resolverede dog, at disse skulde indrulleres »efterdi 1) de ere anseelige og tjenstdygtige, 2) hverken de eller deres Forældre have havt med Natmandshaandværket at bestille, 3) Forordningerne befrie Natmænd for at paalægges Beskjæmmelse og Vanære, og 4) det kunde drage skadelige Følger efter sig, om saadanne Folk kunde fra Indrulling udsættes«. (Rescr. 1743. 25. Januar).

Saa sent som 1831 oplyser Niels Kat i et Forhør ved Varde Ret, at han ikke tidligere har været straf-

fet og heller ikke været Soldat, hvortil Grunden var, »at ingen af de saakaldte Natmandsfolk, til hvilke han hører, blev udskrevne til Tjenesten«.

I Gjevningebogen (af Dyrslæge Tobiassen ved Gunnar Knudsen) fortælles Side 25 om en Rakker, der blev Gaardmand i Ods Herred, at da de andre Bønder ikke vilde vedkende sig ham som en af deres, kaldte Baronen paa Adlersborg Bønderne sammen, svang en Fane over Rakkerfamilien, som han derpaa erklærede for ærlig.

Fra Jylland har jeg et enkelt Eksempel paa, hvorledes det fandtes nødvendigt at ærliggøre en ellers skikkelig Karl af »uærlig« Herkomst, inden han maatte faa sin Kæreste, hvis Stamtavle var uden Lyde. Det var i den gode Stad Lemvig, at der hos Borgmesteren tjente en Natmandssøn som Kusk. Borgmesteren opdagede en Dag, at der var noget i Vejen med Karlen, og da han vilde have at vide, hvad denne fejlede, fortalte Karlen, at han havde fattet Godhed for en Pige af agtværdige Forældre og at disse satte sig haardt imod Forbindelsen, fordi han var af Natmands Afstamning.

Borgmesteren trøstede Karlen med, at den Sag skulde han nok ordne, naar bare Karlen vilde stille ved Kirken næste Søndag og gøre, som han nærmere forklarede.

Næste Søndag gik Borgmesteren med Karlen ved sin venstre Side op i Kirken og satte sig i samme Stol som denne. Efter Gudstjenesten fulgtes de ogsaa ad, men da var Karlen paa Borgmesterens højre Side. Ved Udgangen blev der svunget en Fane over Kjæltringens Hoved, Borgmesteren trykkede Karlens Haand og saa stillede de to sig op ved hver sin Side af Udgangen, hvorefter alle Kirkegængerne gav Karlen

Haandtryk, efter som de gik ud af Kirken. Den gamle Fortællerske, der var født 1830, og som oplevede denne Handling i 1840erne, sagde, at hun syntes, det var den skønneste Kirkegang, hun havde oplevet — de fleste græd, og Karlen var især meget bevæget. Men nu var der intet i Vejen for, at han maatte faa Pigen.

Ikke alene Natmanden men ogsaa de Ting han havde ejet eller rørt ved ansaa man i sin Tid for urene. Og i Overensstemmelse med denne Tanke kunde det hælde, at en Bondemand, der havde købt en Natmands Krikke, kunde finde det nødvendigt at ærliggøre Hesten, inden denne var brugelig til ærligt Bondearbejde, i hvilken Anledning man svingede en Rytterfane over Dyret og gav det en Grime paa, der havde siddet paa en Rytterhest.

Da en Student, Jens Christopher Henrichsen, havde hængt sig i en Hølade, »og som Rygtet gik, at Mennesket havde været urigtig i Hovedet«, beordrede Amtmand Eggert Christopher v. Linstow, at Bymændene skulle skære afdøde ned og hensætte Liget i en aaben Grav paa Kirkegaarden, hvad de ogsaa gjorde, indtil Synet og Rygtet om Studentens Vanvittighed blev beediget.

Men da Synet ikke gav noget Resultat, kom man i Forlegenhed med Liget, og Amtmanden spurgte derfor Regeringen, hvad man skulde gøre ved dette. I Regeringens Svar af 19. Aug. 1735 hedder det: »Men som du af Syns Forretningen ingen Beviis uden subsons (soupçons=Mistanker) og hvad den Afdøde selv har sagt, kunde om hans Afsindighed, og hand dog er nedskaaren, henbaaren og lagt i en aaben Grav af ærlige og eenfoldige Bønder, der frygte for at blive vanæret og foragtet af deres Lige Mænd for denne

Gierning, om den Afdødes Legeme igien af Rakkeren skulde blive optagen og nedgrøftet — —« saa bevilliger Kongen, at omskrevne Lig maa blive, hvor det er, og dækkes med Jord. »J. Tegnelser« ^{74/1735}.

↓ Var Natmanden end »uærlig«, faar man dog gennem en lystig Bataille, der fandt Sted 1713 mellem denne Person og Vagten i Nyborg, et kraftigt Bevis for, at han ikke selv fattedes Æresfølelse. Da man tillige faar et ret godt Billede af, hvorledes Natmanden paa den Tid tog sig ud, naar han i Embeds Medfør var ude at kige efter Kadavere og lignende, gives Sagen her i Korthed:

Den 12. Decb. 1713 ca. Kl. 2 var Natmanden kommen ridende »saa sterkt, som Hesten kunde rende, og som han vilde svenge Hesten om ved Volden at ride til sit Hus, falt Hesten med hannem og han falt aff, og som Hesten stod op igen, bleff Natmanden liggendis og haffde det eene Been i Stie Boilen, kom siden paa Hesten igien og drog sin Sabel og red ind paa Vagten, hug efter Niels Rasmussen (af General v. Holsteins Liff Comp.), som stod for Geveret, tillige efter Gefrideren med den hele Vagt, der fra red han paa Torffvet og svingte Sabelen omkring Hovedet, tumlede Hesten etc. — —«. Dagen efter, da Løjtnant Budde med Vagten marscherede til Paradepladsen, kom Natmanden efter Løjtnanten og var meget uartig, idet han »optoeg sin Kiortel løffte det eene Been, slog med Haanden paa Rumpen imod dennem sigende: Leket mich alle mit ein ander (S. H.) im hindersten, hvorpaa Hr. Lieutenant Budde svarede hannem: leke dig der Raker im Aarsch du Bestie, hvorpaa Natmanden tog dend Stage, han bar paa Skulderen, og truede dennem dermed«. En Sergent Blanckeberg vidnede under et Forhør, at Natmanden

ved samme Lejlighed havde sagt, »at første Gang han saa Leutnant Budde paa Volden, vilde han skyde hannem Lenderne fulde af Hagel«.

Kommandanten sendte Magistraten en Klage over Natmanden. Manden kom i Forhør og gav den Forklaring, at nogle af de vagthavende havde kaldt ham en Rakker, da han faldt af Hesten, »og da Paraden Dagen efter marschered ham forbi, beretter hand og at være ligesaa navngivet, hvorover hand er bleven fortrydelig og undladt sig nogen Grofhed imod vedkommende, beraabende sig paa dend Beskiermelse, som Hs. Kgl. Mayt. allernaadigst har lagt paa hans og alle de, der gjør de Forretninger, som hans Embede medfører«. Men skriver Magistraten »som hand i ingen Maader har for os beviist noget til hans Frelse i dette Fald, og vi ei finder, at hand, som gjør virkelig Profession som en Natmand her i Byen og Amtet, icke vel kand stefnis, tiltales og dømes, som andre Kgl. Undersaatter, der ordinaire søger og søges til Tinge, mindre om hand herfor kunde meritere Straf paa Kroppen, thi Gods eller Penge har hand iche at bøde med, at hand herved nogen Middel kand blive straffet etc. — —«. Gennem Stiftbefalingsmanden gaar et Memorial til Krigscancelliet og saa afgøres Natmandens Skæbne d. 24. Jan. 1714 —. »Næfnte Natmand burde piskes samt ud igiennem Byen (jages) og hand siden at forvises Byen«. (Cancelliets Supplikver Nr. ¹¹/1714 i Rigsark.). ✓

Glarmesterfolk. De Kjæltringer, der drev om med Glarkiste paa Ryggen og lappede Folks Ruder, kaldtes ofte Glarmesterfolk, et Navn, der kun betegnede

Vedkommendes Hovederhverv — eller i hvert Fald deres foregivne. Men adskillige af dem, der har syleslet med Natmandsfolkene, har som nævnt S. 17 ff. været inde paa, at Glarmesterfolk og Natmandsfolk var to Slags Mennesker, og at det særlig var blandt de første, at det fremmede Blod, man troede fandtes i disse Folk, skulde søges.

Imidlertid har denne Opfattelse ingen Rod i Virkeligheden. Ikke i et eneste Tilfælde har jeg fundet noget, der virkelig kunde tyde paa fremmed Blod, hos disse Folk. Men naturligvis kan man lige saa lidt i alle Tilfælde sige, at Glarmesterfolkene nedstammede fra de professionelle Rakkere, som hævde, at alle andre Kjæltringer skulde gøre det. Undertiden ses Faderen at have været baade *Natmand* og *Glarmester*, medens Sønnen særlig optraadte som Blikkenslaar og Glarmester, i andre Tilfælde kunde en forhenværende Soldat eller Matros af »ærlig Herkomst« slaa sig paa Glarmesterprofessionen og slutte sig til Kjæltringerne.

Som det vil fremgaa af Biografierne i næste Del, var Glarmestrene i det 19. Aarh. ofte samtidig Blikkenslagere og velsagtens »li gue te bæje Diel«, men ogsaa langt tidligere kunde man træffe »Kjæltringer«, der udøvede begge disse Professioner. I Aarhus Politiprotokol nævnes saaledes d. 3. Aug. 1758 en Qvist Knudsen fra Amtrup, Hads Herr. paa Aakjær Gods, som var »Glarmester og kand og arbeide i Kobber og Messing paa Landet«.

Skulde man søge en naturlig Forklaring til, at man især fra 1836 til Nutiden baade har villet skille Glarmesterfolkene ud fra de egentlige Natmandsfolk og flytte Taterblodet, man tidligere skimtede i sidstnævnte, over i Glarmesterfolket, da maatte den vel findes i

den Omstændighed, at der, praktisk talt, i dette Tidsrum kun fandtes Blikkenslagere og Glarmestre, da selve Rakkerarbejdet var ophørt. At Glarmestrene ogsaa var interesserede i at hæve deres sociale Niveau op over Fædrenes er kun en Selvfølge, og at en »Fagmand« i Blikkenslaars og Glarmesterkunsten, selvom Vedkommendes Færdighed var saare ringe, talte ringeagtende om de Kjæltringer, der intet kunde udover at feje Skorsten, flaa og gilde Hunde og Katte, er saare naturligt.

III. »Kjæltringer« som Fællesbetegnelse til Tiggere af Natmændstypen.

VI har nu seet Forklaringer til Tater-Rakker, Natmands og Glarmester-Navnene. Indbyrdes kaldtes disse Folk, for saa vidt de strejfede om, for Skøjere ell. Skøjere, der betyder de omvandrende — se Ordlisten; men af Bønderne blev den Slags Folk slet og ret kaldt Kjæltringer, og det er et udmærket Navn, naar man kender dets oprindelige Betydning. I ældre Tid tænkte Jyderne ikke just paa Snyderer og uærlige Folk, naar de talte om Kjæltringer, men nærmest paa omstrejfende Tiggere af Natmandstypen, og Navnet udledes netop af et gammelt Ord, kiæltre, der betyder at tigge. Vi finder Ordet i vor ældste Bibeloversættelse og i Tidemands Oversættelse af Luthers Huspostil 1564; men medens Verbet ellers forlængst er gaaet af Brug her, findes det endnu baade i Norsk og Svensk.

Det er jo en alm. Regel, at fattige Folk yngler godt, og Natmændsfolket dannede ingen Undtagelse fra Regelen. Deres Embeder tiltog derimod ikke, tvertimod. Selve Rakkerarbejdet forsvandt, Rakkeren blev

Natmændsfolk paa Vandring.

[C Dalsgaard. 1855].

overflødig, og da Adgangen til andre Stillinger praktisk talt var spærret for disse Folk, blev Følgen, at man efterhaanden fik en Mængde Løsgængere. Ganske vist optraadte de som Gildere, Soldsættere, Hægte-

magere, Blikkenslagere, Glarmestre o. l., hvorved deres Omstrejfen fik et vist Skær af Lovlighed over sig, men Tiggeriet var dog deres Hovederhverv.

Trods deres mange ovennævnte Professioner kan man dog ikke med Rette kalde Mændene for Familieforsøgere, eftersom det gjerne var Kvinderne, der ved deres Tiggeri skulde føde dem alle og forresten da ogsaa skaffe de nødvendigste Pjalter til Familiens Medlemmer. Her maa dog indskydes den Bemærkning, at de fleste Mandfolk var dygtige Fiskere, ligesom adskillige drev Jagt under primitive Former — sjældnere med Skydevaaben. Langs Aaerne, der i ældre Tid blev slet oprensede og som Følge deraf var meget fiskerige, drev Kjæltringerne om Foraaret og Sommeren deres Fiskeri med »Miergaa« og »Algier« og traadte derved dybe Stier i Engene. En saadan Sti kaldte Beboerne »æ Kjæltring Stejj«. Ved Søerne vilde de ogsaa gjerne gaa og fiske, og en ældre Mand har fortalt mig, at de lagde sig udstrakte i Græsset, den anden i den førstes »Skröw«, den tredie i den andens osv., naar de blev trætte af at fiske ved Sunds Sø. Det blev jo en baade ejendommelig og lang »Familieseng«, de dannede paa den Maade, naar der var mange i Laget.

Tiggeriet, med eller uden Rapseri som Bifortjænneste, kunde være en meget indbringende Levevej, og enkelte bjærgsomme og energiske Kvindfolk udviklede under deres Tiggeri en forbavsende Tungefærdighed og Frækhed, der ofte hjalp dem til en større Almisser, end de ellers vilde have faaet. Andre anlagde en klynkende eller pyldrende Stemme, hvorved de ventede at opnaa et lige saa godt Resultat.

Om »Laang Gret« fortælles der, at hun et Steds, hvor hun var inde at tigge, fik Øje paa nogle Pølser,

der hang i Røgkisten. Gret siger da til Konen, der var ene hjemme: »Aa lille kjøn Muer, ka I et gi waas en Pøls?» Konen turde naturligvis ikke andet; men bag efter sagde Tiggersken: »No ska a saamænd go aap o den hywest Bjære, a ka fennd, o be te Guj te di Pøls a alder ska fo Æend!» Men syntes hun, at modtagne Almisse var temmelig lille, kunde hun sige: »Ka waa Muer saa et gi waas en Pænnek Flæsk a Starels som en Næjl?» Og naar Konen da vilde skære et Stykke af, kunde Kællingen løbe bag efter og sige: »pas ændele o, I et skjærer Jær Fenger — ta hælder let længer ind!» »En Datter af »Laang Gret«, der løb med »æ gall Studenter«, sagde et Steds i Kol- lund, hvor man gav hende et Lys, som Tak: »Guj lyse faa Jær i Himmerige, bette Muer!»

Det hændte ogsaa undertiden, at særlig frække Kjæltringer tog selv, idet de beroligede den ræde Kone med, at de saamænd ikke skulde tage mere, end hun gerne vilde unde dem!

Mæt Katrin Swin kom en Dag ind til en Kone i Sønderaas i Sunds og sagde: »Aa bette kjøn Muer, du sku wal et haa en Pøls te mi Kaalpaat? — du haar endda en kjøn bette Baaen, bette kjøn Muer!» Og An Mari Tænd sagde til en Kone i Holing, Her- ning S.: »Gudaw — mat be om en lille Alms i Gus Navn, bette Muer — du plejer aaltir o vær saa gue ve mæ, du haar aassaa nok naat te mæ i Daw«. Da hun saa i det samme fik Øje paa en Skank, der hang i Køkkenet, fortsatte hun: »Ka dut gi mæ den Skannk — du ska saamænd a alder sawn den — de æ moskise den sidst Gaang, a æ hæ«. Da hun saa havde faaet attraaede Skank, takkede hun jo i det uendelige.

Men Kjæltringerne var ikke altid taknemlige; navn- lig var Brød i Alm. ikke nogen kærkommen »Alms«.

»Brø, Grø, o saarn Skit — næj vel I gi mæ Sop, Koel o Ærter. Vild en ta aald de Brø, en ku fo, saa kund en læg Brow mæ et hæ fræ o te Hambaarrel« sagde Waalle Gret; men Waalle var ogsaa en af de mest fordringsfulde. Han forlangte gærne et halvt Lispund Flæsk, en Snes Æg eller lignende, og naar en gav mild Bondekone kom stikkende med et Par Æg, kunde Waalle foragtende sige: »taaw Ækl de wa aassaa naat te saarn Goerl« Waalle var dog ingen Undtagelse i den Retning — undertiden kunde Modtagerens Tak have en endnu mindre passende Form. Saaledes kom en Dag en Flok Kjæltringer ind i et lille Hjem i Mørup i Rind for at tigge. Konen gav dem et Par Æg, men det, syntes de nok, var for lidt, thi en gammel Kælling sagde i Stedet for Tak: »Gid Fanden stieger bode Jær o Jær Æk i Hælvede bette Muerl« Naa, selv en uforskammet Kjæltring har Krav paa Retfærdighed, og for at forstaa Kællingens Utilfredshed maa man huske paa, at Kjæltringernes Forbrug af Æg var usædvanligt stort. Det var alm. Snak, at der skulde 24 Æg og en Flaske Brændevin til en »Kjæltringpandekaak«, og noget var der om det. Da en Mand fra Assing var ved at fæste sig en Dreng af Kjæltring Afstamning som Hyrde nævnte, at saa kunde Gutten da ogsaa faa en ordentlig Kost, bemærkede Drengen: »vi foer da 24 Æk i en Pandekaak«.

Et Aar fik Niels Kat Besøg af en Slægting til Paaske. Paaskemorgen aad disse to 40 kogte Æg, før de syntes, at de var mætte. Man vil deraf skønne, at det kunde vare længe, før ovennævnte Tiggere kunde faa samlet Æg nok til et Maaltid, naar de ikke fik flere Æg paa Stedet og Afstanden var stor mellem Stederne. I Almindelighed bad Kjæltringerne om: »en lille Alms i Guds Navn«, »en Kant Flæsk«, »en

Lof Tow«, »en Par Æk«, »en Kun Telmer« og lignende. Brød bad de sjældent om, det fik de gerne nok af. Naar man som Barn fik Lejlighed til at kige i de omstrefjende Kjæltringkvinders sammentiggede Forraad af Fødevarer, bestod dette af tykke Brødstykker i en Pose for sig og forskelligt Tilmad i en Afdeling for sig. Ofte havde de deres Almisser i en Fold af deres ophæftede Skørt. Enkelte Mandfolk, f. E. Pæ Kr. Strudal og Jens Kr. Glerup, brugte deres høje Hatte — uden Pul — som Gæmmesteder for sammentiggede og rapsede Smaating.

Naar Kjæltringerne havde faaet meget Brød i Høling, hændte det, at de smed en Del, saa snart de kom syd for Bækken, har en gammel Mand fortalt mig.

De tiggede ogsaa Lys, og disse stak de ned i deres Mælkekrukke, hvadenten denne var tom eller der var Mælk i. Det var naturligtvis for, at Lysene ikke skulde blive brækkede.

Som Regel var det Kvinderne og Børnene, der besørgede Tiggeriet, men undtagelsesvis optraadte Mændene dog ogsaa som Tiggere, vel navnlig, naar de ingen Kvinde havde i Følge. Forved er nævnt, hvorledes Waalle Gret optraadte; Abraham »Musen« (snarere A. fra Horne) var, efter Sigende, ligesaa fordringsfuld. Han kom ind i en Gaard i Tistrup og sagde: »Aa gi mæ en Flæskbøst no te Ywl« Nej, det vilde Manden ikke; men Abraham fortsatte: »Aa jaaw — Ywl kommer da kun jæn Gaang i æ Oer! »Nej, det gør den ikke — men det gør Abraham!« svarede Manden.

Mærkede Kjæltringerne, at man var ræd for dem, eller at Konen var ene hjemme, da kunde de være paatrængende nok. I en Klage til Byfogden i Ringkøbing skriver Oluf Møller i Ganner Mølle ved Skjern,

Juni 1754, bl. a.: »Jeg aarsages højlig at andrage over Thomas Bundgaard i Skjern hvorledes han holder Kjeltringer og Landløbere i hans Huus 3 a 4 Dage tillige, og længere, som kan bevises. Og om Sommeren, naar Karlfolk er i Marken i Avlingstiden og Kvindfolk er ene hjemme, da kan de næppe være i Husene for dem og kan hverken fornøje dem med Mel eller Gryn eller Brød, men vil have Penge, og det er ikke altid, at enten mig eller andre fattige Bondefolk have Penge at give saadanne Omløbere at drikke op ved Thomas Bundgaard og derfor bliver tit og ofte bestaaen af saadanne Folk — —« (Bølling Herreds Justitsprotokol ²⁵/₈ 1754. Landsark. Vibg.).

En Gang Johan(ne) Skræjer fra Tjørring syede hos nogle Folk i Snejbjerg, kom der nogle Kjeltringer der ind for at tigge. De var ret nærgaaende og fulgte efter Konen »ur i æ Frams«, efter at hun havde sagt til dem, at nu fik de ikke mere. Da linner Johan Sovekammerdøren og siger: »Kræsten, ka dut kom aap, hær er næsten faa manne Fræmmer!« Men saa kan det nok være, at de nærgaaende Gæster benede af. Der var forresten slet ingen Kræsten i Sengkammeret. Andre brugte den Skik at sætte et Par store Mandfolk-Træsko ved den ene Alkoveseng, saa troede Kjeltringerne, at der laa et Mandfolk i Sengen.

I Drungstrup i Sdr. Felding fik man ogsaa en Gang Besøg af en Flok Kjeltringer. Flokken slog sig ned udenfor Gaarden og kun to af Kvinderne gik ind. Gaardens Kvinder var ene hjemme, og da de var ræde for disse Folk, skoddede de Dørene; men Kjeltringerne dundrede jo løs. Da raabte Bedstemor: »Jacob, Kræsten o Niels — ka I kom!« Nu kilede saavel de to Kvinder som de øvrige af, det bedste de kunde. Det var dog ikke altid, Kjeltrin-

gerne lod sig saa let forskrække; men saa hændte det da ogsaa, hvad følgende Træk viser, at de kunde blive narrede. Sammen med nogle andre Kjæltringer kom »Gammel Kasper« ind et Steds og var ret paa-trængende over for Konen. Da siger hun: »De ka vær, a ska tael o mi Søn?« »Di Søn — di Søn — læ waas sie ham!« siger Kasper. Saa linner Konen Døren, Sønnen kommer ind, griber Kasper, der ellers var en Kraftkarl, i Nakken og kyler ham ud, hvor-efter Flokken skyndsomst forsvandt.

En Flok Kjæltringer, der i Meldgaard i Høgild traf Konen ene hjemme, truede hende med, at de nok skulde miste en Hest eller et Kreatur, hvis hun ikke gav dem en god Almissee. Undertiden truede de ogsaa med at ville lade »æ røø Kok gaael« over en eller anden Gaard, naar de blev fornærmede paa Folkene der; men det hørte vist til Sjældenhed, at de gjorde Alvor af deres Trusel. (Jeg mindes i hvært Fald kun et Tilfælde, blandt de mange Retssager jeg har gennemgaaet vedrørende disse Folks Forseelser, hvor det bevises, at en Kjæltring har stukket Ild paa.

Ofte bragte Kjæltringerne Hilsen og Efterretning mellem fjærntboende Slægtinge, hvorved de selvføl-gelig gjorde sig fortjent til en større Almissee. Jeg mindes saaledes fra mit Hjem, hvorledes »Mæt Kløwtjanne« med passende Mellemlum kom og bragte Mor Hilsen fra »Maaster i Ælmhaalt«, og Tiggersken glemte da ikke at tilføje, at Moster havde været god ved hende! Paa den anden Side kunde en Tiggerske undertiden ogsaa se sin Fordel ved at fortælle, at Nabokonen f. Eksempel havde været karrig, hvis hun vidste, at Forholdet mellem de to Naboer ikke var allerbedst.

I den Tid Kjæltringerne drev om i store Flokke, betød deres Optræden, navnlig indtil Højtiderne, en

større Udskrivning for Folk. Der var nemlig ikke mange, der var saa udspekulerede, som Niels Schou paa Holtbjerg, om hvem der fortælles, at han negtede Kjæltringerne den Almisse, de bad om; men de kunde saa udmærket laane et Par Pund Flæsk af ham! Efter et saadant Laan varede det meget længe, inden de atter viste sig paa Gaarden.

Ikke sjældent optraadte Kjæltringkvinderne som »kloge Koner« og der var ogsaa nogle, der gav sig af med at spaa; men vore Kjæltringer var dog hverken særlig berømte eller berygtede for deres Kunster og der var mange alm. Bønder, der opnaede anderledes Ry i den Retning.

Førnævnte An Mari Tænd havde efter sin Moder arvet Ævne til at læse over Tandpine — Sønnen, Kasper, paastod, »de ku sku da lenn!« Hun forstod ogsaa at sætte Ringorme væk ved Hjælp af forborgne Kunster. En Dag, An Mari kom ind hos Pæ Skuels i Lind, saa hun, at deres Pige havde en Ringorm paa sin ene Haand. Straks tilbød hun at ville sætte Ringormen hen. Pigen holdt slet ikke af den gamle, rødøjede Kælling og hendes Kunster, men der hjalp ingen Kære Moder. Tre Morgener i Rad skulde Pigen bløde sin Finger i fastende Spyt, køre rundt over Ringormen og sige: »Ringorm Datter ni — de ni bliv til otte — de otte bliv til syv — de syv bliv til seks — de seks bliv til fem — de fem bliv til fire — de fire bliv til tre — de tre bliv til to — de to bliv til en — den ene bliv til ingen!« Saa var Kuren endt, og Ormen vilde forsvinde. En Dag, An Mari og lille Kasper var paa Vandring i Lønborg, blev Drengen bidt i sit ene Ben af en Hund. Moderen tog straks, efter den gamle Recept: »Hundhoer ka kurier Hund«

soer«, noget af Hundens Haar og lagde paa Benet, der ogsaa snart kom sig.

An Mari's Datter, Ingeborg, kunde ligeledes sætte Tandværk bort ved at læse nogle kraftige Ord over Ormen. Pæ Kresten Strudals Kvind, Johan Mari, kunde »spue o sæjn faa Vræj, løes öwer Tændpiin o møj mier«. Et Steds lavede hun det lige godt saaledes, at Ægteparrets tre Drengbørn alle fik »Haarskjöwr«. Man mente, at hun havde skjult en Hares fod i deres Seng som Hævnaakt. Hendes Formel mod Tandpine lød: »Du Orm, som bor i dette Menneske og fortærer dets Tand og Blod, byder og befaler jeg at flytte fra dette Menneske enten i Stok eller Sten ikke dette Menneske mere til Mén. I Navn etc.«.

En gammel Mand fra Stavning har fortalt mig, at Jens Kvembjærg en Gang fik Fortællerens Broder til at skrive en Formular paa et Stykke Papir mod Næseblod. Der skulde staa: Jeg forbyder dig at løbe! I Navn G. F. G. S. G. H. Og om Jen's Kone, Kristine, der gerne fulgtes med Johannes Mus's Kvinde, fortælles, at hun som Raad mod en eller anden Sot ordinerede Harepis. Se videre under Mæt Katrin Swien, hvorledes hun kurerede Folk for adskillige Svagheder.

Medens det som Regel vilde være Synd at skyldte Kjæltringmændene for at være flittige, traf man ofte deres Kvinder i travl Virksomhed med deres Bindehose. Hvad de saaledes gik og bandt, solgte de, for saa vidt det da ikke var til Familiens egen Brug, til Købmændene for Brændevin eller andre Nødvendighedsartikler.

Af et Forhør ved Hammerum Herreds Ret i 1868 vedrørende en Tyverisag fremgaar det, at Mæt Katrin Swien havde spundet Uld for en Knægt paa Heringsholm for 20 Skilling Pundet; men ellers var det

sjældent, at de ældre Kjæltringer arbejdede for Folk den Gang. Her maa ogsaa nævnes, at der er Tradition for, at disse Folk har brugt en Lyngpind som Haandten og spundet Uld der ved, naar de færdedes ude i Naturen.

Lærer J. Kierckebye fortæller i Jydske Samlinger III, S. 133—34: »Ulden tiggede de sig til; men jeg har aldrig hørt noget om, at nogen af dette Folk forstod ordentligt at spinde paa en Rok eller havde Rolighed dertil. Desuden skjøttede Bønderkonerne nok ikke ret meget om at betro dem Rokken og endnu mindre at have dem siddende i deres Stuer. Derimod har jeg set dem paa den vilde Hede spinde saaledes: En Trup af begge Kjøen og alle Aldere havde lejret sig en skøn Sommerdag, og spandt Uldgarn paa Haandteen. Enhver, der spandt, havde sin ganske raa Ulddyng sammenpakket ved en derpaa lagt flad Steen, idet han eller hun med den ene Haand under Spindingen udtrak og ordnede Ulden for den tvindende Teen; denne var en dertil passende krumvoxet Lynggreen, et godt Kvarteer lang, med en Spalte i Yderenden, hvorigennem den tvindende Traad naaede ud under Arbejdet til Ulddyngen. Den Haand, som da førte Haandteen, d. e. Lynggreenen, gav denne en omkringvindende og udtrækkende Bevægelse, hvorved Traaden baade snoedes og lod sig trække i Længden af Ulden, som den anden Haand dertil ordnede og ledede. Hvergang Traaden var bleven 6 til 10 Tommer lang udenfor Endespalten paa Grenen, maatte Spindingen ophøre, medens Spinderen vikledede den om Midten deraf, hvorpaa Arbejdet fortsattes. Saaledes anvendtes hver Green, indtil Garnet om dens Midte gjorde den mindre let at svinge omkring, eller indtil Nøglet var af en Valnøds Størrelse. Spindemaaden er let som simpel, bare

man har seet den engang. Efterat begge Lyngender udenfor Nøglet var borttagne, gjemtes dette, og en anden passende Lynggreen opsøgte og benyttedes, dersom man vilde fortsætte. Var en Natmandskvinde forsynet med Forraad af saadanne Smaanøgler, laante hun en Spinderok hos en føjelig Bondekone, paa hvilken hun i kort Tid kunde tvinde sig dette enkelte Uldgarn sammen til tvundet Sy eller Strikkegarn, der kunde blive ganske brugeligt, endog paa denne Maade tillavet, naar Vedkommende forstod deres Kunst.

Ægteskab — Religion — Moral.

Naar Vestjyden har udført et eller andet Arbejde, der er mindre solidt, da hører man ofte Mundheldet: »Det faar holde, saa længe det kan — sagde Præsten, han viede Kjæltringerne!« Dette Mundheld er et ramende Udtryk for Kjæltringernes Ubestandighed i Ægteskab, thi hvadenten disse var lovformelig viede, eller gifte paa deres egen Maade, var det, efter kortere eller længere Tids Forløb, ret almindeligt, at de forlod hinanden for at danne nye Forbindelser. Men man træffer selvfølgelig ogsaa Eksempler paa, at Parret, gift eller ikke gift, trofast holdt sammen, til Døden skilte dem ad.

Skulde et KjæltringsPar rigtig lovformigt vies, var der adskillige Formaliteter at overvinde. Havde de giftelystne nydt Fattigunderstøttelse, maatte Sogneforstanderskabets Samtykke først indhentes, og selvom Ordningen af dette økonomiske Spørgsmaal, der ofte kun drejede sig om Refundering af en Halvsnes Daler, nok kunde volde betydelige Vanskeligheder, var det dog værre, naar Kvinden i Forvejen havde Børn, thi

da forlangtes der Garantier for, at disse blev forsørgede af Moderens Kommune, til de blev myndige.

Mads »Kat« og »Snøwel Krestjane«s Giftermaal danner en god Illustration til Belysning af nævnte Forhold: En skønne Dag stillede Mads hos Sogneforstanderskabet for Rind-Herning og bad om Tilladelse til at maatte ægte Ungmø Christiane Jensdatter eller Godt fra Henborg i Salling. Men da Mads ingen Bevisligheder havde med sig, og man af gammel Erfaring vidste, at han ikke altid var hel paalidelig, turde man ikke udendvidere gaa ud fra, at hendes opgivne Alder, ca. 50 Aar, var rigtig, ej heller, at hun kun havde et Barn og at samme var voksent. Endelig kunde der jo være Tale om, at der skulde refunderes noget til hendes Forsørgelseskommune, hvis hun havde nydt Fattigunderstøttelse, og i hvært Fald var Mads i en ikke ubetydelig Gæld til sin Kommune, hvilket Mellemværende først maatte ordnes, inden han kunde faa sit Ønske opfyldt.

De forskellige Spørgsmaal vedrørende Bruden bliver ogsaa bragt i Orden. Vel havde Mads, stik imod hvad man vilde gøre i vore Dage, gjort sin Fæstemø en Del ældre, end hun i Virkeligheden var, idet hun i Stedet for 50 kun var 38 Aar; men Hensigten heller jo Midlet, og da det viste sig, at hun ikke alene ingen Gæld stod i til sin Kommune, men at hun endog kunde indløse Gemalen med 11 blanke Specier, gav Forstanderskabet sit Samtykke til Ægteskabet.

Sogneforstanderskabet maatte især betragte Spørgsmaal vedrørende Kjæltrings Ægteskab ud fra et økonomisk Synspunkt. I dets Øjne maatte et saadant Ægteskab ansees for uheldigt, hvis der var Sandsynlighed for, at dette yderligere vilde paaføre Sognet Byrder. Man forstaa derfor saa udmærket, at Vanskelighederne

ved at faa Sogneforstanderskabets Samtykke var færre, naar Kvinden var passende gammel, end naar hun var ung.

Kæltringernes Ægteskab har, navnlig gennem Litteraturen, faaet et poetisk Skær over sig derved, at man mente, disse Folk »kastede Kæp«.

Denne Ceremoni omtales vistnok første Gang i Fyens Stifts Adresse Avis Nr. 100, 1815, hvor deres Familie- og Moralforhold omtales paa følgende lidet smigrende Maade: »Deres Usædelighed overgaaer ald Beskrivelse. Sædvanligen lade de deres spæde Børn døbe paa de Stæder, hvor de maae opholde sig den korte Tid, medens Barselleiet varer, men om Underviisning i Christendommen, Confirmation og Nadvere bekymre de sig intet; det høieste de maaskee bringes til, er at lære Herrens Bøn uden ad. Polygamie, Blodskam, Horeri, Drukkenskab, Tyveri, Røveri ere almindelige Laster iblandt dem. Deres Bryllups Ceremonier ere korte; mødes de etsteds, kaste de Kjep sammen, som det kaldes, d. e. de veksle Tiggerstav med hverandre, og nu varer Foreningen til en af dem finder et bedre Parti«.

I et lille Skrift af F. Tøttrup, 1823, om Natmændsfolket i N. Jylland omtales Kæppekastning ikke, men Forf. skriver: »De lever i den fuldkomne Vildheds Tilstand; ordentlige Ægteskaber kender de ikke«. Senere skriver han rigtignok: »Jeg antager, at de omvandrende Kieltringer ere 300 Personer, hvoraf de 100 givte«. Men maaske skal der ved Udtrykket, givte, kun forstaaes, at de »leve sammen«.

Adjunkt Dorph giver, i sit Rotvelsk Lexicon, 1824, Anm. S. 60, følgende Beskrivelse af Ceremonien: »Naar et rejsende Mandfolk kaster sin Kjep til et rejsende Fruentimmer, vil han dermed sige, at han

vil have hende. Tager hun hans Kjep, og kaster sin igjen til ham, saa samtykker hun og følger med ham; lader hun den ligge, giver hun ham derved Kurven. Denne Forbindelse ansees almindeligen som for den ubrødeligste næst efter lovligt Ægteskab, og plejer ordentligviis kun at ophæves med Familiefaderens eller den i Familien Ældstes Minde og efter hans Tilla-delse«.

St. Blicher siger, i sin Viborg Amts Beskrivelse, 1839 S. 22: »Deres Ægteskaber sluttes i største Sim-pelhed: ved at bytte Kjeppe (at kaste Kjeppe) og løses uden andre Ceremonier. Med Konernes Antal er man ikke nøjeregnende, behøver det ej heller, da man saa let og hurtig kan vorde dem kvit«.

I »Den danske Stat« S. 211 skriver Erslev: »Gifter-maal skeer i Almindelighed uden mindste Ceremoni; Ægteskabet vedvarer i Regelen kun saa længe, som vedkommende Personer ønske det, og de løbe derfor fra hinanden, naar de have Lyst. Undertiden anvendes dog et særegent Frieri, som bestaaer deri, at Manden »kaster Kjæp« til Qvinden; lader hun Kjæppen ligge, giver hun ham Kurven, tager hun den op, siger hun Ja; men denne Maade at slutte Ægteskab paa, anvendes meget sjældent, da den ansees som bindende for begge Parter«.

Both fortæller i sin »Natur og Folkeliv i Jyll.« S. 44 følgende:

»Vil en Tater frie til en Qvinde, da skeer det ved, at han slynger sin Kjæp hen for hendes Fod, til Tegn paa, at han bøier sig under sin Lidenskab. Men med dette, som kaldes at »kaste Kjæp«, er Sagen ikke afgjort; for at faa Gyldighed maa Forbindelsen ind-gaaes for Høvdingen, hvilket skeer ved følgende Cere-monie: der stilles en Jydepotte paa Jorden med Bunden

opad og denne giver først Manden og siden Qvinden hver eet Slag med en Stok. Saamange Skaar, som Potten derved gaaer i, saamange Aar skal Manden være forpligtet til at forsørge Qvinden. Det er imidlertid sjelden, at en Tater nogensinde forlader den Qvinde, han saaledes har bundet sig til; almindeligt er det derimod, at han paa denne Maade binder sig til flere.

Fra en langt senere Tid foreligger der en Del Optegnelser fra Folkemunde om Kæppekastning — f. E. blandt de mange Træk, E. Tang Kristensen meddeler om Rakkerne i »Jydsk Almueliv« V Afdeling, og ligeledes i Gaardboes Himmerlands Rakkere I S. 88—89 —, man kan derfor ikke benegte, at Kjæltringerne har udøvet nævnte Kunster. Men samtidig maa mærkes, at Ceremonien ikke synes at have haft nogen særlig fast Form. I et Tilfælde kaster Karlen sin Kæp, i andre kaster begge Parter deres Kæppe (hans skal efter en Beretning, hendes efter en anden ligge øverst), eller de foretager simpelt hen en Bytning. Snart synes en »Anfører« eller anden anset Mand eller Kvinde af deres egne — i andre Tilfælde en alm. Bondemand, Kromand ell. Smed — at have smedet Parret sammen.

I tidligere nævnte Betænkning, Stænderudvalget i Viborg afgav 1836, udtales angaaende disse Folks Ægteskab: »Samlivet mellem de forskellige Køn synes at være temmelig ubundet hos dem alle, eftersom de uden videre forlade hinanden og søge andre Forbindelser, endog i Tilfælde at de virkelig ere viede sammen, og deres Samliv er, saavidt man kan spore, i Alm. kun grundet paa Aftale, med eller uden visse Ceremonier, navnlig at tilkaste hinanden deres Stokke, eller, som de kaldes, Kjepe, som de egentlig ikke synes at lægge nogen Vægt paa, men snarere ansee

for Moerskab under deres Gilder — —«. Sidste Opfattelse, tror jeg, er rigtig. Det er i hvert Fald en Kendsgærning, at de midt- og vestjyske Kjæltringer har ladet sig kirkelig vie, naar Forholdene ellers tillod det, og en af mine bedste Hjemmelsmænd blandt disse Folk, en Mand, der baade havde prøvet den bundne og den ubundne Form af Ægteskabet, hævdede, at han intet kendte til omtalte Skik.

Deres Bryllupper holdt de forøvrigt som andre Mennesker paa den Tid og med al den Festlighed, Forholdene tillod: god og rigelig Mad, ikke mindre rigelig med Drikke, Musik, Dans og Tummel efter alle Kunstens Regler.

Da de ikke selv var kørende, fik de gerne en eller anden flink Gaardmand til at køre for sig til Kirken, og denne var da gerne »stor af«, at han var den eneste Bonde, der var med til det Bryllup. Kræ Skjoldborg kørte ofte med Kjæltringerne, naar disse havde Bryllup eller lignende Familiefester, og han kørte da ogsaa for Mads Jørgen, da denne blev gift. Bag efter var han med til Festmaaltidet, hvor man blev opvartet med Klipfisk og Kartofler. Da Brudgommen var færdig med sin Portion, rakte han over og aad de andres; derefter traadte han ud paa Gulvet og gjorde det, »hvorpaa man skal kende et Svin«. Det var jo meget festligt.

I Efteraaret 1874 var Jette Skak med til at sy en sort damask Kjole til »Kjæltring Katrin«, der tjente i Skærlund. Katrine bød Jette til sit Bryllup — det var tidligere Skik, at Sypigerne vartede op ved Bryllupper — og da hun fortalte, at de ikke holdt Bryllup, som andre Folk, havde Jette nok Lyst til at komme med.

Ensomt, langt ude paa Skærlund Hede laa et lille

Hus, hvis nordre Side i St. for Mur var tækket med Lyng. I dette boede Pjaltkræmmer John med sin Kone, An Sofi, der havde et stift Ben, en krum Ryg og forøvrigt saa farlig ud, og hos disse skulde Brylluppet staa.

Da Katrine Bryllupsmorgenen tog fra sin Husbonds, blev det aftalt, at man skulde lægge et hvidt Stk. Tøj paa Tørvehuset, naar Bruden var pyntet, saa hendes Husbond kunde vide, naar han maatte komme med Vognen og køre Parret til Kirke.

Saa snart Signalet var givet, løb Jette der over og smuttede ind ad Bagdøren. Man havde travlt med Maden. Gryder og røde Fade var laant i Skærlund, men ellers havde Gæsterne selv sammentigget og medbragt Fødevarerne ligesom de ogsaa medbragte Gaffler, Knive og Skeer.

Bruden var smuk, hun havde et langt, blegrødt Slør, der ellers altid plejede at være kort og hvidt paa den Tid, og i Myrtekransen sad der 7 hvide Tøjsblomster. Da de havde spist, flyttede man Bordene ud, og Jette troede, de vilde til at danse. Men i Steedet for tog Brudens Fader ved Brudens venstre Haand og traadte midt ind paa Gulvet, medens de to Mødre trak sig til Side. Øjeblikkelig slog de andre, med Undtagelse af Brudgommen, tæt Kreds om Fader og Datter. Og nu sled Brudgommen af alle Kræfter for at bryde gennem og komme ind til sin Pige. Han smed sin Frakke og kæmpede vældigt, og omsider lykkedes det ham at faa en lille Pige pillet fra, komme ind i Kredsen og slutte sin Fæstemø i Favnen. Fade-ren slap hende, og straks kom Brudgommens Fader, gav de Unge Haanden og ønskede disse Lykke og Velsignelse, hvorpaa alle faldt paa Knæ, holdt Hænderne for Ansigtet og mumlede en eller anden Bøn.

Da de atter rejste sig, sang de en Salme, og nu kom Mødrene hen og tog de Unge i Haanden. Brudens Fader, en høj, svær, hvidskægget Mand holdt en Tale til Brudeparret, og saa var man færdige til at tage til Kirke. Men under Ceremonien i Stuen var der mange, der græd.

Medens Parret og de to Fædre var i Kirke, pynsede de øvrige Stuen med Enebærris og Papirsblomster. Om Aftenen dansede man til Sang; Kl. 12 skiftede Bruden Klæder og fik en Kappe paa til Tegn paa, at nu var hun Kone, men ellers fortsatte man Dansen til næste Dags Formiddag.

Der var omkring en Snes Mennesker med, der vist alle var fra Dejbjerg. Det saa helt interessant ud, da de kom gaende over Heden to, tre og fire i Følge, med Poser paa Ryggen, hvori de medbragte deres Bryllupsklæder og Fetaljer.

Det var ellers ikke nogen misundelsesværdig Stilling at blive KjæltringsKone. Som tidligere nævnt, var det gerne hende, der maatte bjærge Føden og Klæderne, naar undtages, at Manden stundom snørrede en Hjejle eller Ryle og fangede lidt Fisk til fælles Bedste. Megen Haardhed maatte hun døje af Manden, navnlig naar denne eller de maaske begge var fulde, og der var næppe mange af disse sølle Kvinder, der helt slap fri for Prygl. Men haardest havde Staklerne det dog under Svangerskabet og Fødslen, naar de da var paa Vandring; thi som Følge af at man i ældre Tid havde den Bestemmelse, at Barnet var forsørgelsesberettiget, hvor det blev født, sørgede man gerne for at jage Kjæltringerne videre, naar der var frugtsommelige Kvinder med, og der kunde være Fare for at faa Sognets Indbyggertal forøget, hvis man gav Truppen Husly.

Man har derfor mange haarrejsende Eksempler paa, at disse Kvinder, uanset Aarstiden, fødte deres Børn i Lader, ude i Naturen eller hvorsomhelst Fødselsveerne overfaldt dem. En Dag omkring 1850 kom en Flok Kjæltringer ind til Mikkel Kristensen i Birk og vilde have Brændevin. Mikkel drev lidt Købmandshandel. Men skønt de tiggede svært for det, maatte de dog gaa igen med deres tomme Flasker. Kort efter vender den ene af Mændene imidlertid tilbage med en lille Flaske og siger: »Du kommer te o gi mæ let, lelle Mekel, mi Kuen haar faat en Ronds!» Og ganske rigtig, Konen havde født et Drengbarn ude paa den aabne, snedækte Mark, vadsket det ved et lille Vandhul tæt udenfor Gaarden og derefter puttet det i en Pose, hun bar paa Ryggen. Nu fik Manden sin Flaske fyldt; Konen tømte den straks, og saa traskede de videre. Nævnte Kvinde gik barfodet!

Om »Laang Gret« fortællers der, at hun ogsaa fødte sine Børn under aaben Himmel, og naar det var overstaet, kunde hun sige: »tænd no mi Piif Stoffer — a for et ander Bræskyww!»

En Røgter paa Højris i Ikast fortalte, at han en Dag omkring 1787 var ved at køre Gødning ud paa Marken et Par Mil vest for Herning. Som han nu kører langs et Markdige, ser han, at der ligger en Kjæltringkvinde, som blev kaldt Svin Mæt Katrin og er i Barnsnød. Da Barnet var født, tog hun det i hendes Forklæde og gik hen til den nærmeste Gaard med det. Der traf hun Manden i Gaarden, smed det levende Barn hen paa Møddingen og bemærkede, at det ikke duede til noget, for det var for spids til Enden. Men Manden vilde ikke have noget med det Rakkerkram at gøre og tvang hende til at tage Barnet med sig igen. (J. Almueliv V S. 112). Der for

tælles flere Træk i samme Retning, ligesom man har Beretninger om, at man puttede gamle Folk, der ikke kunde vinde med længere, i Jorden eller i et Vandhul. Naa, selvom de var Kjæltringer, var de naturligvis, ligesaa lidt som andre Mennesker, blottede for de primitive Følelser, der er nedlagt i alle højere Skabninger, og man skal vogte sig for at tro alt Ondt, der er fortalt om disse Folk — ja endog for at tro alt, de i den Retning har fortalt om sig selv!

Smaabørnene bar de enten i en Pose eller en let Spolevugge paa Ryggen, og havde en Kvinde faaet mange Børn, bevarede hun ofte som gammel et Minde derom i en ejendommelig roltende Gang. Naar de kom ind et Sted for at tigge, satte Konen sig paa Skamlen med Ryggen til Bordet, saa Vuggen kunde hvile derpaa, og saa skulde den lille jo undertiden have sig en Taar eller sees til Gode. Det var ikke hver Bondekone, der holdt af, at Kjæltringen satte sig i denne Stilling, thi der var nogle, der havde en vis Færdighed i at tømme Bordskuffen, medens de tilsyneladende syslede med Barnet, og det kunde da ogsaa hænde, at en proper Bondekone kunde sige: »Du mo gjaen ta æ Ug aa æ Buer — a bryr mæ et aam o fo en pest nier!»

Jo haardere Nød, Folk er stedt i, des større naturligt Krav har de paa andres Medlidenhed og Hjælp. Det har Kjæltringerne i høj Grad vidst at benytte sig af. I ældre Tid lagde de undertiden Tigger Ranunklen (*Ranunculus sceleratus*) paa sig for at Plantens bidende Saft skulde trække Blærer paa Huden og vække Folks Medlidenhed, og under et Forhør ved Randers Byting ^{24/7} 1598 »bekiennde forn. Ælle, ath de tage seeb o wlæskit kalck och blander thil sammen och stryger paa sig, saa gaar Hudenn aff, som

de var brændt eller krafftæden, och saa haffuer hun giort ved hinders arm, och thz haffr hendis mand och en anden quinde, (som) fuldte hannom thilforn, lært hannom, som var Anders Hørbyes quinde, och hun haffde baaret det paa sig, och saaledis hendes Mand Peder«. *) (Skivebogen 1918 S. 5). Severin Kjær fortæller i »Præsten i Vejlbj, Søren Jensen Quist, hans Slægt og Samtid« 1894 S. 21 om, at en Kvinde blev kagstrøgen ved Thorsager Birk, fordi hun havde lært sin Datter at falde ligesom de, »der haver den onde Syge, og derved haver hun Trolddom brugt«.

Man har, hvad vi tidligere har set Eksempler paa, tillagt Kjæltringerne alle mulige Synder og Laster: Horeri, Flerkoneri, Blodskam osv., og selv St. Blicher, der nærede megen Interesse for disse Folk, skriver i førnævnte Amtsbeskrivelse: »Ligesaa fremmede ere de for det religiøse; thi naar man undtager, at de gjerne ville have deres Børn døbte, og ønsker en kristelig Begravelse, saa kommer de i hele Mellemtiden ikke i Berørelse med Kirken eller dens Tjenere, uden forsaavidt at de i Tugthuset — ofte i en Alder af 50 Aar og derover — blive tvungne til at lade sig undervise og confirmere«, og i en Anmærkning føjer han til: »Daabsceremonien havde ikke just sin Oprindelse i Agtelsen for dette Sacrament, men meget mere deri, at de erholdt *Faddergaver*; hvorfor og

*) I Dommen over disse „kiæltringer“ (se Jyske Samlinger 4R. 1B. S. 521) hedder det: „Sammeledis bekiende han, at per køen, som nu ligger i Stottens fencksil, og dends Kone Elen, som er i Liimhusit, och nogle saadanne Parti, nar de icke andledes kand komme til Næring, saa gjør de denem en salffue aff seeb ock veleskit kalch, och ehuor som de smør dett paa sig, da eder dett sig ind i kiødet och sidder altid tidigt och rinder som dett vor kræfft, dog det eder sig icke dybt ind i Kiøddett, och siden gaar de om dermed och trygler guds almisse, och nar de vil haffue dett heelt igjen, saa kand de læge dett meth ræent Vand.“

mange skulle have ladet deres Børn døbe 3—4 Gange og oftere. Nu da disse Sportler ere bortfaldne, bryder de vandrende sig mindre og mindre om Daaben.

Selvom Kjæltringerne ikke har kendt meget til den ydre Gudsdyrkelse, hvorefter man gjerne bedømmer Menneskers Forhold til Religionen, tror jeg, man har gjort dem nogen Uret ved at stemple dem som et højst umoralsk og ugudeligt Folkefærd. Kom det an paa et fint Udvortes, ja da bukkede Kjæltringerne under i Konkurrencen; men man skal ikke skue Hunden paa Haarene! Til Folk, der levede under saa trange materielle og aandelige Kaar, tør man ikke stille altfor store Krav, og selvom Kjæltringerne kun kom i Kirke, naar Familiebegivenheder krævede det, maa man ikke udenvidere deraf slutte, at de altid var saa fremmede, for det religiøse, som man har troet og paastaet.

En Aften, jeg søgte Oplysning hos »Kjælle Kasper« om, hvorvidt, der havde været særlige Kjæltrings Viser, og om hans Moder ikke havde lært ham nogle Vers og Remser, svarede han: »nej, ikke uden Aftenbønner«. »Kan du huske disse?«, spurgte jeg. »Ja, de wa dat saa sær — men de æ mangfoldig Oer senn, a haar løst dem«, svarede Kasper halvt undskyldende. Og nu remsede han med samme Færdighed, som lille Kasper i sin Tid for sin Moder: »Bed o Jesus bed for mig, bed mig ind i Himmerig etc.«.

Jeg skal ikke negte, det gjorde et dybt Indtryk paa mig at erfare, at »An Mari Mæster« dog havde lært sine Børn Aftenbønner, og det paa en saadan Maade, at Sønnen, der ellers ikke synes at nære religiøse Interesser, huskede disse 70 Aar efter!

I »J. Almuelliv« V. 571 fortælles om syv Kjæltringer, der var indfangne og i nogle Dage laa i Thorup,

at disse hver Morgen læste deres Herrens Bøn; og en ældre Mand har ligeledes fortalt mig, hvorledes »Wolle Gret« laa og bad i Sengen, naar han under tiden fik Logis i Fortællerens Hjem.

At disse Folk ikke viste saa liden Respekt for Daaben, som Blicher har paastaaet, gives der Eksempler nok paa. Baade Mads Chr. Caspersen og Hustru, »An Mari Mæster« har udført Nøddaab, hvad de dog næppe gjorde, hvis de ikke troede paa Daabens Betydning — Fordel i Form af Faddergaver var i hvert Fald udelukket. Jvnf. ogsaa de Træk, der tidligere er nævnt om Barnedaab, hvor Natmanden selv maatte holde sit Barn, naar andre ikke vilde. S. 53.

Der blev naturligvis født mange »uægte« Børn blandt disse Folk. Det er ligefrem en naturlig Følge af, at Adgangen til at indgaa lovligt Ægteskab var spærret for mange af disse; men ellers var Usædelighedens neppe større hos Kjæltringerne end hos den lavere eller mindrebemidlede Del af Almuen paa den Tid. Blandt dem, der i Hammerum Herred har forset sig med Lejermaal og gennem Herredskontoret bliver eftersøgte for at betale Lejermaalsbøder og udholde Fængsel i St. f. Kirkens Disciplin findes i 1793 nævnt Christoffer Christensen Natmand fra Sunds (han er dog i F. Præstens Erklæring ukendt der i Sognet); men i de følgende 8 Aar findes blandt de eftersøgte ingen Natmænd nævnte, skønt der ellers er Navne nok — i 1797 endog 11 Personer. Ogsaa gennem Kirkebøgerne faar man Indtryk af, at Kjæltringerne ikke var stort værre, end mange andre »ærlige« Folk.

Børnedødeligheden var i de Tider meget stor overalt og det er indlysende, at en Mængde af Kjæltringsbørnene gik til under Forældrenes Omstrefning,

dels af Kulde og Underernæring og dels ogsaa af ublid Behandling, navnlig naar Forældrene var berusede.

I Sommeren 1775 blev et Komplot af omstrejfende Landstrygere og Betlere i et Antal af 17 Personer grebne og indsatte i Arresten i Aarhus. Vedrørende disse Folk bestemmer Cancelliet d. 14/10 s. A., at de 13 Kvindfolk skal indsættes i Spinde- og Børnehuset i Københ. og at Mandfolkene skulde til Københavns Fæstning og de friske og stærke til Rasphuset »og saadan for Fremtiden med saadanne slette Mennesker være at forholde, da Viborg Tugthus ej er rummelig nok til saa mange — — —«. Dommen faldt i Overensstemmelse dermed, og i Politiprotokollen (Fol. 182 b ff. Landsark. Vibg.) finder man følgende Betragtning: »Nogen af Fruentimmerne har bekiendt, at de paa denne deres ulovlige omvandring have aulet Børn uden ordentlig Ægteskab, hvilke Børn tildeels ere døde |: Gud veed bædst om det er skeedt naturligt Viis, eller ved voldsom Haand, eller af Mangel paa den Pleje, som den spæde Ungdom behøver:|«.

Afstamning — Typer — Personnavne.

Selvsagt er det vanskeligt at paapege, hvorfra Stamfædrene til de senere bekendte Kjæltring-Slægter stammede, og naar »Stamhusene« blev oprettede; men der gives dog Tilfælde, hvor det lader sig gøre. Navnlig viser en Række Eksempler, jeg skal nævne nedenfor, at almindelige Folk, især deserterede Soldater, hvis Chancer for at opnaa bedre Stillinger var smaa og hvis Følsomhed med Hensyn til Æren heller ikke var altfor udpræget, slog sig paa Natmandsbestillingerne eller rendte med andre Kjæltringer og Landløbere.

I et kgl. Rescript af 16. Septb. 1724 til Magistraten i Aalborg hedder det saaledes om Soldat Niels Christensen Schiørping af Major Oldenborgs Compagni, der var undvegen d. 5. Juni s. A., at denne »skal have givet sig til Natmanden i Vor Kiøbstad Aalborg, mueligt i den Henseende derover at undgaa dend Straf, som hand ved sin aflagte Eeds Brydelse kunde have fortient —«. Nu gives der Befaling til straks at gribe Desertøren, og saa snart han bekender at have været enrølleret og der fra deserteret og givet sig i Natmandens Tjeneste, »haver I at lade hannem stryge til Kagen og med det første afgaaende Skibsrom derfra hid oversende til Bremmerholm, hvor hand skal arbejde udi Jern sin Livstid, andre ligesindede til Exempel og Afsky«.

Lignende Ordre af s. D. fik Magistraten i Randers vedrørende en Soldat, Jens Nielsen Terndrup, der havde taget Plads hos Natmanden i Randers.

I 1730 var det atter galt i Aalborg: En Soldat ved Navn Anders Madsen Hessebjerg, der stod ved Capt. Haussens Comp., Aalborg Nat. Regiment, absenterede fra Hs. Mayestæts Tjeneste og tog Plads hos Natmanden i Hannes. I den Anledning blev der udstedt en kgl. Skrivelse til Stiftsbefalingsmand Chr. Reitzer, hvori det hedder: »— vor allernaadigste Villie og Befaling, at du gjør den Anstalt, at fornævnte Anders Madsen sig selv til velfortjent Straf og andre til Exempel og Afsky vorder af Natmanden paa bemeldte Hannes offentlig pidsket, da han derefter udi forberørte Natmands Tieneste fremdeles maa forblive —«. (J. T. ⁵/1730).

En Soldat ved Fodgarden, Simon Jensen hed han, fik i 1735 fire Maaneders Orlov for at rejse hjem til Jylland. Ikke alene blev han borte udover den tilladte

Tid, men han tog Tjeneste hos Natmanden i Horsens »og saaledes gjort sig selv infame, for ikke at blive reclaimeret«, som det hedder i J. Tegnelser ^{78/1736}. Magistraten i Horsens fik Befaling til »at tilholde Natmanden i Horsens, at hand, formedelst hans høyst strafværdige Forseelse med at antage meerbemelte Simon Jensen, paa sin egen Bekostning straks skal lade hannem levere i Fredericia«, hvor Simon saa skulde arbejde sin Livs Tid i Jærn blandt *uærlige* Slaver – mindre kunde ikke sone Brøden.

Tre Aar senere tog en anden Soldat, Søren Povlsen Bierret, ved Nordre jydsk Nat. Regiment Plads hos Natmanden i Kaarup By, Børglum Herr. Selvfølgelig var man straks klar over, »at sligt lidderligt Menniske andre til Afsky exemplariter burde at straffes«, og ved Børglum Jerslev Herredsting blev der d. 27. Aug. s. A. hændt Dom over Synderen. Dommen gik ud paa, at hvis anklagede, »som een Undvig og som den der ikke effter lovlig indstævning har villet lade sig finde er tilfunden effter vores udgagne Forordning af 9. Decb. 1735, 1 Post. 8 Art. ved Exercerplatsen at utrommes, og hvis han sig ikke inden 6 Uger indfinder eller nogen af hans Venner Caverer for hans Tilbagekomst da hans Navn at slaas paa Galgen i Herredet, hvor han sidst tient«. (J. T. ^{37/1739}).

En »Mousquetier«, Lars Michelsen, ved Møens gevorbene Infanteri Regiment traf under sin Orlov i November 1750 sammen med en anden Musketter, Hans Dreyer, stjal i Koldingegnen »ein mit Rauch Werck gefütterten sammetnen Frauens Mantel«, som han foregav at have vundet i Kortspil, og nu gærne vilde have solgt. Lars Michelsen bliver arresteret, og medens han sidder i Fredericia, oplyser den der

værende Rakker (Schinder-Knecht), at Arrestanten tidligere har drevet Rakker Haandteringen forskellige Steder i Jylland, bl. a. Steder i Aalborg, Aarhus, Randers og paa Frisenborg. Lars Michelsen tilstod desuden, at han i omtrent 9 Aar, før han blev Soldat, af Frygt for at blive taget til Kavalleriet havde skjult sig hos Natmanden paa Engelsholm og arbejdet hos denne i 14 Dage.

Synderen dømmes ved Krigsretten i Rendsborg d. 19. April 1751 efter d. 25de Krigsartikel Lib. 6. Cap. 17. Art. 36 samt 2den og 188de Krigsartikel til Kagstrygning, Brændemærkning og livsvarigt Slaveri (Staupen Schlag, dem Diebes-Gemerck an der Stirn, und demnechst lebenslanger Scklawerey sein Verbrechen zu büssen). Kongen ændrer dog Dommen derhen, at Delinkventen først skal have 3 Aars Slaveri i Rendsborg og derefter jages bort. Men skulde Lars Michelsen derefter vove at melde sig til Tjeneste ved Hs. Majestæts Tropper*), da maatte han ogsaa være sikker paa at komme til at arbejde i Jærn sin Livstid, naar det blev opdaget. (Kommandantskb. Rendsborg, Pk. 37. Krigsmin. Ark.).

Paa samme Tid er det galt fat med en anden Musketter, Christian Nielsen, fra samme Regiment. Denne Soldat fik Pas af Regimentet fra Sommeren 1749 og til Maj 1751 »for at ernære sig i Jylland og Holsten ved sin Glarmester-Profession«. Omtrent tre Uger før Mickaelis 1749 drog han til Jylland, traf der en Rakker-Tøs og med hende drog han saa rundt paa Landevejene. Det var selvsagt slet Selskab for en Soldat,

*) Om de „Nationale Soldater“, der idømmes Slavestraf, hedder det (1798 ^{5/6}), at disse ikke er uskikkede til videre Krigstjeneste, „saafremt de ikke have paadraget sig denne Straf ved slige Forbrydelser, s o m k r æ n k e Æ r e n“.

og hun forførte ham da ogsaa, først til at hjælpe sig ved Flaaningen af en Hund, »um einige Schillinge zu verdienen«, og da Fanden først havde faaet en Finger, tog Soldaten Skridtet fuldt ud og udgav sig overfor Bønderne for Rakker. Med Hensyn til Munderingen, han bar, da fortalte han, at det var en, han havde handlet sig til.

For at lære Kærestens Familie at kende, drog han med hende til Salling, hvor hendes Broder, Daniel, var Natmand. Hos Daniel fik han en til sit Arbejde mere passende Mundering, hvorpaa han snittede sin gamle dito i Stumper og Stykker for helt at udslette Sporene af sin forrige Stilling. Efter at have arbejdet hos »Svogerens« et Par Maaneder, rejste han til andre Natmænd. Først tog han til en paa Mors (Insel Mos), saa til en i Thy (Thygel), hvor han var til omkring Paaske s. A. og saa vendte han tilbage til Daniel og hjalp ham i tre Uger. Man faar Indtryk af, at Christian Nielsen havde faaet en grundig Uddannelse hos Daniel i den Tid, efter som der oplyses, at »er auch bey einer Execution in Salling, da zwey Leüte decolirt und ihre Cörper verbrandt worden, Handreichung gethan«. Siden havde han atter strejft om i Landet.

Under Forhørene tilstod Soldaten endvidere, at han fra Michaelis til Martini havde arbejdet hos Natmanden i Randers. Men da Rygtet gik, at man eftersøgte baade ham og den i forrige Sag nævnte Lars Michelsen, stak han af. Han traf forresten L. M. ved Juletid i Aalborg Egnen, og begge blev kort efter grebne og arresterede.

For sin skammelige Opførsel blev Christian Nielsen naturligvis dømt fra Livet — Æren havde han jo allerede mistet. Han skulde efter Krigsartiklernes 61de og 2den samt 188de Artikel ved en edssvoren Krigs-

ret i Rendsborg d. 19. April 1751 hænges (durch den Strang vom Leben zum Tode gebracht). Men Kong Frederik d. V. var ikke slet saa grusom — »aus beson- derer Königl. Clemence« besluttede han d. 17. Maj s. A., at Synderen skulde tilbringe Resten af sit Liv som Slave i Rendsborg Fæstning. (K. Rendsbg. P. 37. Krigsmin. Ark.).

I en Natmandssag ved Hammerum Ret 1745, der nærmere skal omtales i næste Del, forklarer Karen Christensdatter, der var født i Grønbæk S., Lysgaard Herr., at hendes Fader, Christen Pedersen, gav sig til at være Natmand, fordi han var løbet fra Rytteriet; og i en anden Sag ved samme Ret 1748 oplyser den anklagede Niels Glarmester fra Aulum, at han tidligere havde været Matros. I Skive Politiret forklarede Andreas Laursen Høg, 1752 ²³/₉, at han, efter at have været Soldat i 6 Aar og faaet sin Afsked, senere ernærede sig ved at feje Skorsten og flikke Kedler. En Snes Aar havde han været »betinget som Skorstensfejer ved Baroniet Ryssensten og Ørislef Closters Eiere«, og mange Aar var han Skorstensfejer i Ringkøbing, indtil Natmanden i Madum for tre Aar siden afløste ham der. At nævnte Natmand ikke hed Andreas Laursen, som forklaret, men Peder Høg, og at han ikke var afskediget, men simpelt hen bortløben af Tjenesten forandrer ikke Realiteten, at Soldaten foretrak det ringeagtete Natmandsarbejde for Krigerhaandværket. (Om denne Sag se Jeppe Aakjærs Artikel om Rakkerliv i Skivebogen 1919).

I Kirkebøgerne har jeg ligeledes et Par Gg. set Eksempler paa, at afskedigede Soldater har slaaet sig paa Kjæltrings-Professionen. I Rønbjerg Sogns Kirkebog 1781 24. Juni nævnes: »Hafde en afskediget Rytter af Profession Glarmester Johan Henrich Johansen

og Hustru Ane Kierstine Hans Datter 1 Søn til Daasben udi Estvad — —, og i Skinnerup Kirkebog 1797 23. Apr. nævnes i Anledning af at Niels Hansen Rosenlund og Benned Christensdatter fik et Barn døbt, at »Manden skal være en paa Pension afskediget Ryter, er Glarmester af Profession«. Her kan ogsaa noteres, at Stamfaderen til KvembjærgsRakkerne, i Følge Overleveringen, var en Soldat, der var løbet fra sin »Haandtering«.

Anton Gaardboe fortæller i »De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel« S. 109, at Kristen Klim, der var Natmand i Hundslev, i Følge gamle Folks Beretning skulde have været af bedre Familie fra Klim i V. Han Herred og at han havde været Forvalter. Da han en Gg. havde skrevet et falsk Skudsmaal for en Karl og som Straf skulde miste sin højre Haand undgik han Straffen ved at slaa sig paa Rakker-Haandteringen.

Det synes i ældre Tid ikke at have været ualmindeligt, at en dødsdømt Mand kunde redde Livet ved at paa tage sig Bøddel eller Rakkerarbejde, ligesom man har haft den Opfattelse, at Kvinder kunde slippe for den dem idømte Dødsstraf, naar de vilde ægte Bødlen eller Natmanden.

I en kgl. Rettertingsdom 1557 hedder det om en Tyv, Rasmus Klavsén, fra Langeland, at denne, efter at have tilstaaet, bad om Naade og at maatte faa Tyvsmærke og blive Bøddel paa Landet i St. f. at miste Livet. »— —, och therpaa uti Rette lagde Anders Clementssén en Dom, som Niels Jacopssén uti Piregaardt mett VIII Dannemenndt uti Nørreherriitt paa Langelanndt udgiifvit hagede under Dattum MDLVI, lydenndes, at eptther Rasmus Claussénns egenn Bekienndelse och Beplygtelse och epttherthii at Sagvolderenn tillodt och unnte hanum sitt Liiff, och

att hanndt schulle bliiffve Bödell, tha dömp^{te} the for^{ne} Rasmus Claussenn till enn Tiuff och at faae Tiuffs^s och Bödels^sMercke, och dömp^{te} hanum sitt Öre fra, och Bundenn sinn Koste igienn — —« (Kolde-
rup-Rosenvinge: Gamle danske Domme II. No. 99).

Tilfældet er næppe enestaaende, i hvært Fald vilde det da være mærkeligt, at den dødsdømte kunde komme i Tanker om, at der var Mulighed for en saadan Afgørelse.

Saavel i Frankrig som Tyskland var det i ældre Tid Skik, at en dødsdømt Forbryderske kunde blive benaadet, hvis Bødlen paa Retterstedet tilbød at række hende sin Haand (se H. Mathiessen: Bøddel og Galge-
fugl S. 66). At nævnte Skik ogsaa har været udbredt, eller i hvært Fald kendt, her, fremgaar af et Par Traditioner: I Jydske Folkeminder VI. 152 fortælles om en Barnemorderske, Birrit Boel, der blev henrettet paa Bostrup Hede. »Saa kom der nogle Kjæltringer, og de vilde have haft hende til Kone en af dem, og det kunde have frelst hende, men hun sagde nej, hun vilde ikke slæbes omkring i æ Land og saa altid høre for det, de havde frelst hendes Liv«. Nylig har en gammel Mand fortalt mig om et lignende Tilfælde, efter sin Moder: En Pige, der havde født i Dølg^smaal og dræbt sit Barn, blev henrettet paa »æ Bawns^shyw« i Lund, Gjellerup Sogn. Den Dag, hun skulde henrettes, var hun stærkt pyntet. Da Skarpretteren spurgte hende om Grunden der til, fortalte hun, at man havde bildt hende ind, at hun kunde faa Lov til at beholde Livet, naar hun vilde ægte Bødlen. Men Skarpretteren blev vred og skældte ud. Ved denne Lejlighed var der forresten en gammel Mand, der spurgte: »Falil, æ I æ Børel?« Svaret lød: »Nej, jeg er Skarpretter!«

Undertiden stammede Natmændsfolkene eller Kjæltringerne direkte fra Bondestanden. Den i sin Tid over Midt- og Vestjylland bekendte Kjæltring, P. Kr. Strudal, var saaledes, i F. Traditionen og eget Udsigende, en »stor« Gaardmandssøn, og selv om der er pyntet ved Stamtavlen, var han i hvært Fald ikke Kjæltring af Fødsel. Johanne Abraham's anden Mand i Madum, Mads »Abraham« var bondefødt, og den over næsten hele Jylland i sin Tid berømte og berygtede Mirakkeldoktor og Trolldmand, Laust Glavind, Broder til førnævnte Wolle Gret, var af Bondeæt, selvom man hidtil har anset saavel ham som Moderen, »Gro Gret«, for at være »fuldbløds Taterer«. Ligeledes forekommer der adskillige Tilfælde, hvor en Kjæltring-Karl blev gift, eller levede sammen med en »stor« Gaardmandsdatter, hvilket paa alm. Dansk dog kun betød, at hun var bondefødt.

Naar man ser Dalsgaards Billede af en Natmand, vel det ældste Portræt man har af en saadan, da er det ejendommeligt næsten Mandens Hat, thi Ansigtstrækene ligner jo en almindelig Bondemands i gamle Dage. Og ser man paa de Fotografier, der i en senere Tid er tagne af forskellige Kjæltringer, da kan man ikke i et Tilfælde tale om Racepræg, hvilket ogsaa, i Overensstemmelse med det Resultat jeg er kommet til i nærværende Arbejde, er saare naturligt, eftersom disse Folk, ethnografisk set, ikke var forskellige fra den øvrige Befolkning.

C. Dalsgaard: Natmand 1856

Nu skal jeg ikke benægte, at de omstrefjende Natmændsfolk og Kjæltringer i adskillige Tilfælde var mørkhaarede — i Alm. dog samtidig med blaa Øjne. Men dels kan man hist og her, hvor Folk ellers er lyshaarede, træffe mørke Individider, uden at nogen faar Mistanke om, at disse tilhører en fremmed Race, og dels kan der paapeges Tilfælde, hvor Natmændsfolk i Vestjylland er kommen fra Øerne eller Egne, hvor Folk er mørkere.) Man kan nævne Christoffer

A. E. Johansen: Kr. Kvembjærg

»Jænyww« født Michelsen, en meget berygtet Kjæltring, Skorstensfejer og Natmand fra Sjørring i Lindum Sogn, under Thiile Gods, der var født paa Lolland omkr. 1744. Og blandt de i Natmandssagen ved Hammr. Herreds Ret i 1745 optrædende Natmændsfolk oplyses, at Natmand Jens Niensens Hustru var en Natmands Datter fra Ulvig i Holbæk Amt.

Det paalideligste Billede af Typerne giver imidlertid Signalementerne paa de Natmændsfolk, der har været i Straffeanstalterne. Men et Gennemsyn af disse giver ligesaa lidt nu, som den Gang Typerne blev beskrevne, Indtryk af noget fremmed, hvad enhver vil kunne overtøye sig om ved at studere de Signalementer, der gengives ved adskillige Personer i næste Del.

Demæst vil vi et Øjeblik se lidt paa Personnavnene. Medens Zigøjnerne bærer fremmede Navne som: Enok, Altenburg, Mundeling, Benneweis, Miehe,

Herzberg, Mägeli, Rosenhagen eller hvad de nu hedder*), har Natmændsfolkene og Kjæltringerne, saa langt Kilderne vise tilbage, gode hjemlige Navne, og selv deres Øgenavne er træffende Benævnelser til Skarvanker eller Ejendommeligheder ved Individet eller Familien, selvom det ikke straks er klart, hvorfor denne hedder Kat, Mus, Svin, Ryle, Tænd, Mæster osv.

Her vil der dog være Anledning til at dvæle et Øjeblik ved nogle u-danske Navne, der mer eller mindre leder Tanken hen paa fremmede Folk. Man træffer bibelhistoriske Navne som: Adam, Abraham, Daniel, Kasper osv. Men hertil maa dog bemærkes, at man i ældre Tid ofte traf saavel alm. som fornemme Folk med de samme Navne, der vel i adskillige Tilfælde var Almanak-Navne.

Kun i et Par Tilfælde vil der være større Grund til at undersøge, om der er Mulighed for, Navnene er komne ind med fremmed Blod. Blichers »Linka Smælem« har sikkert kun det fremmede Præg, Digterens frodige Fantasi og Dalsgaard gennem sit Billede har sat paa hende. At selve Navnet skyldes Blicher, synes utvivlsomt.

Derimod har »Tater« Adam voldt mig Betænkning; mindre dog ved at Goldschmidt opdagede »orientalsk« Blod i Sønnen, som ved at Christen Adamsen fortalte, at hans Bedstefader skulde være fulgt med Grev Frijs fra Italien her til Landet, og at Slægten synes at have faaet »Tater« Navnet hæftet paa sig som alm. Kendingsnavn, hvad unægtelig kunde tyde paa, at disse Folk har haft et fremmed Præg. Imidlertid har jeg, trods megen Umage, ikke

*) Jvnf. „Rejsende“ af Johan Miskow i „Danske Studier“, 1904, S. 129 ff.

fundet det mindste, der forraader fremmed Blod hos Slægten.

»Tater« Adam var født omkr. 1774 (Kirkebogen er brændt) i Spørring Sogn, Hasle Herr. Hans Forældre var Glarmester Carl Christian og Lene Olesdatter, Navne, der hverken har italiensk eller endnu mindre orientalsk Klang! Men samtidig med, at »Tater« Adam og dennes mere bekendte Børn, Christen Peder Adamsen og »Tater« Lene, opholder sig i Østbirk, bor der i samme Sogn en Husmand, der hedder Adam Christensen Smed (død 1805, 78 Aar), og denne havde en Søn, der hed Christen Adamsen »Smidt« — han blev i 1802 trolovet med Anne Jensdatter fra Urup Mølle, og flere Efterkommere nævnes af dette Par. Nu ligger det snublende nær at tro, at man — maaske Præsten eller Degnen — har givet Glarmester Adam Carlsen og hans Børn TaterNavnet og derved sat et Stempel paa Kjæltringerne, saa disse ikke senere skulde blive forvekslede med de skikkelige Bønder, der tilfældig bar de samme Navne.

Saa har vi RolandSlægten i Vendsyssel. Navnet lyder fremmed, men man træffer dog respektable Folk i ældre Tid med samme Navn.

I 1630 nævnes en Byfoged Anders Rollandsen i Viborg (N. kirkeh. S. IV. 181) og i 1715 er der en Tvistighed mellem en Kirstine Margrethe Nielsdatter Roland af Viborg paa den ene og Borgemester, Raad samt andre vedkommende paa d. a. Side angaaende en Arv eft. hendes Fader, Niels Rolandsen og hendes Søster, Dorthe Nielsdtr. Roland (J. T. 93. 138. 212 og ²⁰⁴/₁₇₁₈). I 1664 fik en Borgmester Rollandsen i Middelfart Strib Færgested i Forvaltning.

Endelig kan jo ogsaa nævnes, at vi har en gammel Folkevisé, hvori den rige Rolland omtales.

Saavel Evald Tang Kristensen som Anton Gaardboe besøgte den gamle »Tater« Roland Peter Andreasen i Sindal Fattiggaard, der var født i Nibe 1819, og Gaardboe bemærker, »at Ansigtifarve og Udtryk røber ikke nogen fremmed Afstamning«. Rolands Fader var Glarmester og hed Andreas Petersen og hans Moder hed Juliane Rolandsdatter — hun var født i Kolind ved Ebeltoft ca. 1800.

Opholdssteder og Boliger. Som nævnt i Inledning var der, navnlig i det 19. Aarh. visse Hovedcentrer i Jylland, hvor Natmændsfolk og Kjæltringer fandtes i større Antal (fl. Familier). I Ringkøbing Amt kan som saadanne Steder nævnes: Rind, Dejbjerg og Rønbjerg foruden en Del Sogne, hvor der i kortere eller længere Tid boede enkelte KjæltringsPersoner eller Familier, saaledes i Nissum, Madum, Lem, Staurning, Snejbjerg, Gjellerup, Sunds, Ørre, Aulum osv.

Af Amtmand Lunds Bemærkning i 1717 om, at Proprietæerne anviser Rakkerne Byggepladser paa Udhederne langt fra andre Mennesker, synes at fremgaa, at NatmandsEmbederne paa den Tid særlig har været knyttet til Herregaardene, og ligeledes, at Rakkerne selv har maattet sørge for Tag, hvis de vilde have saadant over Hovedet. I Byerne derimod havde Natmændene (Rakkerne) faste Embedsboliger, der vistnok som Regel laa ved eller lige udenfor Portene.

At Natmændsboligerne under disse Omstændigheder maatte blive yderst simple paa Landet, siger sig selv, og disse blev da ogsaa af den øvrige Befolkning kaldt Rakkerkuler.

Undertiden var en saadan Rakkerkule gravet ind i en Bakkeside eller i en Høj eller ogsaa halvvejs

nedgravet i Jorden og saa forresten opført af Jord, Pinde og gammelt Skrammel, der var sammentigget rundt om fra. De ældste Rakkerboliger i Dejbjærg og Rønbjærg var, efter Sagnet, gravede ind i Bakkesider, og i en Politisag i Ringkøbing Byting 1834 oplyses, at Peder Godt, da Fattigkommissionen i Velling ikke vilde have ham, først flyttede til Skærsliberhuset i Lemb Sogn og derfra i Maj 1832 til Ølstrup Hede, hvor han gravede sig en lille Søjhytte i en Høj, og hvor han boede den følgende Sommer og Vinter sammen med sin Kæreste, Karen Stauning. Derefter solgte han Herligheden med tilhørende Rettigheder for den beskedne Sum af 1 Rigsdaler og 3 Mark Courant til Nedbrydning.

I Rind var Forholdene næppe stort bedre i ældre Tid, eftersom man for et halvt Hundrede Aar siden kaldte en Plet paa Mørup Mark for »æ Kuul« — formentlig stammede Navnet fra, at der i endnu ældre Tid havde ligget en Rakkerkule der. Maaske var det netop Stamhuset, hvortil Rakkeren brugte Træet fra Galgen i Snejbjærg, hvorom mere i næste Del.

Men var disse Natmænds og Kjæltringboliger simple, var der dog i de magre Hedeegne mange fattige, men »ærlige« Folk, der levede under lige saa ringe Kaar og i Jordhuse af lignende Beskaffenhed. Her skal blot nævnes et Eksempel, der kunde suppleres med mange andre fra Midtjylland: Paa Røjen Hede i Sunds boede omkring Midten af forrige Aarh. Jens Chr. »Gartner« i et Jordhus, der var gravet ca. 2 Alen ned. Træet til Huset hentede Konen paa en Trillebør i Ørrevad paa én Gang — en Afstand paa ca. 4—5 Kilometer. Da man en Gang hentede Jordemoderen, Constance Kathrine fra Ørre, til Konen i Jordhuset, var det ikke muligt at faa den temmelig

trivelige Madame presset gennem den snævre Dør-aabning, hvorfor man maatte fjærne nogle Hedetørv og Ris fra Taget og hive hende den Vej ned i Hytten, idet man satte en Stol under — saa var der forresten ikke langt. I Huset fandtes ingen Skorsten, kun et Røghul i Taget.

Længere frem i Tiden boede Kjæltringerne, for saavidt de da ikke var henviste til Fattighusene, senere Fattiggaardene, rundt om i simple Smaahuse, hvoraf der fandtes mange overalt paa den Tid. Kun i ganske enkelte Tilfælde blev Forsørgelses-Kommunen med Hjælp af Amtet nødt til at bygge til disse Folk, dels paa Grund af Bolignød, men dog mere fordi ingen havde Hjärterum.

Antal og Opløsning. Som nævnt S. 51 bebudede Cancelliet i sin Promemoria til Amtmanden i Thisted d. 29. Novbr. 1794, at der vilde blive udstedt en Anordning, hvorved man haabede, »at den hidtil herskende Fordom mod disse Mennesker skal blive aldeles udryddet«. Nævnte Anordning kom ikke, og det var for saa vidt ogsaa ret ligegyldig, som Fordommene nu engang ikke lod sig udrydde ved kgl. Forordninger; men d. 23. April 1803 gav Cancelliet Stiftamtmændene og Amtmændene, udenfor Sjælland, Ordre til at lade foretage en Optælling af, hvor mange Natmandsfamilier og do. Medlemmer, der fandtes, og samtidig skulde der oplyses, om ikke Natmands-Embederne kunde afskaffes og Natmændsfolkene indlemmes i Samfundet.

Holder vi os til Ringkøbing Amt, da fandtes der, efter Fortegnelsen 1803, 51 Personer indenfor dets Grænser henhørende til de fastboende Natmandsfolk

(Embedsfolk), eller 9—10 Familier. Og disse fordelte sig saaledes:

Ramme Sogn, Vandfuld Herr.	1 Familie paa	4 Personer
Romb, Skodborg Herr.		2 —
Hjerm, Ginding Herr. 3	— »	9 —
Madum, Ulfborg Herr. 1	— »	13 —
Vildbjærg, Hammerum Herr.		1 —
(Natmandssøn)		
Rind, Hammerum Herr. 2	— »	15 —
Dejbjærg, Bølling Herr. 1	— »	7 —

Iøvrigt var der paa den Tid, efter Optællingen, ialt 248 Individuer af disse Folk i Jylland.

Efter at have modtaget disse Oplysninger henlagde Cancelliet Sagen. Maaske følte det sin Raadløshed, trods det ikke fattedes Forslag fra mange forskellige Sider, eller maaske udtrykkes Stillingen bedre ved — Magtesløshed. Endelig havde Regeringen vistnok ventet, at de værste Ulæmper ved disse Folk vilde svinde bort, efter at de Personer, der ikke kunde ernære sig selv, fremtidig, i Henhold t. Fattigreglementet af 5. Juli 1803, kunde faa fornøden Understøttelse. Der var ogsaa, f. Eks. i Ringkøbing Amt, en Del omstrejfende Natmændsfolk og Kjæltringer, især ældre Kvinder og Børn, som nu fik Understøttelse af Amtsfattiggassen; men naar det drejede sig om arbejdsføre Folk, var man tilbøjelig til at afvise disse under Henvisning til, at saadanne raske Folk selv kunde tjene Føden.

Baade direkte og indirekte blev Regeringen nu og da bearbejdet fra forskellige Sider af Folk: Amtsmænd, Herredsfogder, Præster osv., der interesserede sig for at faa Natmandsuvæsnet afskaffet. Her skal blot nævnes Amtsprøbst Lodberg Krarup i Borris,

der i 1813 udarbejdede og afleverede et Forslag til Natmandsstandens Forsørgelse og Ophævelse. Forslaget lod han 1817 trykke i sit eget Trykkeri og udele til Venner og bekendte. Landsoverrets Assessor S. Jørgensen fremkom ligeledes med et Forslag i sin lille Pjece: »Noget om de saakaldte Natmænds Familier«, Viborg 1815.

Den 23. April 1819 indsendte Stiftamtmand Fredrik Moltke i Aalborg en længere »Forestilling« til Cancelliet angaaende Natmandsfolkene i Nørrejylland. Moltke henstillede der i »Om derfor ikke det Kongelige danske Cancellie maatte ansee det hensigtsmæssigt, at en Commission blev udnævnt bestaaende af Stiftamtændene af Viborg og Aalborg tilligemed nogle Embedsmænd, som disse maatte bringe i Forslag, hvilke det blev paalagt at indhente fuldstændige Oplysninger om denne Sags Beskaffenhed for saavidt Nørre Jylland angaar, og indkomme med Forestilling om de kraftigste Midler til at raade Bod paa denne omforklarede Uorden«. (Dyrlund S. 389 ff.).

Cancelliet udsendte derefter d. 22. Juni 1819 et Cirkulære til Amtmændene i Jylland, undtagen Aalborg, angaaende Midler til at hindre Natmændsfolkets Omstrejfen. »Da det er blevet Cancelliet forebragt, at der endnu i visse Egne af Jylland skal under Navn af Natmændsfolk forefindes en Deel Personer, som føre et omvankende Levnet og for største Delen ernære sig af Betleri, saa skulle dette Kollegium, der maa ansee det for en Sag af yderste Vigtighed at bringe disse for den offentlige Sikkerhed farlige Personer til at føre et ordentligere Levnet, tjenstligst anmode (Tit.) om behageligst at ville snarest muligt hertil indsende Oplysning om Natmandsfamiliernes Antal i deres Embedsdistrikt og afgive Deres Betænk-

ning om de bedste Midler til at hindre deres Omstrejfen og danne dem til nyttige Medlemmer af Staten etc.«.

Optællingen kom altsaa denne Gang til at omfatte baade de fastboende og de mer eller mindre hjemløse Omstrejfer, de Folk vi her kalder Natmændsfolk og Kjæltringer, og man naaede Tallet 79 i Ringkøbing Amt.

Cancelliet fandt imidlertid de indkomne Besvarelser ufyldestgørende, og det sendte derefter Stiftamtmand Schönheider i Viborg følgende Skrivelse, dat. d. 31. Marts 1821:

»Paa Grund af en til Cancelliet indløben Forestilling, betræffende den Ulæmpe de saakaldte Natmandsfolks Omstrejfen i flere Egne af Nr. Jylland medfører, udbad man sig under 22. Juni 1819 samtlige denne Provinses Overøvrigheders Betænkning om paa hvilken Maade dette Onde kunde forebygges og Natmandsfolkene, der hidtil have udgjort en særegen fra de øvrige Statsborgere adskilt Menneske Klasse, kunde dannes til nyttige Medlemmer af Samfundet.

Ved de derefter indkomne Svar er imidlertid denne vigtige Sag efter Cancelliets Skjønnende endnu ikke bleven saa tilstrækkelig oplyst, som det forinden yderligere Foranstaltning paatænkes, er at ønske, og man anseer det derfor rigtigst, at Sagen efter Geheime Conferentsraad Moltkes Forslag nærmere overgives af ham og Hr. Stiftamtmand i Forening med andre sagkyndige Mænd, hvis Betænkning De maatte finde det passende derover at indhente. Idet man altsaa anmoder Hr. Stiftamtmand om at deeltage i disse Forhandlinger, bemærkes det, at der under Conferencen, der bliver at føre skriftlig, i Særdeleshed bør tages Hensyn paa at bringe saadanne Lovbestemmelser og Foranstaltninger, hvorved Natmænds Familiernes kunne

bringes ud af deres indbyrdes Forening, og derved sættes i Forbindelse med det øvrige Borgersamfund, samt gjøres deelagtige i dettes Fordele, og at in specie deres Børns Underviisning og Opdragelse i Overensstemmelse med de alm. Anordninger kan betrygges, og den offentlige Orden og Sikkerhed kan overholdes mod de Brud paa samme, hvortil disse Mennesker efter deres nærværende Dannelse og Stilling ere fristede og hengivne.

Om Resultaterne af Forhandlingerne, som Geheime Conferentsraad Moltke er anmodet om at indlede, forventer man i sin Tid fra ham og Hr. Stiftamtmand at modtage Beretninge.

Resultatet lod vente længe paa sig, og Cancelliet maatte efterlyse Betænkningen d. 18. Aug. s. A. og atter d. 23. April 1822. Endelig paa Slutningen af Aaret fremkom Beretningen, der er dateret Viborg d. 12. og Aalborg d. 16. Decbr. 22. Materialet, der findes i Vibg. Amtsarkiv, Indkomne Breve 1822 Pk. 91, nu Landsarkivet i Viborg, bestaar af et Forslag fra St. St. Blicher, Thorning 1820*), et do. fra Justitsraad Neckelmann, Randers 26. Oktob. 1821, et fra Inspektør Undall, Viborg Tugthus 31. Aug. 1822 og endelig et fra Stiftamtmand Schønheyder, Viborg 4. Novb. s. A.

Det fører altfor vidt at omtale alle de mange Forslag, der fremkom i Tidens Løb (se Dyrhund). En foreslog at sende Natmændskarlene til vore fjærne Besiddelser som Soldater, en anden at oprette Kolonier af disse Folk til Opdyrkning af Mark og Hede, nogle holdt paa Fængsling, korporlig Revselse, Klapjagt osv. og en foreslog, at man ved Hjælp af Krudt skulde brænde et Mærke paa Kroppen af dem, der

*) Se „Tilskueren“ 1919 S. 181 ff.

løslodes af Straffeanstalterne, — dog paa et Sted, der skjultes af Klæderne! Endelig fremkom der selvfølgelig mange bedre Planer.

I Chr. 5tes Danske Lov 3—19—18 og 19 Art. paa-
bydes, at Amtmændene to Gange om Aaret skulde
holde »Inquisition« over omstrefjende Lediggængere,
og de, der holdt sig til Side de to Dage (d. 1. Juni
og d. 1. Decb.) Inquisitionen skete, skulde agtes for
Løsgængere, gribes og straffes.

I Hertugdømmerne havde man flere Gange ladet
afholde Jagt paa Omstrejferne, derimod er det mig
ikke bekendt, at man i det øvrige Land havde efter-
kommet Loven i den Retning. Men til forskellige
Tider træffer man dog Forslag derom. Den 26. Sep-
tember 1752 fik Herredsfogden i Salling, Peder Dor-
schæus, tvende Tyvebander, han havde opfanget, ind-
sat i Viborg Tugthus. Den ene Bande bestod af 6
og den anden af 7 Personer, »blandt hvilke en Fader
med 5 Sønner og en løs Qvinde, med hvem disse 5
Sønner er avlet i Utugt, og skal være saa vankundige,
at de ey veed, at der er een Gud til, ligesom det ey
heller vides, om de er døbte etc. — —«. Vedrørende
disse Folk modtager Stiftbefalingsmand Joh. Albrecht
With og Biskop Andreas Wøldicke et Kongebrev af
10. Novb. 1752, hvori det hedder:

»Thi give vi Eder hermed tilkiende, at vi alt hvis
saaledes, angaaende forommeldte 15 omløbende og i
Viborg Tugthus indbragte Personer, er bleven for-
anstaltet, allernaadigst have approberet, og som I yder-
mere allerunderdanigst have forestilt, at det vel var
gjørligt, at see det ganske Land rensset for saadanne
Landplagere, naar af alle Stiftamtmand blev gjort Af-
tale, paa een bestemt Tiid at lade ved alle vore Be-

tienter og Sognefogder i et hvert Amt holde Inquisition og Klappjagt, men det først ville afgjøres, hvorfra de paagaende Omkostninger skulle udredes, naar saadanne ugudelige Mennesker blev paagrebne i Sneese eller Hundrede Tal — —«. Kongen ønsker gjerne at modtage nærmere »Forestilling, hvorledes de omløbende Løsgængere og deslige Folk kan opbringes«, naar Tugthuset kommer i Stand. (J. Tegn. ^{85/1752}).

I Viborg fik man en ny Amtmand 1831, Ahlefeldt Lavrvig, og denne fik sat igennem, at der blev afholdt en saadan Jagt, dog ikke paa de i Loven bestemte Tider, i Viborg, samt Dele af Aalborg, Randers og Ringkøbing Amter d. 11. Febr. 1835. Udbyttet ved denne Kjæltringjagt var stort, idet der i Ringkøbing Amt blev fanget 64 Personer, i Viborg A. 45 og i Aalborg A. 33 — ialt 142. Blandt disse var ca. Tredieparten Børn og nogle hørte ikke til Natmandstypen.

Et nøjagtigt Tal over, hvor mange Natmandsfolk og Kjæltringer, der f. Eks. fandtes i Ringkb. A. paa den Tid, giver de 64 ikke, thi dels strakte Jagten sig ikke over hele Amtet, dels maa man regne med, at nogle vilde kunne undgaa Jægerne og at andre allerede sad i en eller anden Arrest, men endelig maatte man lægge Tallet paa de fastboende Natmandsfolk til, hvorved Tallet vilde øges med ca. 15 fra Rind og ca. 35 fra Dejbjærg etc.

Som praktisk Resultat af Jagten kan nævnes, at en Del hjemløse Kjæltringer nu fik anvist et Sogn, hvor de fremtidig skulle være forsørgelsesberettigede, hvorved Myndighederne ogsaa fik Lejlighed til at sørge for Kjæltringbørnenes Skolegang og Konfirmation, ligesom man efterhaanden fik de yngre, arbejdsdygtige Individuer anbragte i faste Pladser blandt Bønr

derne. En Del af de indfangede, ældre Kjæltringer blev indsat i Viborghus for kortere eller længere Tid.

Naar man læser ældre Beretninger om Natmændsfolk og Kjæltringer, da lyder det stadigt, at disse optraadte i store Flokke eller i store Drifter, og de enkelte Eksempler saavel fra Retssager som fra gamle Folks Fortællinger, hvor der opgives Komplotter paa 20—30 til et halvthundrede Stykker, giver let den fejle Forestilling, at nævnte Folk i Alm. optraadte i Flokke. Nej, Reglen var, at de strejfede om parvis eller familievís, idet man ikke tager Ordet Familie altfor bogstavelig! Men var Mand og Kvinde med 5—6 eller flere Rollinger paa Farten og de saa, maaske tilfældig, mødte en anden Familie af lignende Størrelse, blev det let et antageligt Selskab.

Adskillige Forfattere har opgivet forskellige Beregninger eller i hvært Fald Tal paa Natmændsfolkene. Det er Tal, der svinger mellem 400 og 1000. Dyrland underkastede Spørgsmaalet en nøjere Prøvelse ud fra de førnævnte Opgivelser fra 1803, 1819 og 1835, og han mente derefter, at Tallet i Nr. Jylland paa disse næppe kunde sættes højere i 1819 end til mellem 300 og 400, og at det i 1835 vilde være 100 lavere (Dyrl. S. 232 og 242). Udenfor Jylland synes disse Folk ikke at have spillet nogen større Rolle i disse Tider, og man faar Indtryk af, at de er forsvundne tidligere paa Øerne end i Jylland, og deres Efterkommere maa enten ret hurtigt være gaet op i den alm. Befolkning eller være rejst andre Steder hen, eftersom man ikke mærker til disse Folk i den Tid, hvor de netop var til den største Plage i Midt- og Vestjylland.

Jeg skal ikke prøve at foretage nogen Beregning over Antallet af vore Folk, eftersom det paa Forhaand

er givet, at samme ikke kan blive nogenlunde nøjagtig. Men at Tallet ikke var nedadgaende omkr. 1835 i Ringkøbing Amt er sikkert nok; jeg vilde netop anse Tiden omkring Midten af det 19. Aarh. for Kjæltringernes Glansperiode her i Midt- og Vestjylland baade med Hensyn til Antal og »betydelige« Personer.

I enkelte Distrikter og til visse Tider vilde man nok kunne opgive Natmandsfolkernes Antal ret nøjagtigt ved Hjælp af Folketællingslisterne og Kirkebøgerne, men som Regel vil man forgæves søge efter disse Folk i de ældste Lister fra 1787, det er som man paa den Tid ikke regnede saadanne for rigtige Mennesker, og selv i Listerne fra næste Tælling, 1801, er Dejbjerg Kjæltringerne ikke nævnte. Først i 1834 er Materialet nogenlunde godt, men man maa dog stadig regne med den Mulighed, at Præsten, Degnen eller hvem der nu stod for Tællingen, hist og her kan have undladt at bemærke, at vore Folk hørte til Natmandsslægten.

Men selve Glansperioden bar i sig Spiren til Kastens Opløsning. Fordommene mod disse Folk maa paa den Tid siges at være forsvundne, og det voldte ikke mere Vanskelighed med at anbringe de yngre, arbejdsføre Personer i Tjeneste hos Bønderne, for saa vidt det da var nogenlunde skikkelige Kjæltringer.

Karlene blev tagne til Soldater, gjorde deres Tur med i Krigene og erhvervede sig efterhaanden den Anseelse, de hidtil havde savnet. En Del var der jo, som vi skal høre i næste Del, der foretrak at dele Tilværelsen mellem Straffeanstalterne og Guds frie Natur, og endelig var der nogle, der drog til det forjættede Land, »the far west«, for at bryde sig nye Baner. Kun de ældre Kjæltringer, der fra Barnsben

havde været vante til at foretage deres periodiske Vandring med Tiggerpose og Bliktøj, fik i Almindelighed Lov til at blive i deres Profession, saa længe de kunde, naar de ikke gjorde sig skyldige i grove Forseelser mod Samfundets Love.

Samtidig med at de gamle vandrende Skøjere døde bort, forsvandt Særpræget og »Kasten« ophørte at eksistere.

IV. Kjæltringsproget.

SOM nævnt i Indledningen søgte og »fandt« man især Beviserne for Natmandsfolkets fremmede Blod i deres hemmelige Sprog: Kjæltringlatin, Tatersprog, Skøjersprog, Rotvelsk, Prævelikvant eller hvilket Navn man nu gav dette. Og det var egentlig først, efter at Adjunkt N. V. Dorph i Viborg havde udgivet sin lille Bog, »Rotvelsk Lexicon«, Vibg. 1824, og anden Udgave med Titelen: »De jydsk Zigeunere og en rotvelsk Ordbog«, Kbh. 1837,) at disse Folk tiltrak sig dannede og lærde Mænds Opmærksomhed og blev Genstand for nærmere Undersøgelse og Beskrivelse.

Da nu nævnte Sprog — NB. i Dorphs Gengivelse — indeholdt Ord af saavel germansk, romansk som semitisk og indisk Oprindelse, kom man let paa den Tanke, at disse fremmede Gloser maatte være Minder fra Kjæltringernes Vandring og Oprindelse; Resultatet blev, at de »selvfølgelig« maatte stamme fra Indien.

Dorphs Arbejde er, trods store Fejl og Misforstaaelser, meget fortjenstfuldt, idet han ved Siden af det betydeligste Ordforraad, der er optegnet her i Landet af Kjæltringe og Tatersproget, giver os værdi-

fulde Oplysninger saavel om sin Hovedkilde, »Professoren«, som andre Forhold vedrørende Kjæltringlivet. Men samtidig maa rigtignok mærkes, at Dorphs Lexicon yderligere bidrog til at forvirre Begreberne om Kjæltringerne og deres Sprog; selv en Kapacitet som St. Blicher er, trods sin levende Interesse for og en Del Kendskab til disse Naturfolk, under Paavirkning af Dorph, blind for, at disse — etnografisk set — er gode Danskere. Jvnf. B.s »Kjæltringliv« f. Ex.

Dorphs Kilde var baade heldig og uheldig. Heldig, for saa vidt som Manden havde et ret betydeligt Ordforraad — rigtignok fra flere forskellige, hemmelige Sprog — og uheldig, fordi samme Ordforraad for en stor Del var uhjemligt, d. v. s. mange af de meddelte Gloser var hverken brugte eller kendte af vore Kjæltringer.

»Professoren« var nemlig ikke, som Dorph skriver i anden Udgave af sin Bog, »af den ægte Zigeuner-Race«, hvad ogsaa Dyrhund gør opmærksom paa (S. 343); men under sin Omflakken i Selskab med ind- og udenlandske Landstrygere, Kjæltringer og lignende løse Folk har han haft let ved at tilegne sig det Ordforraad, han meddelte Dorph.

Naar man læser, at Professoren »hele sin Levetid havde strejft omkring, ikke alene i Jylland, men hele Tyskland igjennem, lige til, og endogsaa indover de italienske, franske og hollandske Grændser«, at han havde været »Tambour eller simpel Soldat ved forskellige fremmede Regimenter« og at »han havde levet i naturligt Ægteskab med flere Zigeunerinder«, da er det saare naturligt, at der blandt hans Ordforraad findes en forholdsvis stor Mængde tyske eller plattyske Ord saavelsom egentlige rotvelske Ord og Gloser af Romani

Notvelst Lexicon.

Borlagt af R. P. Dons,
trykt i Viborg Stifts-Bogtrykkerie.
1824.

Titelbladet af Dorps Lexicon 1824.

— 10 —

Funkehit, Ildstedet paa Skorstenen.
 Funke, Ild, Ildbrand. Fikke Funke,
 stikke Ild.
 Funke-Rambe, Flintsteen.
 Fuch, Guld, Guldpenge, en Ducat.
 Fæm r., en Haand.
 Fortariser, Fører, Formand.

G.

Gai, en Kone. (see Maie).
 Gallino, en Hone. (Styrgeren r)
 Galonis, et Vindue.
 Gaste, Korn (undt. Boghvede).
 Gentor, Folf, Menneker.
 Gesibe, en Søster.
 Gesibre, Søskende.
 Gesifer, Ravn (Verbum).
 Glarm, Glas.
 Glaemfakter, en Glarmester (af fakker,
 gjør).
 Glimster, et Vindue, en Rude.
 Grammit, en Haand.
 Grammikpoi, en Handske, Bante (af
 Poi, et Klæde, Klædemon).
 grodrum, stor.

og andre hemmelige Sprog, som er ukendte for dem af vore Kjæltringer, der ikke fo'r saa viden om.

I Følge ovennævnte kan man selvfølgelig ikke ud fra Dorphs Ordsamling drage nogen bestemt Slutning m. Hens. t. vore egne Kjæltringers Ordforraad, selv om en Del af Ordene, bogstavelig talt, er hjemmelavede — det ses tydeligt nok; det er derfor ogsaa nogenlunde forstaaeligt, at Henrichsen i sin kritiske Anmeldelse af Dorphs Bog i »Maanedsskrift for Litteratur« 1837 finder det mærkeligt, »at Kjæltringsproget i det Hele stemmer mere overens med det sydtyske Rotvelsk, end med den nordtyske Dialekt af samme«. Denne Lighed vilde næppe være fremkommen, ligesom de ca. 50 Ord af Romani i Lexiconet vilde være svundne ganske betydeligt ind, eller helt forsvundne, hvis man havde faaet Ordbogsstoffet af en rigtig jysk Kjæltring.

I Sammenligning med Rotvelsk (det tyske Forbrydersprog) og Romani (Zigeunersproget) eller det norske Fante- og Skøjersprog er vort Kjæltringsprog fattigt — knap 300 Ord. Dog er disse Ord, indskudte i alm. jysk Samtale, fuldtud tilstrækkelige til at gøre en Samtale mellem et Par Kjæltringer uforstaaelig for uindviede. Ingen, der ikke kender Gloserne, vil f. Eks. kunne forstaa: »Jæn'ikæn nø'k di'nu'əsəs — hun'kær di'nu'əsəs i æ Byltəs i så kwañt Virum!«

Hidtil har man antaget, at Dorph var den første, der her hjemme havde gjort Optegnelser vedrørende Kjæltringsproget. Det er han imidlertid ikke, thi i det Forslag af ²⁶/₁₀ 1821, som Justitsraad Neckelmann i Randers indsendte til Stiftbefalingsmand Schönheyder i Viborg, angaaende Natmændsfolkene, gængaves følgende 38 Gloser af dette Sprog: Pattere = Fader; Mattere = Moder; Culters = en Kniv; Gallin = en

Høne; Gallinskonerter = Hønsæg; Grebslinger = Gæs og Ænder; Hevl = en Hund; Trappels = Hest; Bubbel = Ko; Snirvikkassen, Dvallesen, Primkassen = Arrest; Dvöllix, Lummike = Laas; Hunmelsen = Arrestforvarer; Undersnilskassen = Tugthuset; Oversnilskassen = Slaveriet; Meiseren = Dommeren; Tuller = Mandfolk, ogsaa Folk i Alm.; Tulleren di lunser = Folk hører det; Tulleremai = Fruentimmer; Pøier = Klæder; Koite = Pengemynt; Braelse = Pengesedler; But = Mad; Hof = Brød; Maas = Melk item Glas; Livet = Øl; Blancus = Brændevin; nøk = at stjæle; røgaae = tigge; rimse ind = bryde ind; knaas = at dræbe; dok = at drikke; Lumsen = Gaarden; sætte i Blund = at sætte Ild paa; Zebe = sandt; Luttum = usandt item Løgn.

Her maa dog bemærkes, at da Neckelmanns Forslag indeholder en Del Fejl m. Hens. t. Personer og Stednavne (se under Svine-Slægten i 2. Del), tør man ikke regne med, at de optegnede Gloser er lige korrekt opfattede og gengivne.

Naar Neckelmann i ovennævnte Forslag bemærker: »Om de jyske Kjeltringer vil flere, som for Tiden ere i Wiborg Tugthus, Karen Knudsdatter fra Salling, Ane Regine fra Langaae, Birthe Andersdatter, Zidsel Madsdatter og Maren Mistrup kunne give yderligere Oplysninger«, da kan der vel næppe være synderlig Tvivl om, at netop disse Optegnelser og Anvisningen har givet Anledning til, at Dorph kom til at interview »Professoren« i Viborg Tugthus.

Iøvrigt er det smaat med Kilder til Belysning af dette Emne, thi med Undtagelse af Neckelmanns og Dorphs Samling, nogle (ca. 130) forresten gode Optegnelser af Lærer M. Møller efter en da 68-aarig »Skojerkvind« Mette Abelone i Sahl, Vinderup Sogn,

der findes trykt i »Skattegraveren« 1889, og ca. 70 forskellige Ord i »Den jydsk Hede« 1903, som Mylius Erichsen optegnede efter Johannes »Mus's« mandhaftige Kone, Else Katrine *) »Mus« i Dejbjerg, findes paa Tryk kun spredte Smaaeksempler af mindre Betydning, da de ofte er stærkt forvanskede. I denne Forbindelse er de Prøver, der f. Eks. findes hos Blicher**), Etlar og Thyregod, ret værdiløse, eftersom de er konstruerede ved Hjælp af Dorphs Ordbog og i ikke ringe Grad savner Virkelighedspræget. Sidste Anke gælder ogsaa den Samtale mellem to Skojere, som er gengivet bag i Dorphs Bøger, thi, bortset fra de urigtige Ord, der nu og da lægges disse Skojere i Munden, er Skojerordene »fordanskede« eller forvanskede, og det øvrige er en broget Blanding af Jysk og Rigsmaal.

Af hidtil utrykte Optegnelser ***) findes, mig bekendt, kun de, jeg gengiver her, og som jeg navnlig har optegnet under Samtaler med »Kjælle« Kasper. Jeg tillægger imidlertid denne Ordsamling, der omfatter godt 200 Ord og en Del Eksempler, ikke saa liden Betydning, fordi den giver et nogenlunde fyldigt Begreb om Kjæltringsproget, som det virkelig brugtes af Skojerne her i Midt- og Vestjylland. Det er dog ogsaa interessant, at man endnu i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede, efter at Kjæltringerne, praktisk

*) M. E. kalder hende fejlagtig Else Mari; hun og ovennævnte Abelone er begge døde.

**) Naar B. forgæves tiltalte Kjæltringerne i „deres“ Sprog og fik til Svar, at det kendte de ikke noget til, tror jeg, det daarlige Resultat af Samtalen skyldtes, at hans Tiltale har indeholdt Ord, der virkelig var uforstaaelig for disse. Se B.s „Viborg Amt“, S. 22.

***) Nærværende Afsnit var trykt i Festskrift til Evald Tang Kristensen (1917). Nyt er Neckelmanns Optegnelser og enkelte Gloser.

talt, er ophørt at eksistere, kan finde en saa betydelig Rest — sikkert Hovedmassen, da det jo altid har været et »Hjælpsprog« — gemt i Traditionen.

Selv om en Sammenligning mellem de nyere og Dorphs ca. 100 Aar ældre Optegnelser gør det sandt synligt, at Hovedparten af Kjæltringsproget findes i den senere Overlevering, tør man selvfølgelig ikke nægte, at enkelte Ord kan være gaaet tabt, men at udstrække denne Mulighed til ogsaa at gælde de jødiske og indiske Ord er der vist ingen Grund til, da nogle af disse næppe frembyder større Vanskeligheder for en Overlevering end adskillige romanske.

Med Hensyn til Ordenens Oprindelse da ses nogle tydeligt at stamme fra Tysk, f. E.: Fêltəs (Feld) = Mark, Jord; Fun'kər (Funke) = Ild; Rem'əkər (Rahm) = Fløde; Swas (schwarz) = Nat o. fl. — andre er af romansk Oprindelse: A'kwə (Aqua) = Vand; Dom,əsk (Domus) = Hus; Gal'li'nə (Gallina) = Høne; Kas (Casa) = Hus; Patrum (Pater) = Fader; Po'rges (Porca) = Svin; Pul'təs (Puls) = Grød; røg'ā'r (rōgare) = tigge, og stult (stultus) = narre o. a. Fra det tyske Tyvesprog (Rotvelsk) har man bl. a.: Dil' (Dilla) = Pige; Grøn'ikər (Grunnert) = Kaal; Knop (Knut) = Brændevin; Sprangət (Sprunkert) = Salt; Straj'ikər (Strafling) = Strømper; Swēm'ək (Schwimmerling) = Fisk; Te'k'ərt (Ticke) = Ur; Tra'p'ərt (Trappert) = Hest m. fl. Og at ovennævnte romanske Ord og andre fremmede Ord i det væsentligste er overført i vort Kjæltringsprog gennem det tyske Tyvesprog kan der næppe være Tvivl om.

Af jødiske Ord findes ingen i de nyere Optegnelser, og fra Zigeunersproget er der kun optaget et Par Gloser: bèn'əð og Bæf —; deri ligger netop et

godt Bevis for, at Kjæltringerne og Taterne var hinanden uvedkommende.

I denne Forbindelse kan, som Eksempel paa, hvilken Begrebsforvirring Dorphs Lexicon skabte med Hensyn til Kjæltringsproget, efter Erslev: »Den danske Stat« 1855—57, S. 214, nævnes: »Skøiersproget er temmelig fattigt og bestaar af Brokker fra alle Sprog, Tysk, Fransk, Latin, Græsk, slaviske Sprog og selv af det virkelige Tatersprog; men Hovedmassen (I) er den ejendommelige hebraiske Dialekt, hvoraf Jøderne i Tyskland betjener sig«.

I førnævnte Artikel af Professor Kr. Nyrop i »Politiken«s Kronik ²/₁ 1914 hedder det, efter at den formentlige Sammenblanding af Rakkere, inden- og udenlandske Vagabonder og navnlig Zigøjnere er omtalt: »Om disse forskellige Sammenblandinger og Krydsninger afgiver Natmandssproget yderst talende Vidnesbyrd (I)«. — — — »Ogsaa jødiske Sprogelementer lader sig eftervise saavel i det oprindelige Rotvælsk som i Natmandssproget (I)«. Endelig hedder det om de indiske Ord: »De er at betragte som sikre Laan fra Zigøjnernes Sprog, til hvis Grundstamme de hører. Zigøjnerne har bragt dem med sig fra Indien og trofast bevaret dem fra Slægt til Slægt; de har lært dem videre til de Omstrefere af andre Nationaliteter, som de er komne i Forbindelse med, og saaledes er det gaaet til, at den jyske Natmand kalder Vand for pani, Sølv for rup og en Okse for guru«.

Nejl vore jyske Natmænd har netop ikke kendt disse jødiske og indiske Ord; men Fejltagelsen kan vel ogsaa i dette Tilfælde tilskrives Dorph.

Ligesom i det tyske Tyvesprog (Rotvælsk) findes der i vort Kjæltringsprog enkelte forældede Ord, Archaismer, der netop af den Grund var uforstaaelige

for Befolkningen, f. E.: o blå'r = at snakke, der bl. a. St. bruges i »Reynicke Foss« 1555; et Ord som Brag'æsær, Bukser, har sin Oprindelse fra Brakker, gammelt Navn for Skindbukser (jvnf. Broge); Udtrykket o skjët, gaa eller løbe, har vi Rester af i skæje ud og Skøjter foruden i de jyske Almuesmaal o. s. v.

En ikke ubetydelig Del af Ordforraadet var, som før nævnt, hjemmelavet, nærmest paa samme primitive Maade, som Børn danner sig Ord, naar de savner Udtryk for et eller andet, f. E. Bækæntræjær = And; Bræg'ært = Faar; Bu'bels = Ko; Dowær = Tolden paa Medetøj; Krøl' = Uld; Lø'kæs = Haar; Mjaw'ært = Kat o. s. v.

Men foruden disse Ord, hvis Afstamning lader sig bestemme, findes en hel Del, der vel altid vil være en Gaade, selv for de Lærde. Nogle kan paa deres Vandring fra Folk til Folk og fra Land til Land have skiftet Udseende og Betydning i saa høj Grad, at de nu er ugenkendelige, og andre kan være dannede ved et rent Tilfælde.*)

De personlige Stedord er gjort fremmede ved Tilføjelse af — uəsəs (Dorph — oses) til Ordenes Ejerfald, hvilken Form saa bruges baade til Enkelt og Flertal i de forskellige Fald, t. Eks.: mi'nu'əsəs ka tyær, de æ di'nu'əsəs Træ'pliņær = jeg kan se, det er dine Træsko; hi'n'nu'əsəs æ skjëtə u'ær o røg'å'r te wå'nu'əsəs = hun er gaaet ud at tigge til os. Denne Endelse synes at stamme fra nedertysk Rotvelsk, hvor jeg hedder minus og min minuses.

*) A. F. Pott skriver i sin Wörterbuch (Die Zigeuner in Europa und Asien. Zweiter Theil. Halle 1845), Einleitung S. 8: „Die mir bekannten Gaunersprachen enthalten sämmtlich eine Masse etymologischer Seits überaus dunkeler Wörter; natürlich schon aus dem Grunde, weil gar oft bei ihrer Entstehung Zufall und Wilkühr des Augenblicks im Spiele waren, die natürlich alle Berechnung spotten“.

Blandt andre Endelser er $-\text{os}$ og $-\text{um}$, hvorved Ordene faar et vist »latinsk« Præg, særlig iøjnefaldende f. E.: *Blan'kæs* = Brændevin; *Fêltæs* = Mark; *Kam'pæs* = Sten; *Gla'rum* = Glas; *grow'tum* = stor o. s. v.

Hos Dorph spiller Endelsen $-\text{taris}$ en ret betydelig Rolle. Forf. skriver: »De Ord, som fattes i dette Sprog, tage de af Dansken, og sætter blot *taris* til Enden; dog gælder dette for det meste kun *Nomina* og *Verba*. — — Denne Endelse *taris* er saaledes bleven saa gængs i Rotvêlsken, at den bruges ogsaa, hvor den ikke behøves, i Enden af rotv. Ord —« *Rotvêlsk Lexic. Pag. VII.*

Hvorvidt nævnte Endelse virkelig har været brugt f. Eks. af Forbrydere, eller et eller andet Subjekt med lidt Lærdom — mislykkede Studenter traf man undertiden i dette Samfundslag — har moret sig med at gøre alm. Ord ukendelige paa en nem Maade *), skal jeg lade være usagt; men jeg tror bestemt, man dristig kan sige, Endelsen, $-\text{taris}$, er det jyske Kjeltringsprog uvedkommende. Den forekommer nemlig ikke en eneste Gang i de senere Optegnelser. Dyrlund bemærker S. 333, at den ikke vides anvendt nogetsteds udenfor Jylland. Skulde den mon være »Professoren«s egen Opfindelse?

Rimeligvis vil en og anden Læser i denne Forbindelse mindes Navnet »*Carit Etlar*« og Forklaringen i »C. E.s Minder«, Kbh. 1896, hvor Forfatteren lader Skøjerne tiltale sig med »*Emtaris*« Navnet: »*Carl Emtaris!*« (*Carl Fortælleren* eller *Carl*, som fortæller)

*) Jvnf. Historien om Sønnen, der vilde bilde sin Fader ind, at nu kunde man ikke lære ham mere i København. — Latin lavede man ved at føje $-\text{ibus}$ til det danske Ord *Knægtibus* — *Pryglibus* osv. (E. T. K. „Vore Fædres Kirketjeneste“ Nr. 565).

raabte de. Skriget gentoges af de Dandsende og lød som Velkomsthilsen omtrent saaledes:

»Carl Etar, Carl Etaris!« jubledede Taterne — Benaevnelsen lød forskjellig ifølge hvert enkelt Individts Udtale —, medens de trængte sig sammen om den Nyankomne«. S. 55.

Selvom man ikke kendte Kjæltringernes store Tilbageholdenhed og Mistænksomhed over for Fremmede, er det øjensynligt nok, at citerede Optrin er *fri Fantasi*. I Slutningen af samme Afsnit skimter man den rigtige Forklaring, som dog først træder tydelig frem i anden Udgave 1907: »Digteren har givet en smuk og rørende Skildring af sin Ungdoms Elskede i »Smuglerens Søn«. Da Bogen udkom, bar den Signaturen Carit Etlar. Dette Navn havde han dannet ved en sindrig S sammenslyngning af Navnene Carl og Tertia, men at det fik den bekjendte smukke Ordlyd og ikke en af de mange andre, som nævnte Bogstaver gav Anledning til, skyldes efter Digterens Forklaring Tatersproget«. — Man kunde, for at undgaa Misforstaaelse, føje til: i Dorphs Lexicon!

Med Hensyn til Ordenes Bøjning o. s. v. da er der ingen Forskel fra de tilsvarende jyske — iøvrigt vil de sproglige Ejendommeligheder fremgaa af Ordssamlingen og de meddelte Eksempler.

Vedrørende Sprogets Navn da skriver Dorph i sin Fortale, at Natmandsfolket kalder deres Sprog Rotvelsk eller Præveliqvantsproget, og at andre almindelig kalder samme Kjæltringlatin. Medens sidste Paastand er rigtig, synes vore Kjæltringer hverken at have kendt eller brugt Udtrykket Rotvelsk, og angaaende det andet Navn tillader jeg mig at tvivle, skønt dets Bestanddele, præwælør og kwañt, forekommer i senere Op tegnelse.

Kjæltringerne kaldte sig selv Skøjærø og deres Sprog Skøjærøsprøg, paastod min »Professor«, da jeg en Aften søgte Oplysning om dette Emne; dette Udsagn stemmer forresten godt med: »en gammel Skøjer — således kaldte hun sig selv —« (Sktgr. Nr. 2 1888).

I denne Forbindelse kan nævnes, at Ejlert Sundt i sit Arbejde over Fante og Landstrygerfolket i Norge, gjorde klart Skel mellem de norske Tater og Skøjere, der svarer til vore vandrende Folk af samme Navne. Men i Modsætning til vore Kjæltringers og Zigeunerens Sprog, der som Følge af, at Folkene kun rent undtagelsesvis har haft Samkvem med hinanden, er ret skarpt adskilte, synes de norske Fanters og Skøjeres Sprog at være temmelig sammenvoksede i den nyere Tid.

Hvorledes opstod Kjæltringsproget?

Som tidligere nævnt, antog Dorph m. fl. senere Forfattere, at Kjæltringerne oprindeligt maatte stamme fra Indien, fordi Sproget (i Følge D.s Ordliste!) indeholdt en Del indiske Ord; andre, f. Eks. Dyrhund (S. 350), mente, »der (har) engang til den jyske halvø fundet en større indvandring sted af rotvelsk talende omstrejfer«, med hvilke vore løse Eksistenser efterhaanden havde blandet sig, og efter hvilke de rotvelske og andre fremmede Ord i vort Kjæltringsprøg stammede.

Løsningen er vistnok simplere. Forbrydere har, saavel tidligere som nu, haft Brug for hemmelige Meddelelsesmidler baade i Arresterne, og naar de var blandt andre Folk, der ikke maatte forstaa deres indbyrdes Samtale.

Det var, som bekendt, ikke ualmindeligt, at Kjæltringerne tilbragte en stor Del af deres Liv i Arrester og Straffeanstalter; baade der og under deres Omstrejfen traf de andre omstrejfende Individier, der maaske

kom videre omkring, og lærte under Samværet med disse Brugen af Tyvesproget, der saa efterhaanden hos vore Kjæltringer har faaet sit særlige jyske Præg.

Som Eksempel paa, hvor let en Vagabond kan lære Tyvesproget, og forresten ogsaa paa, hvor let man kan tage fejl af disse Omstrefere, skal nævnes, at jeg en Dag forleden Vinter kom i Snak med en mørkhaaret, brunøjet Skærsliber, der paa Forespørgsel indrømmede, at han hørte til de »Rejsende« og var af Tater-Afstamning. Jeg fik forøget Interesse for Manden, da han, som Svar paa Spørgsmaalet, om han kendte de Rejsendes Sprog, brokkede nogle for mig aldeles uforstaaelige Ord og fortalte, at han havde rejst i Danmark, Norge, Sverig, Finland, Tyskland og Amerika, og jeg bad Manden, mod passende Godtgørelse for sin Ulejlighed, om at besøge mig samme Aften.

Han kom ogsaa, viste mig sine Papirer, og fortalte mig en Del af sin Historie, der var ligesaa sørgelig som interessant. Skærsliberen var Søn af en jysk Lærer — altsaa god Dansker —, havde taget Præliminæreksamen og derefter flakket om, fordi han, som han sagde, var en skidt Knægt.

Det viste sig, at han kendte mange af Ordene i Dorphs Lexikon. Snart havde han hørt et Ord i Tyskland, Slesvig eller Danmark og snart kendte han et andet fra Telemarken, hvor han havde været sammen med norske Fanter. De Ord, han nævnte, da jeg først talte med ham, var finske. Manden var meddelsom nok, dog fik jeg intet Svar, da jeg søgte at faa en Samtale i Gang om Forbrydernes hemmelige Tegn og Mærker og spurgte, om disse, som jeg nævnte Eksempler paa, var internationale — de samme i Amerika som Europa.

Kort Tid efter prøvede jeg en anden fremmedartet

Skærsliber, der virkelig stammede fra Taterne. Jeg spurgte ham om de Rejsendes Navne til forskellige Ting, men fik stadig opgivet tyske Gloser, bl. a. ogsaa Messer for Kniv. Har De da aldrig hørt de gamle bruge Navnet »Kul'təs« om en Kniv? spurgte jeg. — Jo, det er jo Ro'mani, fik jeg til Svar; men dette Sprog kendte han næsten intet til, han var for ung.

Udover det rent sproglige har Kjæltringsproget faaet særlig Interesse derved, at det var en gængs Mening, at det under Dødsstraf var forbudt de indviiede at røbe Sproget til uvedkommende. Herom giver Dorph i en anden Udgave af sit Lexikon, S. 3, følgende Oplysninger: »— — — dulgte jeg ikke for ham min Forundring over, at han turde opdage mig denne Hemmelighed, da jeg viste, at der blandt hans Kammerater var Livsstraf for denne Forbrydelse. Han tilstod, at dette var sandt; men for det første haabede han, at de andre Rotvelskere ikke skulde faa at vide*), at han havde opdaget noget, og desuden havde han foresat sig, saa snart han kom ud af Tugthuset, at begive sig lige til sit Hjem, og aldrig mere have noget Samqvem med dem.

Men desværre er det netop i denne Tid bleven mig forsikret, at de snue »Kjeldringer« have faaet opsporet Forræderen af deres Sprog**), og at de, nogle Dage efter at han var kommen ud af Tugthuset, sloge

*) Længere frem skriver Forfatteren: „Det er denne samme Rotvelsker, som under Navn af Professoren — hvilken Ærestitel han allerede havde faaet af sine Kammerater efter denne af ham aflagte Lærdoms-Prøve — er skildret i Blichers naturtroe og naturkraftige Maleri „Kjeldringeliv“.

**) Det maa da ikke have voldt „de snue Kjeldringer“ synderlig megen Vanskelighed at faa „opsporet Forræderen af deres Sprog“, naar de i Forvejen kaldte Manden Professor for hans aflagte Lærdoms-Prøve!

ham ihjel, den Stakkel, paa Vejen i Nærheden af Kolding, førend han endnu naaede sit Hjem, hvor en Kone og en fattig, men rolig Arne ventede ham, for at skjænke hans aldrende Dage den Fred, han hidtil ikke havde kjendt i Livet.«

I »Blichers Livs Tragedie« II. S. 115 meddeler Jeppe Aakjær: »Trods de ivrigste Eftersøgninger har vi ikke kunnet faa dette Drab bekræftet; det maa da staa for Dorphs egen Regning; men da vi aldrig senere træffer Hartvig Andreas Lunding (d. v. s. »Professoren«), er der en høj Grad af Sandsynlighed for, at han altsaa er en af de faa danske Professorer, der med deres Blod har beseglet deres Kærlighed til Videnskaben.«

Ejlert Sundt var kendt med Dorphs Arbejde og »Professoren«s tragiske Skæbne, da han begyndte at sætte sig ind i Fantesproget, og hans første Kilde, en ca. 50-aarig Tater, havde efter deres første Samtale hvor denne, til stor Overraskelse for Sundt, havde fremsagt nogle Prøver paa deres Sprog, der viste sig at være nær beslægtede med Sanskrit, meddelt de øvrige Fanter i Tugthuset om nævnte Samtale; »men en af dem havde da lovet ham at stikke hans Øjne ud, en anden at knuse Benene i hans Krop, naar de engang mødtes paa fri Mark«. Sundts Beretning om Fantefolket, 1852, S. 89.

Sundts næste Kilde, den 35-aarige Frederik Larsen Hartman, Slave paa Akershus og ægte Tater, en »horta Romanisæl«, der gav Sundt et meget værdifuldt Sprogstof, som han delvis selv optegnede, synes dog ikke selv at have været betænkelig ved at aabnare Sproget.

Jeg tror, nævnte Eksempler er de mest haandgribelige paa, at de hemmelige Sprog, Taterne og Kjæl-

tringerne talte, ikke ustraffet maatte røbes til uvedkommende; men det maa dog forekomme en højst besynderligt, at nævnte Kilder, uden Spor af ydre Tvang, Lokkemidler eller Overtalelser, vilde løbe slig Risiko, og man fristes derfor til ikke at fæste altfor megen Lid til Sagnets Troværdighed.*)

Mine Hjemmelmænd hævdede, at det, saa vidt dem bekendt, ikke var forbudt at røbe Sproget; Dejbjærg-Rakkerne talte beredvilligt med Lærer Plauborg om deres Sprog, og det er mig ligeledes bekendt, at Kjæltringer, der herfra blev kørt til Tugthuset omkring 1860, gjerne talte med Kusken om deres Kjæltringlatin, dog »kunde Kvinderne, der var med, ikke lide det«.

Viser en Undersøgelse af selve Typerne og deres Historie, at vore Kjæltringer er Danskere, da taler deres Kunstsprog fuldt saa tydeligt i samme Retning; men selv om en Del af Glansen derved gaar af vore jyske Nomader, bliver der alligevel nok tilbage, der kan vække og vedligeholde vor Interesse for disse.

»Æ Skøjærsprog«.

ORD og Eksempler uden Mærke er efter egne Optegnelser; M. E. = Mylius Erichsen (Den jyske Hede 1903); M. M. = M. Møller (Optegnelser i Skattegraveren Nr. 17, 1889.); D. = Dorph (Rotvælsk Lexikon Viborg 1827 og De jyske Zigeunere og en rotvælsk Ordbog Kbhvn. 1837.); N. = Neckelmann

---

*) Paa den anden Side er det rimeligt nok, at velorganiserede Røverbander, hvortil Kjæltringerne dog ikke i Almindelighed kan henregnes, har krævet Tavshed af Medlemmerne med Hensyn til deres hemmelige Sprog.

(1821.); S. = Ejlert Sundt (Beretning om Fante^s eller Landstrygerfolket i Norge Kri. 1852.); K. = S. A. Krafft (s juristische^s practisches Wörterbuch — nebst angehängtem Wörterbuche über die rotwelsche sogenannte Jauner^s oder Zigeuner^s und Spitzbubensprache von J. C. Fris. Carl Sommer, Erlangen 1821.) og F. = H. F. Feilberg (Ordbog over jyske Almuesmaal 1886—1914.).

De med * mærkede Ord, der ikke forekommer i de nyere Optegnelser, er medtagne her fra Dorphs Ordsamling paa Grund af, at deres Lighed med de øvrige danske Kjæltringord gør det sandsynligt, at de har været brugte af vore Skojere.

For mine Optegnelser Vedkommende gælder det, at k, t og p i Efterlyd omtrent = g, d, b. Længde (˘) Stød (˙) og Tryk (˘) er betegnet efter Jespersens Lydskrift. g er brugt for det bløde g og g for det almindelige — og de mouillerede Lyd er betegnede med ĩ og ñ.

A'kwə = Vand, Vandløb; M. E. A'qua; M. M. Awwer; D. Agvai. Af Romansk Aqua.

bén'əð, o = at snakke med, sige til. Han ben'əte dén Maj' = han snakkede med den Kone. Oftere brugte man vistnok o blå'r — mulig ogsaa præwəl; D. benner = læser, snakker; S. penna böna, bönnä = sige. Zigeunerord.

Bén'ək = Bog; M. E. Binders; M. M. Bintes; D. Benfakker; F. Benneke = Gemme (Bindet!).

beri'm = betale; D. berimer = betaler; Berimelse = Betaling.

be'skoñt = snavset, skidden; M. E. beskunnere; M. M. beskonti; D. beskunneret. Af Skunær.

Biñs = Mand; M. E., M. M. og D. Bings.

- Blan'kəs = Brændevin; D. Blankes; N. Blancus; K. Blenkert = Wein. I Rotv. har man Formerne Planche, Planckert, Blenckert etc.
- Blund = Ild; sætte i Blund = sætte Ild paa. N.
- Blæ'rəs = Mælk; M. E. Blæries; M. M. Blærris; D. Blæris. Mulig hjemlavet Ord, der hentyder til Blærerne (Skum) paa nymalket Mælk.
- blæ'res, o = at malke. Æ Dil' wa u.r o blæ'res æ Krom'əkər = Pigen var ude at malke Kørerne; D. blæriser.
- blå'r, o = at snakke; o blå'r kwant = at snakke godt; D. blaarer; F. bladder o. bladre. Gammelt dansk Ord.
- Bom'ært = Kiste; Drawbom'ært = Dragkiste; M. M. Bommert; D. do. Skrin.
- Bommik * = en Flaske D. Vel i Slægt med »o bom'ər« = svire — se F. bomre.
- Bra'drum = Broder; D. Bratrum.
- Braelse = Pengesedler N.
- Bra' = Lomme; M. M. Brall; D. do.; S. bralar og pralar = Bukser.
- Bragəsər = Bukser; M. E. Brakkerser; M. M. Brakkeser; D. Braggesser. Jvnf. gaml. Dansk Brakker = Skindbukser og Broge.
- Brasen = Høne M. M.; der bemærker: fra tyske Kjæltringer.
- Bro'nak = Kaffe; M. E. Brunnak eller Brounak; M. M. Bronnak. D. Brunak. Af brun — jvnf. »Madam Brun«.
- Brynnik * = Neg D. Jvnf. Bryn = Tagskæg.
- Bræg' og Brægært = Faar; M. E. Bræggert; M. M. Brægt; D. do. Af bræge.
- Bubbel = Ko N. Vel hjemlavet Ord — af Bu og Bæls.
- Bu'ales = By; D. Bolis = Stad, Kjøbstad. Græsk polis.

- bu't = æde, bide; D. butter = spiser, bider.
- Bu'tniŋ = Mad; M. E. But; M. M. Butning = Kjød;
D. Butteri; N. But = Mad.
- bu'tlak = sulten; M. E. og D. do. Deraf Butlak =
Sult, Hunger og butlakker = sulter D.
- Bu'tstok = Ske; M. E. Butter — eller Butstok; M.
M. Buldstok; D. Butstok. Den flade Træpind, man,
navnlig i ældre Tid, rørte i Grøden med, kaldte
man Ma(d)stok.
- Byltæs eller Bøltæs = Seng, Vugge, som Kjæltrings-
kvinderne bar paa Ryggen; M. M. Bylter = Seng;
D. Byltes = do. Af Bylnt.
- by's, o = at drikke. O blyw by'sæn = at blive fuld;
han æ så by'st = han er saa fuld; D. byser =
drikker; bysen = drukken, beskjenket.
- By'sbings * = Vært.
- By'skass = Kro M. E.; D. Byyskass.
- by'slak = tørstig. Æ du't by'slak = er du ikke
tørstig?; M. E. og D. do.
- Bæf = Vulva; D. Bef. Zigeunerord.
- Bækæntræjær = And; M. M. Bækkentræjær; D.
Bækkentrækker.
- Bæls = Pose; M. M. do. = Pose, ogsaa Skind eller
Krop i Formen: Salhoer di Bæls = hyt dit Skind
eller var dig; D. Bels = Bylt, Pose, Sæk, Vad-
sæk; S. do. = Pengepung. Jvnf. Bælg.
- dig'æl = der. De hun'kær dig'æl = det ligger dær;
D. diggel.
- Dil = Pige; M. E. Dill; M. M. Dell; D. Dill; K.
Dilla.
- di'nu'æsæs = dig, din o. s. v.; M. M. do. (i Sktgr.
staar fejlagtig dinneses); D. dinnoses.
- di's, o = at slaa. O di's jæn te dom'æsk = (»slaa
én (til) Hjem») slaa en ihjæl; o di's æ Dwaliŋ

òp mæ æ Snöslin = at lukke Døren op med Nøglen. Antagelig er di's brugt som Udtryk for at »skåj æ Da'ræ = slaa Skydelaasen for og derfra gaaet over til at betegne Lukningen — i og op — med Nøgle; M. M. dises = slaas; D. diser = slaar, diser duust = slaar død. De Bingser dises = de Mænd slaas.

Diskers = Sætte, Fad af sort Ler. M. M. dish Eng. flad Skaal, Dsk: »Dug og Disk«.

Di's'köj'tær = Klø (Prygle-Penge). Han sku ha nõwə Di's'köj'tær dæn Knæwəls = han skulde have nogle Prygl den Dreng; D. Disköiter.

dò'k, o = at give; D. dogger = giver; N. har dok = at drikke; S. dokka.

Dò'kəls = Gave, Almisse. De wa ən kwañt Maj', hun (ell. hin'nu'əsəs) dò'kə ən guə Dò'kəls = det var en god Kone, hun gav en stor (god) Almisse; M. M. Dugel og D. Duel = Penge; D. Doggels = Gave, Almisse.

Dom'əsk = Hus; M. E. Domask; D. Domes. Af Rom. Domus.

Dowər = Told paa Medetøj. En Kjæltring ved Navn »Niels Kat« sagde: Hå' a li' hat så'rn »Dowərə«, som Kaspər hår, de vil' a fañ'əmæ ha gen' fi' Skjæl'in te —, dæ som a hå ha'tem = havde jeg lige haft saadan Told, som Kasper har, det vilde jeg f. have givet fire Skilling til —, hvis jeg havde haft disse. Af jysk »dow« = dyppe.

draller * = danser. Drallers = Dans D.

Drawbomərt = Dragkiste; M. M. do.

Du'bæls ell. Dowbæls = Pung; D. Duel = Bels = Penge-Pung. Jeg antager, at du og dow = dyppe (her gribe ned i) — altsaa alm. jysk og ikke et selvstændigt Ord, Duel, for Penge, som

Dorph antager. Endvidere mener jeg, Duəl = Doggel (D.), at Forskellen enten skyldes en fejl Opfattelse eller at Ordet kan have ændret sig, naar det brugtes i Betydning af Penge-Gave eller Almisse.

du's, o = at dø. Han æ du'st o ska fêl'tes i Dæj's = han er død og skal jordes i Dag; D. duser = døer.

Dust = Mel; M. E. og M. M. do.; D. Dustes. Dustespiltring = en ussel Tigger, der nøjes med Mel, Brødstumper o. lign. S. Duftusmangar = »Meltraver« — Taternes Benævnelse paa Skøjerne i Norge. Ordet Pilt har vi i Ganger-pilt. F. duft og dust.

Dvallesen = Arrest N.

Dwaliη = Dør, Port; M. E. Dvalling; M. M. Dw. og D. Dv. do.

Dvollix = Laas N.

dyder * = skylder D.

Dæj' = Dag. I Dæj's = i Dag; M. E. Deiers; M. M. Dejs; D. Deis.

Dynling * = Dun, Fjer D.

fa'k, o = lave istand. Æ Beηs æ ve o fa'k ve æ Dom'æsk = Manden er ved at lave Huset istand. (M. M. har fak = mørk; maa være en Fejltagelse); D. fakker = gjør. Fak æ Dvalling til = luk Døren. A fakker Foslinger = jeg laver Pandekager. Fakke Byltesen = reder Sengen; S. fakka. Af Romansk facere.

Fèj'liη = Kakkellovn, Skorsten; M. M. do. Kommer vel af feje (Skorsten).

Fêl'tæs = Mark, Jord; D. Feldes. Af Tysk Feld.

fêl'tæs, o = at jordes.

firm = fire; D. firgen.

fjærə, o = at skrive; M. M. fjedderer (D. skribenter = skriver). Af Fjer — Pennefjer.

Flakker = Tallerken, Baad M. M.; D. Flaggert = Fad, Tallerken (S. har Langert = Baad). Af flad. Jvnf. Flakniņ = en flad Gryde af sortbrændt Ler. I Rotv. findes Flachert og Flachling = Teller etc. (Pott.).

flans = gøre ren, især om at feje Skorsten M. M. D. har Kaminflanser = Skorstensejer.

flem'sk, o = at græde. Æ Gromsliņ flem'sker = Barnet græder; D. flimsker.

flo'sk, o = at pisse; M. M. flosker; D. flusker. E. T. K. har flonds(t): Din Skom, do hå flon'dst i æ Sæng! (dit Skarn, du har pisset i Sengen! Skgr. III. s. 190.

Flowpe'kər = Æbler; D. Flupik.

fløj't, o = at bande. I denne Forbindelse kan nævnes, at man ikke maatte fløjte om Natten, for saa »fløjtede man Fanden til sig« — sagde man. Smlgn. ogsaa: »Fanden fløjte mig«; D. flöiter = bander.

Fløj'tkas = Pibe; M. M. Fløjels; D. Flöitels. Jyden bruger undertiden »Fløjt« som Skæmtenavn til Pibe; man har ogsaa Udtrykket: »du ka stek di Pi'f iņ o gyr ən te ən Fløj't;«

Forvesstes = Forklæde M. M.; D. = Vest.

Fösliņ = Bøsse, Prædiken, Prædikensbog; D. Fosling = Ar, Mærke, Aftegn; Bæger, Dram; et Gjerde, Dige; alt hvad der bages ell. steges i en Stegepande; Pandekage o. d.; hvad der tages og nydes paa en Gang; en Pibe Tobak, en Snaps, en Kop Kaffe, en Dosis Draaber, en Mundfuld, en Skefuld o. s. v.

Fuņ'kər = Ild, Tørv; M. M. Funker; D. Funkes;

- funker = brænder, antænder, steger, kogør. Af Tysk Funke.
- fæn, i = itu; D. ifen.
- Få'loñsniη = Forhør; D. forlunser = hører, forstaar; forhører sig, fritter. D. har Forsmæ = Forhør, Rettergang; S. forlunsa = forstaa. Af lunser = hører.
- få'pas = sælge; fåpasæt = solgt; fåpasæs sælger; D. forpasser = sælger.
- Gal'li'nə = Høne; M. E. Gallien; M. M. Gallin; D. Galline; N. Galliη (og Gallinskonnerter = Hønsæg). Af Romansk Gallina.
- Ga'nis = Gaas. Maaske af Tysk Gans.
- Gastərs = Korn; M. E. Gaster; M. M. Gastning; D. Gastes = Korn (undtagen Boghvede). Jvnf. Tysk Gerste = Byg.
- Gin'tər = Familie, Folk; M. M. Ginter. D. Genter. Af Italiensk Gente = Folk.
- Gla'rum = Glas (Ølglas etc.); Gla'rum Knop = et Glas Brændevin; D. Glarm; Glarmfakker = Glarmester; S. Gla(d)rum. Af Glar.
- Glenstər = Vindue; M. E. Glenster; M. M. Glimster (og Glins = Glas); D. Glimster; K. Glense-rich.
- Gottels * = Sukker D. Jvnf. Gotter.
- Gram'ək = Haand; M. E. Grammak; M. M. Grammek; D. Grammik. Jvnf. Grams og gramse.
- Grebslinger = Gæs og Ænder N.
- Groflin = Gryde; M. E. og M. M. do.; D. Grofning; S. Groffe. Kan maaske jvnf. med jysk Gro'f og Grow' = Grøft, Grav og Grube.
- Gro'lər = Gryn; M. E. og M. M., D. og S. do. I en Sætning, E. T. K. har optegnet, betyder Groler Grød. Se Klængengroler.

- gråw'tum = stor, tyk o. s. v.; M. M. gråwtom = fornem; D. godrum = stor. Af jysk gråw'.
- 'Gråw'tums'fòsliη = Skinke.
- 'Gråw'tums'kas = Herregaard. (D. Skruppekass).
- 'Gråw'tums'beηs, G·maj' = Gaardmand og Gs·kone.
- 'Grow'tums'skro'ler = Degn; Grovsiskråler i J. A. V. 639.
- Gros'bings = Herredsfoged M. M. Af Tysk grosz og Biηs.
- grumslak = frugtsomlig. Dèn Dil' æ grumslak = den Pige er frugtsomlig; D. grumslinglak.
- Grumslιη = Barn. Flt.—ær; M. E., M. M. og D. do.; S. Gromsing. Mulig af Grums. (Smaa·Affald eller Hentydning til »snavsede« Unger«).
- Grøn'iker = Kaal. De wa kwañt Grøn'ikær = det var gode Kaal; (i Jysk er Kaal Flertal). M. M. Grönninger; D. do. Af grøn eller mulig tysk Rot·velsk (Grunnert).
- Gårdkas = Gaard M. M.
- hans'nu'əsəs = ham, han, hans; D. hansnoses.
- Hæ'rəs'beηs = Herredsfoged. Se Grosbings.
- hig'əl = her, hid; D. higgel.
- Hof = Brød; M. E., M. M., N. og D. do.
- Hòl'kes = Flaske; M. M. do. = do., Kande; D. Holges; S. Holkus = Potte, P.maal. Jvnf. gl. Dansk Holk.
- huη'k, o = at sove, sidde, ligge, opholde sig. De huη'kær dæ' = det ligger der. Æ olm'əst Maj' huηkær ve æ Føj'liη = den gamle Kone sidder ved Kakkellovnen. O huη'k o æ Fèl'təs om æ Swas = at ligge ude (paa Marken) om Natten. (M. M. har hunk = ro); D. hunker.
- Hunmelsen = Arrestforvarer N.
- hæ'k, o = at faa. Æ Maj' huη'ker i æ Byl'təs, få

hin'nu'əsəs hā kæ'kə ən Grumslīn = Konen ligger i Sengen for hun har faaet en Lille; M. M. hækker = stjæler, stjal; D. hægger = haver, faar. Höw'l = Hund. Hā dinu'əsəs ty'rət æ Höwl = har du set Hunden?; M. E. Høwel; M. M. Hæwl; D. Høvl; N. Hevl.

itvis * = itu D.

Jæn'ikən = Djævelen. Jæn'ikən nø'k di'nu'əsəs = F. tage dig; M. M. Jænniken; D. Jenniken; S. Jennik. C. Molbech nævner i sit Dialect-Lexicon, 1841, at Bønderne i Ø. Ulslev paa Loll. har optaget enkelte Ord af Præveliqvant-Sproget f. Eks.: »Gid Jænniken nøkke dig!«

Ka''lōs = Bryllup, blive gift. Di hā Ka''lōs i Dæj's = de bliver gift i Dag; M. E. Kaloss; D. do. Jvnf. Lat. collatis, = Sammenbringen.

Kal'siŋər = Støvler. En Par K.; M. E. Kalslinger; D. Kalsling. Kalslingfakker = Skomager; S. Kalsing = Sko. Jvnf. Ital. Calzo.

Kaŋ'təs = Sukker; M. M. Kantes. Jvnf. Kandis —; andet Sukker kendte man forresten ikke her i ældre Tid.

Kam'pes = Sten; M. E. Kampers; D. Kambes; S. Kampus. Jvnf. Kampsten.

Kas = Gaard; D. Kass = Gaard, Hus, Hjem. I Kass = hjemme. Til Kas = hjem. Jvnf. Ital. Casa.

kisti * = hastig, straks; frisk, rask, munter. Vel det samme Ord, som forekommer i »kisteglade«.

kiw'ik = køn, smuk; miər o. mjæst kiw'ik i 2. og 3. Grad. De æ ən kiw'ik Maj = det er en køn Kone; M. M. kiwwek.

Kjellerdie = Spisekammer M. M.

Kjes = Pude M. M. Jvnf. Tysk Kissen.

Kjow'lpòj = Kjole; M. M. Kjolepoj.

kjæm'ter = kommer. **Kjæm'tær** di'nu'əsəs e't = kommer du ikke?; M. E. **kemper**; M. M. **do. kjemt** = kom; D. **kimter**.

Klengergroler (mæ Smigs i) = Boghvedegrød (med Smør i) E. T. **Kristensen**, Sktgr. III, s. 190.

Kleŋær'hòf = Sigtebrød; M. M. **Klingerhof**; D. **Klinger** = Hof. Hos D. betyder **Klinger** Boghvede; K. Hof = fint Brød.

Klinger = Smed M. M. D. **Klinker**. Af Lyden.

Klin'tæs = Tøj (uldent), et Klæde; M. E. **Klinders** = et Tørklæde; D. **Klindes** = do.

Klippes * = Saks D. Hjemlavet Ord.

knaas = dræbe N. Jvnf. at **knase**.

Knaspær = Karl, Knægt; M. E., M. M. og D. **do.**; S. **Knaspert**. Tysk **Knabe**.

Knæwæls = Dreng; D. **do.**

Kno'p = Brændevin; D. **Knop**. T. rotv. **Knup**.

knusær = kender. A **knuser** di'nu'əsəs gòt = jeg kender dig godt; M. M. og D. **do.** Af Romansk cognoscere.

kom'p = købe; **kom'pær** = køber. A **wa niær ve æ Biŋs o kom'p mæ** (mi'nu'əsəs) ən **Hol'kæs Snævært** = jeg var nede hos Manden og købe mig en Flaske Brændevin; D. **kumbeler**. Af Romansk comparare.

Krañs = en Mark; D. **Krans** = en Mark, et Markstykke; S. **do.** = Ort, Mark. Jvnf. »**Kransmark**« (»Frivilligt Offer«) 1808.

Krom'ik = Ko (Hornkvæg i det hele taget). Flt. er; M. E. **Kromak**; M. M. **Kromæk**; D. **Krummik**; S. **Kromma**. Navnet er en Hentydning til de krumme Horn. D. har ogsaa Navnet **Hornikkel**.

Kræk'kæs = Kød; M. E. **Kræk'ers**; M. M. **Krækkes** = Flæsk; D. **Kræges**.

Krøl' = Uld; M. E. Krøll; D. Krølles = Haar, Uld, Laad; S. Krølles.

Kul'tes = Kniv; M. E. Kuldes; D. Kultes; S. Kulturum; N. Culters. Af lat. Culter.

kwañt = god, godt o. s. v. være god. De æ æn kwañt Dil' = det er en god Pige. O kwañt Væn'ær = at spille Kærester. Di skæj'tær mæ hwær'añær, di ær nõk kwañt Væn'ær = de løber (gaar) med hinanden, de er nok Kærester; M. M. kwant; D. quant = alt, hvad der duer; S. kvant = smuk, god.

Kwart = Melmad. En beslæen Kwart = et Stk. belagt Smørogbrød M. M. Disse Ord og Talemaaden er vel nærmest moderne Vagabond-Jargon.

ky'ær = kaad, overgiven. Kasper brugte en Gang dette Ord i Retten — ingen forstod dette gamle Ord, der forlængst var gaet af Brug her i Egnen. Jvnf. F. kyde.

Kykkes = Kylling M. M.

Köj'tær = Penge, Skilling. 'Gråw'tums'köj't = en Dobbeltkrone. A vel gjaæn ha dæ te o skæjt dæ' hæn, a vel gi dæ æn Par Köj'tær for æt = jeg vil gerne have dig til at løbe derhen, jeg vil give dig et Par Skilling for det; M. E. og D. Køjter; N. Koite = Pengemynt (og Braelse = Pengesedler). Ordet Køjter (og Krøjter) bruges af Almuen i Vendsyssel og Thy. Se Feilberg. S. Kiöiter; F. Köjter.

lak = syg, daarlig, fordærvet o. s. v. De wa nõt lak Höf = det var noget daarligt (mislykket) Brød. Ordet føjes ofte til et andet for at udtrykke en mangelfuld eller sygelig Tilstand f. Eks. bu'tlak = sulten, by'slak = tørstig o. s. v.; M. E., M. M. og D. do.; S. do. = ond, slet, ussel. Af dansk

Lak = Lyde eller mulig fra tysk Zigeunerspr. lako
= let, ringe.

Lakkeri = Tugthus D. og S.

la'kəs, o = at skændes. Han lak'ə mə u'r = han
skældte mig ud. Bruges ogsaa om Hunde, der
gøer: æ Höw'l go'r o la'kər u'r ve æ Dwalin =
Hunden gaar og gøer udenfor Porten.

Limels = Lærred M. M.; D. Limes = do., Linned.

Limsk = Skjorte, Særk; M. E. Limster, der ogsaa
betyder Skørt, og Limask = Særk; D. Limsk.

Livet = Øl N.

Løj'ək = Haar. Han hār nõt kiw'ik Løj'ək = han
har noget smukt Haar. Smlgn. lodden.

Lökəs = Haar. Begge Ord kan jvnf. med Lokker.

Lökəs = Hul; D. Lokkes. Deraf Nø'kəl'ökəs =
Tyvehul, Arrest. Jvnf. tysk Loch.

Lønəl = Lys. Af lang (Tællelys); M. E. Longmand;
M. M. Lowman; D. har foruden Lovman = Lys,
Lampe; Lovkass = Lygte og Lovmandsding =
Lysestage. Lov (man) af Lue.

Ludum = lyve, bilde ind; D. Luttrum = Løgn, Liv
og Luttrumer = Løgner; N. Luttum = usandt
item Løgn. Ordet er maaske dannet af Udtrykket
»lutter Løgn«? eller af romansk ludere (lege).

Lummike = Laas N.

Lumsen = Gaarden N.

luñsər = hører — i S sammensætningen Få'luñ'sniñ
= Forhør; D. lunser; lunselak = døv; N. lunser;
S. lunsä. Af Rotv. lunzen.

lut = ræd. Æ di'nuəsəs lut for o skjøj'? = er du
ræd for at gaa; D. do.

Maas = Mælk, item Glas N.

Madrum * = Moder D.; S. Matrum; N. Mattere.
Af Lat. Mater.

Maj = Kone, Moder; M. E. Maj', D. Maie.

Meiseren = Dommeren N.

mem'æsk = lille, smaa, faa o. s. v. Mi'nu'æsæs hår
mem'esk Köj'tær = jeg har faa Penge. Æ de
di'nu'æsæs mem'æsk Grumslin'ær = er det dine
smaa Børn? D. mimisk.

mi'nu'æsæs = min, mig o. s. v.; M. M. do. (i Sktgr.
staar fejlagtig minenses); D. minnoses; S. minnus.
Af tysk Rotv.

Mjaw'ært = Kat. Dette Dyr kaldtes ogsaa Hushå'r,
og man fortalte, at Kjæltringerne fangede og aad
den Slags »Harer«; M. E. og D. Mjavert.

Mo'ris = Mund. O mo'ris = at kysse. Stek di
Mo'ris = hold din Mund. M. E. Murre; M. M.
har Morris = Smule — e bette Morris (o. Tid);
D. Murris = Mund, M.fuld, en Snaps, en Taar;
murriser = bruger M.; mukker, knurrer, gjøer,
kyses. Jvnf. murre, knurre.

niggel * = ned D.; S. nikli = bort.

nø'k = tage, stjæle, plyndre; ogsaa at blive taget;
o blyw nø'kæ(t) = at blive arresteret; M. M. nøk
= stjæl eller tag, giv(?); nøkke = stjal, stjaalet,
taget. D. nøkker; N. nøk = at stjæle; S. nökka.
Jvnf. æn be'tø Nøk« = et lille Tag.

Nøkker(e) = Tyv M. M. og D.

Nø'kel'økæs = Arrest, Tyvhus, Tinghus. Hans'
nu'æsæs æ nø'kæ o hu'kær i æ Nø'kæl'økæs =
han er taget og sidder i Arresten; D. Nøkkelokkes.
Se Lökæs.

nø'bæs = nej. O blå'r nø'bæs = at sige nej, benegte.
D. nobes; S. naben og namen. Jvnf. Ital. nò.

Nä'sær = Næse. Flt. Nä'sæsær. (D. Snøggert).

—nu'æsæs = en Tilføjelse til de personlige Stedord
for at gøre disse ukendelige f. Eks. min'nu'æsæs

(eller mi'nu'əsəs), hans'nu'əsəs, wá'nu'əsəs = jeg, mig, min, mit — han, ham, hans — vi, vort, vore o. s. v. D. har —noses. Af ældre nedertysk Rotvelsk, hvor jeg hedder minus og min minuses. Muligt et opr. Navneord, der er føjet til Ejendomsstedordet som Omskrivning for Personen. Paralleller findes i Fransk og Tysk. Jvnf. Prof. Sandfeld-Jensen: Sprogvidenskaben s. 194.

Öw'əst = Hoved (ikke Hat). Én hår æ Ska'pow'n o si Öw'əst = man har Hatten paa sit Hoved. Hos Dorph betyder O. derimod Hoved og en Hat Overman — af tysk Rotv. Obermann.

ölm'əst = gammel. Dæ hun'ker ən ölm'əst Maj' ve æ Fæj'liŋ = der sidder en gammel Kone ved Kakkellovnen; D. olmsk; S. oldri. Tysk Rotv. olders, oltrisch og olmisch.

omhor * = bort. Skoie omhor = undvige D.

Pall'evi'nə = Dyne; M. E. Pallevin'; M. M. Pollevien; D. Polleviim. Af Lat. pulvinar.

Paŋəst = Tobak; M. E. Pankers; M. M. Pankes; D. Panges; S. Pankert.

Pa'těj'ləs = Kop, Gryde, Kande; M. E. Patejles; M. M. Partejles; D. Pateils. Fransk Bouteille, Spansk Botella = Flaske.

Pa'te'tər = Kartoffler (D. Feldhyne, Matrill). F. Potet Jvnf. Norsk og Svensk Potet. Af Spansk Patata.

Pa'trum = Fader. D. Padrum; S. Patrum; N. Patere. Af Lat. Pater.

pek = stjæl M. M.

Pelikas = Hus M. M. Ordet er vel en Forvansking af Pennekas = Opholdssted, Herberg D.; der ogsaa bruges af »Rejsende« i Sønderjylland (Pæn'kas).

- Pelempuer = Hus M. M., der føjer til: eft. tyske Kjæltringer.
- Pikling * = Søm D. Af pikke = smaabanke.
- Plangk = Potte, J. A., V. 639.
- Pøj (-ər) = et Klædningsstykke, Klæder — navnlig i S sammensætninger f. Eks. Sæŋ'pøj'ər = Sengklæder, Tra'pært'pøj'ər = Hestedækker; M. E. Pøj; M. M. Pøj-er; D. Pojer.
- Pol'ək(-ər) = Lus; D. Pullik. Maaske af pulle = smaaklø eller Lat. Pulex = Loppe? Utænkeligt var det ikke, at Pulex kunde være brugt som Fællesnavn for Utøj og derfra blevet Navn paa Lus.
- pom'p, o = at kærne (Stampekærnen!).
- Pom'p'blæ'rəs = Kærnemælk.
- Pom'p'swal'iqər = Kærnemælksvælling.
- Po'rgəs(ər) = Gris, Svin; M. E. Porges; M. M. Purkes; D. Purges. Af Romansk Porca.
- prag = stjæl M. M.; der tilføjer: eft. tyske Kjæltringer.
- prekkes = syer M. M. (D. har stikler = syer, men Pullikprikker = Skrædder, »Luseprikker«).
- Pri'mər = Præst; M. E., M. M. og D. do.; S. Primar. Tysk Rotv. Priemer.
- Pri'm'sti'ən = Æg, (ordret: Præstesten); M. E. Primskonnere eller Primster; D. Primskunner.
- Primkassen = Arrest N.
- præwweler = snakker M. M.; D. præveler = taler, snakker. Med Navnet Præveliqvant betegner man ofte Rotvelsk og Kjæltringsproget etc. D. har desuden: Prævelkass = Skole, Prævelbings = Skolemester og Prævelknævels = Skoledreng. Jvnf. gml. Italiensk paravolare (parabolari) — nu porlare.
- Pul'təsər = Grød; M. M. Pulterser; D. Pultes; S. Pultus. Af Lat. Puls.

Pøier = Klæder N.

ravək = vred, gal. Æ Biņs blōw sá ravək, da mi'nu' əsəs Maj' wa iņ' o røg'á'r = Manden blev saa vred, da min Kvinde var inde og tigge; D ravik.

Rem'ekər = Fløde; M. E. Rimmiger; M. M. Remmeker; D. Rimmeke. I Sktgr. III. s. 190 har E. T. K. Raliker: Sur Blæris mæ Raliker o = sur Mælk med Fløde paa. Jvnf. Tysk Rahm.

Rimplinger = Pølser M. M.

rimse ind = bryde ind N.

Ro'a, Ru'a og Ru'ə = Øl; M. M. Rue; D. Roï.

ról'ək, o = at køre, age. Wa di'nu'əsəs áp o ról'ək mæ æ Biņs? = var du oppe at age med Manden; D. Rulliker. Af rulle.

Rál'ik = Vogn; M. M. Røllik; D. Rullik.

røg'á'r, o = at tigge. A wa u'r o røg'á'r ve æ Tul'er i Dæj's = jeg var ude at tigge hos Bønderne i Dag; M. M. rægár—er = tigger og Tigger; D. reggärer; Reggärer = en Tigger, N. røgaae. Jvnf. Lat. rogare.

Rò'kəs = Frakke, Skørt; M. M. Rokkes = Skørt; D. Rokkelpoi = Kjole, Kofte. Af tysk Rock.

Roņs = Dregebarn. »Du komər te o gi mæ ən Flask Bræ'nvin, fá mi Ku'en há fát ən Roņs!« sagde en Kjæltring til en Købmand. Jvnf. ron'i — Ron'væjər.

rot = ikke M. M.; D. do. = ikke, intet, ingen.

Ruller * = Mølle. Rullebings = en Møller D. Jeg har hørt Udtrykket 'Rullebiņs'kas = Mølle eller Mølleren's Hus. K. Roller.

Ruskəls = Hø, Halm, Tag; M. E. Ruskels; M. M. Roskels = Haar eller Halm; D. Ruskes. Jvnf. at ruske.

Sawwer = Snedker M. M. Af save.

sèl'ho'r = putte, gemme. A hâr sèl'ho'r(n) de = jeg har gemt det. Sèl'ho'r jæ'nu'æsæs = put jer!; M. M. salhoer: No kjemter dær en Grosbings, salhoer di Bæls, å la ham et tyer, te do rægårer = nu kommer der en Herredsfoged, hyt dit Skind og lad ham ikke se, at du tigger! D. sølhorer eller sælhorer = dølger, forvarer, gemmer. Jvnf. Rom. celare.

Sjaη'ært = Kirke; M. M. Sjangert = Kirke (synge, Sang); D. Sjammert.

sja'rm, o = at synge. Æ Knæw'æls go'r o sja'rmær = Drengen gaar og synger; M. M. og D. sjarmer. F. sjarme = larme (d. v. s. Raaben og Støj).

Ska'bil' = Lade, Lo; D. Skabelle.

Ska'pow'n = Hat, Kasket; M. E. Skapoen; M. M. Skapown(—er); D. har Overmand, Stadi og Kri-stadi. Jvnf. Fransk Chapeau.

skæj't, o = at gaa, løbe. Sidste Ord bruges i daglig Tale ofte i samme Betydn. som gaa. Skæjt hèn te æ Skrå'ler = løb (gaa) hèn til Degnen. Skæjt'ær di'nu'æsæs æ't snæ'ær? = gaar du ikke snart; M. M. do.; D. har skoie(—r, der vel er samme Ord. I Saml. t. j. Hist. o. Top. III. 1870. 131 findes skajet og skæ = løbe om paa Betleri (Skjernegnen). Jvnf. at skeje ud og Skøjter (Jysk Skæjt'ær). F. skeje, skejte etc.

Skjæ'ræs(—ær = Skarnsmenneske, én man ikke kan lide. De æ æn Skjæ'ræssær, dæ' skæjt'ær = det er et Skarnsmenneske, der gaar; D. skæres = skarns, skelmsk, slet o. s. v.

Skjæ'ræs'biηs = Stodderkonge.

Skøj'æk = Fod. Flt.—ær = Fødder, Ben; M. M. Skåjjik (—er).

Skøj'er = Kjæltring (egentlig den vandrende). Mi'nu'

əsəs ka tyər, di'nu'əsəs æ ən Skøjər = jeg kan se, at du er en Skøjer; M. M. Skøjjer = Kjæltring, Rejsende; D. Skoier; Svensk Skøjare; Norsk Skøjer; Holl. Schooyen. Af skøj = skøj't.

Skøk = Marked. Kjæm'tər di'nu'əsəs e't te Skøk? = kommer du ikke til Marked; D. Sjøk.

Skrantninger = Ærter M. M.; D. Skantling = Ært. skru', o = at parre, hore; D. skruer; Skrue—Dill = Skøge.

skru'lak = parringslysten; M. E. do.

Skrupkasse = Herregaard i J. Alml., Tbd. V. 302; do. D.

Skrå'lər = Degn; M. E., M. M. og D. do.

skun'ər, o = at skide. En Skun'ər = en Lort; dette Ord bruges ogsaa som Skældsord; M. M. Skonner; E. T. K. har Skom' (Din Skom', do ha flon'dst i æ Sæng!) i Skgr. III. s. 190; D. skunner; Skunt = Skarn, Møg, Skunteri = Slaveri; N. Gallin'skonnerter = Hønsæg. Af Tysk Schund.

Slaŋ'ərt = Aal; D. do. — ogsaa en Snog.

Subberser = Suppe. M. M. Jvnf. at slubbre i sig. slom', o = at slumre, sove; D. slummedirer = sover; Slumkass = Opholdssted, Herberg; slemmedegger æ Knevels = sover Drengen J. A., Tbd. V. 302. K. Schlummer = der Schlaf.

slom'lak = søvnig. Slom'ər di'nu'əsəs? a æ åså slom'lak = sover du? jeg er ogsaa søvnig.

Smis(ə) = Smør; M. M. Smings; D. Sming; E. T. Kr. Smigs (Sktgr. III. 190). Vel af Tysk schmieren = smøre.

Smisəhof = Smørogbrød, Meldmad (M. E. har Smis-hof = Smør — maa være fejl).

Smunker = Fedt M. E.; D. Smungert eller Smunges = Fedt, Tæg. K. Schmunk = Schmalz oder Butter.

- Smælemer * = Tatere, Zigeunere D. I tysk Rotv. har man Formerne Schwaelemer, Schmehlemer etc.
- Snèl'kas = Arrest, Tugthus; D. Snelkassen; Under-
snilskassen = Tugthus og Oversnilskassen = Slave-
riet N.
- Sneller * = Bøsse D.
- Snirviskassen = Arrest N.
- Snævært = Brændevin. Snævært-Hølgæs = Brænde-
vinsflaske.
- Sno'ris = Ægkage; M. M. Snurris = Pande, Flæske-
pandekage; D. Snurris = en Stegepande, en Rok.
- snudskels = Halm; sværtsnudskels = Lyng. Skgr.
^{18/1885} S. 89.
- snurriser * = spinder D. Jvnf. snurre.
- Snøggert * = Næse, Snude, Tryne. Purges-Snøggert
= Svine-Tryne D.; F. snøge — snøggre og Snøgger.
- Snösliḡ = Nøgle. Hå'r di'nu'æsæs 'e't ən Snösliḡ te
o di's æ Dwal'iq óp mæj? = har du ikke en
Nøgle til at lukke Døren op med? D. har Slyt-
ling. Tysk Schlüssel. Platt. Slötel.
- So'biḡs = Sognefoged. Har vel oprindelig heddet
Sognebiḡs; D. har Brunnebiḡs.
- Spaḡ'(el. ḡ)'æsær = Suppe. Swëm'æk'spaḡ'æsær =
Gjeddesuppe; M. E. Spannerser; D. Spannes. Jvnf.
Spranges.
- Sprang'et = Salt M. M.; D. Spranges; K. Sprunkert.
- Springert* = Væder D. Hjemlavet Ord. *
- Sprætling = Lagen M. M.; D. do. Af sprede ell.
brede. Jvf. Jysk Bræsæl.
- Steg'æsær = Nål(æ), Hosepinde. Hun dø'kə hin'nu-
æsæs ən Steg'æs o fæk ən kwaḡt Døg'øls = hun
(Kjæltringkvind) gav hende (Bondekone) en Naal
og fik en god Almisse. D. har stikker = syer og
Stikler = Skrædder samt Nagges = Naal.

Ste'kəsər = Svovlstikker. Ordet lyder undertiden som Ste'k — o. t. a. Tider som Steg'əsər.

ste'k si Mo'ris = holde sin Mund. Stek di (di'nu'əsəs) Mo'ris, no kjəm'tər æ Biŋs te Kasl = ti stille, nu kommer Manden hjem!

Stoñ'is = Kæp, Stok; M. E. Stunders; M. M. Stonnis; D. Stunnes Jvnf. F. Stonnis.

Stormbu'(e)ləs = Købstad; D. Stormbolis.

Stra'bi'n = Stue; M. M. do.; D. Strebiin = Stue, Kammer, Værelse, Bod; Overstrebiiin = Overstue, Loft. I Skgr. ^{1/1888} S. 3 findes: Næk i delles åwærstrabin = stjæl i Pigens Dragkiste.

Straj'ikər = Hoser, Strømper; M. E. Strajk; M. M. Sträjjik(er); D. Straig; K. Strafling. Jvnf. Tysk strejfen.

Strångeler = Aal M. M.

stul't, o = at narre, kurere(?) Mi'nu'əsəs Maj' wa hæn' o stul't dèn Tul'e'maj' = min Kvinde var henne at kurere (eller narre) den Bondekone. I adskillige Tilfælde faldt de to Handlinger sammen! D. stulter; Stulteri = Bedrageri, Kneb; S. stultra. Af Lat. stultus.

Styl'tər = store Messingnaale til at fæste et Klæde sammen med. Kjæltringerne lavede selv disse Naale — Hovedet ved at snurre Traaden nogle Gange rundt paa Naalens øverste Ende. Saadan Naale brugtes som »Gaver« til Bønderne.

Ståltvallen = Forklæde M. E.

Swal'iq(—ər) = Vælling; M. M. do. Navnet er mulig en Parodi paa varm Vælling; man siger f. Eks.: Uha hu di Vil'iq æ wa'rm, di træŋ'ər te o suəls (eller swå ləs) = uha hvor de(n) Vælling er varm, de(n) trænger til at svales.

Swa(r)s, i = i Aften, Nat; M. M. Swas; D. Svas;

K. Schwarza, Schwerze = die Nacht oder Dunkelheit.

Swem'ik og Swøm'ik = Fisk. O swem'æk = at fiske; M. E. Svimmak; M. M. Swemmekær = Fisk, Fisker og fiske; D. Svømmik = Fisk; svømmiker = fisker, meder. Tysk Rotv. Schwimmerling.

Syw'ært = Penis; D. Sjuert. Maaske af styw (stiv)?

Sænpøjær = Sengeklæder.

Te'kært = Klokke, Ur; M. E. og M. M. Tikkert; D. Tiggert; K. Ticke.

Tò'kæl = Bord; M. E. Tokker; M. M. Tokkel; D. Tokkert.

Tran'man = Ost; M. E. Tranmæn; D. Tranman.

Tra'pært = Hest; M. E., M. M. og D. Trappert; N. Trappels; trappiken = ridder; K. Trappert. Af Tysk trappen = at trave.

tras = tre; D. do.

Triller = Tallerkener M. M.; D. Tellirum. Jvnf. Trille = en rund Skive.

Triñ'tøls = Pølse. M. E. Trintels; M. M. Trindels. Af. trind (rund) D. har Længling — K. Längling.

Trom'fa'kær = Spillekort (at lave Trumf med); D. Trumffakker.

Træplijær = Træsko; M. E. Trevling; D. Tritling(er) = Sko, Fodtøj; K. Trittling.

Tul'æ(-r) = Bonde, Bønder. Tul'æ'biņs = Bonde-mand; Tul'æ'maj' Bondekone; M. E., M. M. og D. Tulle(ær); N. Tuller = Mandfolk, ogsaa Folk i Alm. Tulleren di lunser = Folk hører det, Tulleremai = Fruentimmer.

Twindels = Rok M. M. Af tvinde.

twi's = to; M. M. twe; D. tvis — itvis = itu. Tysk Rotv. zwis.

Twærman = Garn; M. E. Tverman; M. M. Tver-

- mand (optegnet af M. men findes ikke i Sktgr.);
 D. Tverm = Garn, Traad. Jvnf. Tysk Zwirn.
- Ty'rik(-ər) = Øje, Øjne. M E. Tyrik. (D. har Ok-
 ling – vel af Nedertysk ôk = et Øje). K. Dirling
 og Tirelinge.
- ty'ər, o = at se. Han ty'ər kwañt mæ hans'nu'əsəs
 Ty'rikər = han ser godt med sine Øjne; M. M.
 tyrer = ser; D. do. og tyrlak = blind.
- U'dəs = ud; D. utes.
- Vantes = Væg M. M.; D. Vantes og Vandrum
 Væg, Mur; S. Vantan. Af Tysk Wand.
- Vi'trum = Sti, Vej; M. E. Vidrin; D. Virum, der
 betyder Vej, Vejr og Vind.
- Zebe = sandt N.; D. sibe = ja, jo, sandt, Sandhed.

Prøve af en Samtale mellem to Skojere:

- A: Ve di'nuəsəs kom'p mi'nuəsəs Höw'l?
- B: Mi'nuəsəs hár rot Köjtər i mi Du'bæls o beri'm
 mæj; mèn a vel fá'pas mi Fløjtkas te di'nuəsəs,
 o så dø'kər a ən kwañt Höl'kəs Blan'kəs.
- A: Nò'bəs, mi'nuəsəs æ lut, di'nuəsəs vel stul't mæ;
 mèn skæjt hèn atər æ Snævært, så ka vi blå'r om
 æ Fløjtkas – o æ du't kisti, ka di'nuəsəs fo
 nåwər kwañt Di'sköjtər a mi Stoñ'is, så du ka
 hun'k i æ Byltəs i fljør Dæj's.
- B: Å', ve di'nuəsəs e't floskl
- A: Jòw, nær mi'nuəsəs æ flosklak. Ka di'nuəsəs ty'ər,
 om de æ wá'nuəsəs Gintər, dæ skæjtər digəl?
- B: Sibel Knu'sər du dem e't – de æ di'nuəsəs Maj'
 o twis Grumslinər, dæ kjæm'tər te Kas. Di hár
 nòk hæ'kə ən guə Dò'kəls ve æ Tul'ər i Dæj's
 – så ska vi bu't o by's i Swas – læ wá'nuəsəs
 så fo ən Gla'rum Knop!

V. Register.

	Side		Side
Aadslers Nedgravning	31	i Rønbjærg holder sit B.	
Aadsler paa Marken	46, 47, 48	ov. Daaben, 1692	53
Aagaard (Thy's Beskr.)	41	Barnedaab: Natmandens i Ribe,	
Aakjær, Jeppe	22, 108, 141	1692	53
Aalborg	106	Bechboe, Niels Peder	59
Aalum Vide 1648	27	Begtrup, Gr.	41
Aarvog f. dansk Kulturhist.	17	Begravelse — levende	90
Aarhus	103, 106	Beretning om Fante- ell. Land-	
Abraham, Rakkernavn	18	strygerfolket i Norge, 1852	17
Adamsen, Chr.	22, 113	Betænkning ang. Natmænds-	
— Smidt, Chr.	114	folkernes Omstrefjen	121
— Ch. P.	114	Biskop Bircherod	68
Adlersborg	74	Birrit Boel. Tro paa, dødsdømt	
Algier (Aalejærn)	81	slipper for Galgen ved at	
Almueliv, Jydsk (E.T.K.)	94, 98, 101	ægte Bødlen eller en Kjæltr.	110
Amtmand Ahlefeldt Laurvig	123	Bjerger, Povl	28
— Eggert Christ. v. Linstow	75	Blanckeberg, Sergent, Nyborg	76
— Etatsraad Hansen	64	Blicher, St. Steensen 10, 93,	
— Lund	115	100, 127, 132, 140	
— Rosenørn	63	Both, L. Løjtnant, Topograf	14, 93
Amtspovst Lodberg Krarup	118	Brabrand, Vide 1725	28
Amtsunderstøttelse t. Natmænd	64	Bremerholm	46
Andersdatter, Birthe	131	Bruden faar Kappe paa	97
Anderssøn, Niels	59	Brudeslør, 1874	96
Axelsen, Johannes („Taterkon-		Bruun, Carl	31
gen“)	12	Bryllupsgæster medbringer	
Barnedaab: Bødens i Ribe, 1624	53	Fødevarer, Gafler m. m.	96
— Hans Skarprickers i Ribe,		Brændemærket kunde ikke	
1652	53	vente Frihed	67
— Gotfrø Mestermads i Ribe		Bræskyww (Brød med stegt	
1660	53	Smør)	98
— C. Nielsen „Embedsmand“		Brøchner, Jochim. Mesterman	
		i Kolding	38

	Side		Side
Budde, Løjtnant, Nyborg	76, 77	10, 92, 126, 127, 130, 131, 132,	
Bundgaard, Th., Skjern	85	134, 136, 137, 138, 141, 142, 143	
Bælum, Vide 1712	28	Dorschæus, Herredsfoged P.,	
Bøddel	30	Salling	17, 52, 122
Bønderneskal med deres Folks		Dreyer, Musketter Hans	105
Hjælp lade deres døde Qvæg		Drigstrup, Vide, 1698	28
og Bæster nedgrave	46	Drungstrup, Sdr. Felding	85
Børnedødeligheden bl. Kjæl-		Dueholm, Ørum og Vestervig	
tringerne	102, 103	Amter — Bønderne vil ikke	
		udføre Rækkerarbejde	49
Caspersen, Mads C.	102	Dyrlund, Dr. phil. F. 17, 19,	
Chr. II.s Ordinants, 1522	28, 29	71, 119, 124, 127, 138	
V.s Danske Lov	26	Eliassen, P.	36
Christensdatter, Karen	108	Erigsøn, Peder	59
— Benned	109	Erslev, Prof. E. (D. danske	
Christensen Smed, Adam	114	Stat)	13, 93, 134
— Allerup, Provst	54	Etlar, Carit	12, 132, 136, 137
— Christopher	102	Falch, Herredsskriv. Andreas,	
— Laust	59, 60	Bølling	54
— P. C.	17	Fanesvingning	66, 68, 69, 70, 71
Clementssenn, Annders	109	Fante- og Skoiersproget i	
Dagligt Liv i Norden (Prof.		Norge	130, 138
Troels-Lund)	40	Feilberg, Dr. phil. H. F.	143, 153
Dalsgaard, C., Maler	111	Fjelstrup, S. A., Sindinggaard	12
Daniel, Natmd. i Salling, 1749	107	Folkeminder, Jyske (E. T. Kri-	
Danielsen, Evert	60	stensen)	110
Danske Atlas	9	Folk regnes lig Rakkere	40
— Magazin	25	Forordn. ²¹ / ₅ 1680 om Gader-	
— Studier	113	nes Renovation i Kbh.	30, 31
— Vider og Vedtægt. (Bjerger		Fra Heden til Havet 1868	
og Søegaard)	28	(L. Both)	
Daugbjerg, Sigurd	23	Fredlysning over Bødlen	68
Dejbjerg, Bøll. Herr. 97, 118, 123		Frederichsen, Substitut Chri-	
— Rakkere	142	stopper, i Gjellerup	43
Diderik (Rakkernavn)	18	Fris, J. C. (— Jauner, Zigeu-	
Diechmann, Byskriver H. i		ner u. Spitzbubensprache)	143
Kolding	70	Frijs, Greve	113
Dorph, Adjunkt N. V., Viborg		Frijsenborg	106

	Side		Side
Gaardboe, Anton, Lærer og Forfatter	20, 94, 109	Hedemanden (Etlar)	12
Gabestok eller Halsjærn	50	Hederejse i Viborg Egnen 1867 (Goldschmidt)	14
Galgen i Snebjerg	116	Hedevandringer 1908 (Jeppe Aakjær)	22
Gartner, Jens Chr.	116	Hellevad, Amtsforv., 1724	61
Gevaltiger (Profos)	68	Henborg i Salling	91
Gildere	80	Henrichsen, Stud. Jens Christopher — hængt sig — sættes i aaben Grav af ærlige og enfoldige Bønder — hans Lig skal ikke tages op af Rakkerne af Hens. t. Bøndernes Ære, 1735	75
Glarmesterfolk	77, 79	Henrichsen (Anmeldelse af Dorphs Bog	130, 137
Glarmester Carl Christian	114	Herningsholm, 1811	43
— Niels fra Aulum	108	Hestegildere	45, 46
— Niels Rosenlund — afsk. Rytter	109	Himmerlds. Rakkere (Gaardboe)	20
— Qvist Knudsen p. Aakjær „kand og arbeide i Kobber og Messing paa Landet“, 1758	78	Hjerm, Ginding Herr.	118
— Joh. Henrich Johansen, afsk. Rytter. Søn døbt i Estvad. 1781	108, 109	Hofmans Foundationer	30
Glavind, Laust, Mirakkeldoktor og Troldmand	111	Holing, Herning Sogn	82, 84
Glerup, Jens Chr. (Stauning)	84	Hollænder, Bernt	40
Glossarium Juridicum, 1652	25	Holmebo, Vide, 1731	28
Godt, Peder, bor i en Høj paa Ølstrup Hedem. sin Kæreste, Karen Stauning	116	Huudegaard, Pastor i Brøndum, 1794	63
Goldschmidt, M., Forf. 14, 22,	113	Hus. Nordsiden tækket af Lyng i St. for Mur	96
Gro Gret, Kjæltr. af Bondeæt	111	Hægtemagere	81
Gæstestald i Snebjerg Præstegaard 1811	43	Højris, Ikast Sogn	43, 98
Hakkelsehus i Snebjerg Præstegaard 1811	43	Hørby, Anders	100
Hald, J. C. (Ringkb. Amts Beskr.)	11	infam — „skilt fra sin Ære ell. for Desertion hans Navn slaaet paa Galgen“	67
Handsøn, Madz, i Lyager	58	Infanteri Reglement 1747	69
Hanssøn, Jens, Sandager	60	Ingermann, Skarpretter i Roskilde	34
Hartman, Frederik Larsen, norsk Tater	141	Inquisition ov. Omstrejfere	122
Hede, D. jyske (M. Erichsen)	21		

	Side		Side
Jacopssen, Niels	109	Kjæltring, i Flokke	124
Jagt paa omstrefjende Ledig- gængere	#122, 123	— føder Børn paa aab. Mark	98
Jensen, Isak, Lærer	23	— Katrin, Skjærlund	95
— Jens, Vesterager	59	— Navne og Øgenavne	113
Jensøn, Chr., Alkiersig	58	— -Pandekok (Ægkage)	83
Jenssøn, Madz, Bechboe	59	— smører Sæbe og ulæsket Kalk paa sig, der danner vædskende Saar	100
— Niels, Vesterager	59	— som kloge Koner	87
— Poul	59	— Sproget	126
Jepsøn, Anders	59	— Stejj (K. Sti)	81
Jespersøn, Laust, Leding	58	— tigger	82
Jordemoder, Birgitte Jens- datter i Aalborg	52	— uden Racepræg	111
— Birthe Angelmagers, Aalb.		— Ægteskab	90
— Constance Kathrine, Ørre	106	Kjæltringliv i Salling	17
Jordhus uden Skorsten	116, 117	Kjær, Severin (Præsten i Vejlby)	100
Jydske Samlinger (Saml. t. j. Historie og Topografi)	53, 65, 89, 100, 105, 114, 123	Kjærby, O. Vide, 1723	28
— Tegnelser (J.T.)	33, 45, 76, 104	Klavsén, Rasmus, paa Lange- land faar Tyvsmærke og bliver Bøddel 1557	109
Jørgensen, Landsoverr. Ass.	119	Klim, Kristen — før Forval- ter, blev Natmand i Hunds- lev for at undgaa Straf	109
Kvinde kagstryges — lært sin Datter at falde	100	Kløwtjanne, Mæt, Rind Sgn.	86
Kagstrøgne er æreløse	67	Knudsdatter, Karen f. Salling	131
Kasper (Madsen), Kjælle, Rind,	87, 101, 132, 153	Koldernp — Rosenvinge	29
— Gammel	86	Kollund, Rind Sogn	82
Kaste Kæp	92	Krafft, S. A. (Wörterbuche)	143
Keltring af Kelter?	9	Kristensen, E. T. 94, 115, 132,	136
Kierckeby, Lærer J. fortæller om Kjæltringer, der spinder Uld p. en Lynggren p. Heden	89	— Mikkel, i Birk, Gjellerup Sogn	98
Kinch, Overlærer i Ribe	30	Kuul (Rakkerkule) i Rind S.	116
Kjæltring, Forklaring til	79	Kvembjærg (Qvembjærg)	
— (Natmændsflk.t.)s Afst.m.	102	Rakkere	109
— Antal og Opløsning	117	— Jens — bruger en Formel mod Næseblod	88
— Barnedaab	100	— „ Kone ord, Harepis	88
— Budbringere mell. fjærnt- boende Slægtninge	86	— „ Sønner optages ikke paa Rullen	73

	Side		Side
Kværndrup Vide 1709	28	Mette Abelone i Sahl, Vinde-	
København (C. Bruun)	31	rup S.	131
Københavns Historje af Dr.		Michelsen, Christopher (Jænn-	
O. Nielsen	29, 30, 31, 35	yww) — Kjæltring, Skor-	
Lanng, J. K., Sognepræst,		stensfejer og Natmand fra	
Dejbjerg	54	Sjørring i Lindum Sogn	112
Lasszøn, Jens, Sandager	60	— Lars - tager Plads hos	
Lausen Høg, Andreas (Peder		Natmanden paa Engels-	
Høg), deserteret Soldat bli-		holm for at undgaa at	
ver Skorstensfejer og Nat-		blive Soldat	106
mand i Ringkøbing 1752	108	do., tager under sin Orlov	
Lauetson, Chr. Sandager	60	Tjeneste hos Natmænd	
Letager, Anders	59	1750	105
Lund, Amtmand over Lunde-		Miergaag (Medestang)	81
næs og Bøvling	40	Miskow, Johan	113
— Søren, Degn og Forligs-		Mistrup, Maren	131
kommissær i Gjellerup	43	Molbech, C. (Dialect-Lexikon)	151
Lunding, Hartvig Andreas		Mortensen, Pastor Th.	41
(„Professor“)	141	Mortensen, Peder	59
Lynge Vide 1670	27	Musen, Abraham, Dejbjerg	84
Lyre	41	Mus, Else Katrine, Dejbjerg	132
Laang Gret	81, 98	— Johannes's Kvinde	88
Mads Jørgen, Rind	95	Mylus Erichsen	21, 22, 132
Mads Kat og Snøwel Kre-		Mæster, An Mari (ogsaa A.	
stjane, Rind	91	M. Tænd) i Rind S. 101,	102
Madsdatter, Zidsel	131	— Ingeborg, kan sætte Tand-	
Madum, Ulfborg Herr.	118	værk bort	88
Magistraten og deres Hustru-		Møen. Ingen Esser ell. Skor-	
er skal overvære Natman-		sten i Bøndernes Huse,	
dens Baredaab og Begra-		1697	42
velse	51	Møens gevorb. Infant. Regi-	
Major Oldenborgs Comp.	104	ment	105
Mathiessen, H. (Bøddel og		Møller, Lærer M., Siir	131, 142
Galgefugl)	110	— Oluf, Ganner Mølle,	
Meldgaard, Høgild i Rind	86	Skjern, 1754	84, 85
Mestermannen i Kbh.	29	Mørup, Rind Sogn	83
— som Rakker og Skorstens-		Nansen, Kommandant, Oberst	
fejer	30, 35, 36, 37, 38, 39	p. Bornholm	71
		Natmand Christen Pedersen,	

	Side		Side
Grønbæk i Lysg. Herr		Natmænd tager sig af løse	
— løb fra Rytteriet til		Hunde	39
Rakkeriet	108	— Ingen N. ell. Skorstens-	
Natmand Niels Kat	73, 83	fejere ved Varde, Ring-	
— i Madum	108	købing, Holstebro og	
— i Nyborg laver Bataille		Lemvig 1717	40
1713	76	— Beregning over Antallet	124
— i Randers	107	blev ikke udskrevne til	
— Altergang	65	Soldatertjenesten	72, 74
— Hest ærliggøres v. Fane-		ikke opførte paa de æld-	
svingning	75	ste Folketællingslister	125
— skal hjælpe v. grove For-		— Optælling af — i Jyll.	
bryderes Begravelse	32	1819	120
— skal aftage Huden og		— Omstrejfen (Cancelliets	
nedgrave Aadler	47	Cirkulære 22/8 1819)	119
— Takster, Odense 1646	34, 35	— Signalementer	112
— — Københ. 1664	35	— „uærlige“	43
— — Kolding 1725	36, 38	Natur og Folkeliv i Danmark	
— Karle af Natmandsafstam-		1875 (Both)	16
ning indrull. i Thisted 1743	73	— og do. i Jylland 1878	
Natmandsbørns Skolegang i		(Both)	15
Aarhus 1722	62	Neckelmann, Justitsraad, Ran-	
— do. i Dejbjerg 1723-24	54	ders	130, 131, 132, 142
— do. i Randers 1735	63	Nielsen, Musketter Chr., faar	
Natmandsdatter fra Ulvig,		Pas 1749-51 for at ernære	
Holbæk Amt, 1745	112	sig ved sin Glarmester-	
Natmandsfamilierne skal tæl-		Profession i Jyll. og Hol-	
les 1803	117	sten - ender hos Rak-	
Natmændsfolkene og Kjæl-		kerne	106, 08
tringernes Opholdssteder		— Natmand, Hans, Kolding,	
og Boliger	115	maa „indtages i Bonde-	
Natmændsfolk, De sidste —		standen“ 1736	44, 45
i Vendsyssel	20	— Natmand, Jørgen, i Aal-	
Natmands ell. Natmester Nav-		borg. Jordemødrene vil	
net	39	ikke hjælpe hans Kone	
— Søn i Lemvig gøres ærlig		1739	52, 53
ved Fanesvingning	74	— Laust - Kone i Dejbjerg	22
Natmænd assistere ved Ekse-		— Møller Ebbe	12
kution i Salling, hvor to		— Dr O.	29
brændemærkes	107	Nordre jyske Nat. Regimt.	105

	Side		Side
Nyrop, Prof., Kr.	22, 134	Randers	106
Nøddaab udf. af Natmænd	102	Randgloser i Blichers Livs- tragedie af Jeppe Aakjær	22
Oberst Schacks Regiment	66	Ranunkel, Tigger	99
Offer med Natmandens Barn	53	Rasch, Forvalter	61
Olle (Oluf) Pedersøn, Dej- bjærg	60	Rasmussen, Mads, Præst	25
Pflug, Augustinus, Skarpret- ter og Natmand i Kolding- hus Amt	36, 38	Regine, Ane, fra Langaa	131
Pjaltkræmmer John, Skjær- lund	96	Rhodium, Magister i Viborg	65
Plauborg, Lærer, Dejbjærg	141	Ribe Vide 1563	38, 39
Plovbæster maa gaa løse paa Marken t. Allerhelgens Dag	47	Rind, Hæmmer. Herr.	118, 123
Politikens Kronik	22	... Præstegaard 1816	43
Pontoppidan, E (Danske At- las)	9	Ringkøbing Amtsbeskr. 1833 (Hald)	11
Pott, A. F. (Wörterbuch)	135	Ringorme, Kjæltringkvind sig- ner for —	87
Prævelikvant	126, 137	Roland, Peter Andreasen i Sindal	115
Qvembjærg (se Kv.)		Rollandsen, Byfoged, Anders, i Viborg 1630; Kirsten Mar- grethe Nielsdatter Roland af Vibg 1715; Niels Roland- sen og Dorthe Nielsdatter R. i Vibg. Borgmester Rol- landsen i Middelfart 1664	114 114
Raasted Vide 1689	28	Den rige Roland. Folkeviser	114
Rakker	29	Romani (Zigeunersprog)	130
— (Schinder-Knecht) i Fre- dericia	106	Romb, Skodborg Herr.	118
— i Ods Herr. bliver Grdm. og gøres ærlig v. Fane- svingning	74	Rotvelsk (Tysk Forbryder- sprog)	126, 130, 134
Rakkere faar af Propriet. an- vist Byggepladser paa Ud- hederne	115	— Lexicon	10
Rakkerkuler	115, 116	Rullestue i Snejbjerg Prstgd. 1811	43
Rakkeren, ridende og væb- net, Nyborg	76	Ryssensten	108
Rakkeglas	51	Rytterbonde, Ped. Bertelsen	36
Rakkerstol i Kirkerne	65	Røghul med Røghat	41
Ramme, Vandfuld Herr.	118	Røjen Hede, Sunds. Jordhus	116
		Römischen Reichs peinlich gericht ordnung	68
		— Des nachrichters fried auszuruffen	68

	Side		Side
Rønbjærg	108	Skræjer, Johan(ne), Tjørring	85
Rynkeby Vide 1775	28	Skærsliber	139
Salling Bønderne vil ikke flaa og udsælbe deres selvdøde Kvæg	48	Skøjersprog	126, 138
Salmonsens Leksikon	20	Slaveri - ærlig og uærlig	67
Saml. af gml. danske Love (Kolderup Rosenvinge)	29	Smed, Jens, Falskmyntner fra Halling	32
Samuelson, Samuel Møller, Natmand paa Bornholm, op- tages ikke i Øens Væbn. 71,	73	Smørum Herr. Rettersted	32
Scharffenberg, Fru, Estvad- gaard	53	Smaabørn i en Pose eller Vugge paa Ryggen	99
Schinchel, Claus C., Amtmd.	33	Snejbjærg Præstegaard 1811	43
Schou, Niels, paa Holtbjerg	87	Soldsættere	80
Schørring, Provst, Estvad	63	Soldat N. Christensen Schør- ping undviger og tager Plads hos Natmanden i Aalborg 1724	104
Selvdøde Kreaturer — ej en skammelig Gærning selv at flaa	49	— Anders Madsen Hesse- bjerg i Aalborg t. Plads h. Natm. i Hannes 1730	104
Selvmorders Lig sættes i Markskjæl af Natmd. 1737	33	— Søren Povlsen Bierret descrterer og tager Plads hos Natm. i Karup 1739	105
Skak, Jette	95	— Simon Jensen t. Plads hos Natmd. i Horsens 1736	105, 106
Skarpretteren i Ribe	30	— Niels Rasmussen af Gen. v Holsteins Liff Comp	76
— i Kbh.	30	— Jens Nielsen Terndrup tager Plads hos Natm. i Randers 1724	104
— fjærner Navn paa Galgen	70	Sperling, Otto, Antikvar	9
Skarpretterens Takst	33	Spørring, Hasle Herred	114
Skinnerup	109	Staffeldt, General Major	66
Skivebogen 1918 og 20	22	Stauning	88
Skive Folkeblad 1915	23	Stiftamtmand, Geh. Raad v. Brockenhuus	71
Kræ Skjoldborg i Rind	95	— Baron E. Holck, Aarh. St	63
Skorstensfejer gør Rakker- arbejde	38, 39	— Fr. Moltke, Aalborg	119
Skorstensfejere	45, 46	— Rosenørn	12
— Paa Landet (Sjll.) skal Natmanden tillige være	42	Stiftbefalingsmd., Baron Iver Holck, Aalborg St.	52
Skorstensfejer - Takst	42		
— paa Landet (Fyn) skal bo i Byerne	42		

	Side		Side
Stiftbefalingsmand Friederich,		Tim, Peter, Zigeuner	27
Greve af Ortz, Ribe St.	33	Tistrup	84
— C. Reitzer	104	Tjenestefolk vil ikke spise af	
— Schönheider, Viborg	120, 130	Fad med Natmandspigen i	
— Joh. Albrecht With, Vibg.	122	Brøndum Præstegd. 1794	63
Stokke-Knægt	66, 68, 69	Tobiassen, Dyr. (Gjevningeb.)	74
Stöchenknecht, C. Poul Her-		Troels-Lund, Prof., Hist. Forf.	40
mansen, gøres ærlig og		Tænd, An Mari, Rind Sgn.	87
bliver Tambour	66	Tøttrup, F.	92
— Rasmus Nielsen bl. ærlig		uren, uærlig (infam)	43
og træder ind som „Mous-		uærlig gøres ærlig	69
quetier“	66	Vandhuse (Locum) i Midt- og	
Strandbyerne	41	Vestj. i d. 19. Aarh.	43
Strudal, Pæ Chr., Snejbjerg	84, 111	Vanære, Frygt for	45, 46, 47
— Kone, Johan Mari, laver		V. Brønderslev, Vide 1682	27
Kogleri	88	Veyle, C. Osterssøn	25
Sunds Sø	81	Viborg Amts Beskr. 1829	10
Sundt, Ejlert, Norsk Forfat-		— Vide 1715	46
ter	43, 141, 143	— Stænderudvalg	94
Swin, Mæt Katrin	82, 88, 98	— Tugthus	49, 103, 122
Svinesnidere	45, 46	Videnskb. Selskbs. Ordbog	10
Søgaard, Oberstløjtnant	28	Vildbjærg, Hammer Herr.	118
Sønderaas i Sunds	82	Wilse, Prof., theol., Pastor	
Sdr. Tranders, Vide 1758	28	M. Jacob Nicolai	41
Tanderup Hovedgaard, Snej-		Wolle Gret, Kjæltr.	83, 102, 111
bjerg 1808	43	Wøldicke, Biskop Andreas	122
Tater	25	Zigeuner-Navne	113
— Adam	114	— De jydsk. Z. og en rot-	
— Lene	114	velsk Ordbog	11
Tatere og Natmandsfolket i		ærlig — uærlig	66
Danmark 1872 (Dyrlund)	17	Æres Forklejning	66
Taterkongen (Joh. Axelsen)	12	Øllgaard, Biskop, Ribe	12
Tatersprog	126	Ørislef Kloster	108
Thiile Gods	112	Ørrevad, Ørre Sogn	116
Thorsager Birk	100	Øvrighed skal lægge Haand	
Thorup (Salling)	101	paa de døde Kreaturer	49
Thura, Biskop i Ribe	60		
Thyregod, C. A., Forf.	132		

Saa vel de trykte som utrykte Kilder, jeg har benyttet, er nævnt ved selve Stoffet. Mine egne Optegnelser efter Folkemunde overgives til Dansk Folkemindesamling, D. kgl. Bibliotek, Kbh.

D'herr. Professor Sandfeld, Adjunkt F. Ohrt og Dr. phil. H. Ussing skylder jeg Tak for flere Rettelser og Tilføjelser i Afsnittet om Kjæltringsproget.

Hr. Inspektør V. Jastrau har leveret Omslagstegningen og Hr. Førstelærer A. Edsen Johansen, Jelling, takker jeg for Tegningen af Kr. Kvembjærg. Dalsgaard's Billeder er tagne fra Erslevs »Den danske Stat«.

Bd. II, der vil indeholde Biografier af midt- og vestjyske Natmændsfolk og Kjæltringer, vil antagelig kunne foreligge i Løbet af 1922.

Herning, d. 16. Juli 1921.

H. P. HANSEN.